శ్రీః

శ్రీరస్తు.

శ్రీహయగ్రీవాయనమః

శ్రీమన్మహామహోపాధ్యాయగదాధరభట్టాచార్య
విరచితా పత్కృతా

శ్రీమత్కృష్ణభట్టవిరచిత వ్యాఖ్యాసహితా
కతిపయవిద్వదభ్యర్థితేన తర్కతీర్థోపాఖ్యేన
కస్తూరీరఙ్గాచార్యేణ పరిశోధ్య పరిష్కృతా
శ్రీమన్మహీశూరపురీ మధ్యవిఖ్యాతమానదివ్యరత్న
సింహాసనారూఢశ్రీమచ్చామరాజేంద్రాశ్రితేన
ధర్మాధికారిచక్రవర్త్యయ్యంగార్యేణ

శ్రీమహీశూరపురీమధ్యవర్తిన్యాం
విద్యాతరఙ్గిణ్యాఖ్యాయాం స్వీయ
ముద్రాక్షరశాలాయాం
ముద్రాపితా సతీవిజయతేతమామ్
ఇదానీమేతన్మూల్యం సపాదరూప్యద్వయం.
సన్ ౧౮౯౦.

అత్రేదానీం సిద్ధస్యాతపుస్తక క్రయక్రమః	రూ.	ఆ
విషయ వాక్యదీపికా-వేదాంతవిషయా	౩	౮
రామకృష్ణదీక్షితీయ వ్యాఖ్యాసహితా అద్వైతపరిభాషా	౧	౮
హేమాద్రిప్రాయశ్చిత్తాధ్యాయః	౩	౦
వైద్యనాథీయ ప్రాయశ్చిత్తకాండః	౧	౮
సకృష్ణభట్టీయ గదాధరీయ పంచలక్షణీ	౧	౮
సామాన్యనిరుక్తి బంగాళపత్రాణి	౨	౦
కృదంతాంత తత్త్వబోధినీ స్వర వైదిక సుబోధిన్యాసహ	౮	౦
సవ్యాఖ్యాన చంద్రాలోక శతాలంకారప్రకరణం	౦	౫
శ్రీవాల్మీకిసూత్రాదియుతా షడ్భాషాచంద్రికా	౨	౮
శ్రీకాత్యాయనసూత్రవ్యాఖ్యా ప్రాకృతమంజరీ	౦	౬
సటీకాచ్ఛాయాప్రక్రియుత ప్రద్యుమ్నానందనాటకం	౧	౦
సటీకాచ్ఛాయా ప్రక్రియం వేణీసంహారనాటకం	౧	౪
సవ్యాఖ్యానం ముద్రారాక్షసనాటకం	౧	౦
సచ్ఛాయం భారతమంజర్యాఖ్య ప్రాకృతకావ్యం	౦	౫
సటీకారిశాణఫాలవెంకటాచార్యకృతోత్తరచంపూః	౦	౭
సటీక వరదాభ్యుదయాఖ్య హస్తిగిరిచంపూః	౦	౮
సవ్యాఖ్యాన షట్సర్గ యాదవాభ్యుదయ మహాకావ్యం	౧	౪
సవ్యాఖ్యాన షట్సర్గ నైషధమహాకావ్యం	౧	౮
సవ్యాఖ్యాన హంససందేశకావ్యం	౦	౪
ప్రథమాది దశమసర్గాంత రఘువంశమూలం	౦	౪
ఏకాదశాద్యేకోనవింశసర్గాంతరఘువంశమూలం	౦	౪
సప్రమాణ సమాస చక్రవర్త్యాఖ్యగ్రంథః	౦	౨
సప్రమాణ ముగ్ధరథశాంతి కల్పత్రయం	౦	౪
సప్రమాణ సర్వప్రాయశ్చిత్త మహాసంకల్పః	౦	౪
కర్ణాటక భాషాత్మక కృష్ణకథాసారసంగ్రహః	౭	౮
శ్రీమద్రామాయణం సప్తకాండం సమహిమాదిగ్రంథం సీతాకల్యాణ పట్టాభిషేక చిత్రపటసహితం	౬	౦

సకృష్ణభట్టీయ చతుర్దశలక్షణీ సటీక పూర్వకాదంబరీ-అద్వైతవిశిష్టాద్వైత భాష్యాదియుతా ఉపనిషదశ్చ సంముద్ర్యంతే.

శ్రీహయగ్రీవాయ నమః

అథ తత్త్వచిన్తామణౌ పక్షతావాదః

వ్యాప్త్యనంతరం పక్షధర్మతా నిరూప్యతే । తత్ర న తావత్ సందిగ్ధసా
ధ్యధర్మత్వం పక్షత్వం. సందేహోపహీన విశేషణం. పరామర్శపూర్వం లింగద
ర్శనవ్యాప్తిస్మరణాదినా తస్య నాశాత్. నాప్యుపలక్షణం. అవ్యావర్తకత్వా
పత్తేః. నాపి సాధకబాధకమానాభావః. ఉభయాభావస్య ప్రత్యేకం సత్త్వేపి న
త్త్వాత్. నాప్యభావద్వయం తథా. బాధకమానాభావస్య వ్యర్థత్వాత్. హ్ర
దాదేః పక్షత్వేపి బాధహేత్వసిద్ధ్యాదేరావశ్యకత్వేనానుమిత్యనుత్పాదాత్.
నాపి సాధకమానాభావః. 'శ్రోతవ్యో మన్తవ్యో నిదిధ్యాసితవ్య' ఇతి శ్రుత్యాను
మానవిషయకశ్రవణానన్తరం మననబోధనాత్. ప్రత్యక్షదృష్టేప్యనుమానద
ర్శనాత్. ఏకలిఙ్గావగతేపి లింగాన్తరేణ తదనుమానాచ్చ. 'శ్రోతవ్యః శ్రు
తివాక్యేభ్యో మన్తవ్యశ్చోపపత్తిభిః' ఇతి స్మరణాత్. అథ సిషాధయిషితసా

అథ పక్షతాదీధితిః

అనుమితిలక్షణైకకార్యానుకూలత్వసంగత్యా వ్యాప్త్యనంతరం పక్షధర్మ
తాం నిరూపయితుమాహ *వ్యాప్తీతి* సందిగ్ధేతి * యత్ర సాధ్యస్య యాదృశ
సంబంధావగాహినిర్ణయనివర్త్యో యస్సంశయః స తత్ర తేన సంబంధేన సా
ధ్యానుమితౌ పక్షతేత్యర్థః. తేనన పక్షసాధ్యవిశేష్యకసంశయాననుగమః.
న వా సంబన్ధాన్తరేణ సందేహే నిర్ణీతసంబన్ధేన పక్షత్వం. న వా తమః ప్రభృ
తిషు సమవాయేనాకాశాదిసాధనే తద్వైకల్యమ్. సంశయయోగ్యతాం నిర
స్యతి *నాపీతి* సాధకబాధకమానే *సిద్ధిబాధౌ. కేవలాన్వయిని చ పక్షనిష్ఠాభావ
ప్రతియోగిత్వధీరేవ సులభోబాధః. నను తత్రాపి పునరనుమిత్సాతః పరా
మర్శాన్తరం స్మరణాత్మకాద్వా పరామర్శాదనుమితీష్టసాధనతావిషయకాదను
మిత్సాతతోనుమితిరితి ఫలబలాత్కల్పనీయమిత్యత ఆహ *సిషాధయిషేతి* న
చానుమితిజనకత్వైవ పక్షతా సా చ కస్యచిత్స్వనిష్ఠైవ సర్వత్రేశ్వరనిష్ఠైవ సులభే
తి వాచ్యం. తస్యా నిత్యత్వేన సిద్ధాసత్యామపి పక్షతాప్రసంగాత్. న చ తస్యా స్త

ధ్యధర్మాధర్మీ పక్షః. తథాహి ముముక్షోః శ్రుత్వా ఆత్మావగమేపి మననస్య మోక్షోపయోగిత్వేన సిద్ధివిషయానుమితీచ్ఛయా ఽఽత్మానుమానం. అత ఏవ «ప్రత్యక్షపరికలితమప్యర్థమనుమానేన బుభుత్సన్తే తర్కరసికాః» «న హి కరిణిదృష్టే చీత్కారేణ తమనుమిమతే ఽనుమాతారః» ఇతి వాచస్పతి మిశ్రవచనయో రవిరోధః. అనుమిత్సాతద్విరహాభ్యాం తదుత్పత్తిరితిచేన్న. సందేహవత్పరామర్శపూర్వంసిసాధయిషాయా అభావాత్ యోగ్యతాయాశ్చానిరూపణాత్. సిషాధయిషావిరహేపి ఘనగర్జితేన మేఘానుమానాత్. స్వకారణాధీన తృతీయలింగపరామర్శబలేన అనపేక్షితానుమానాచ్చ ‖ ఉచ్యతే ‖ సిషాధయిషావిరహ సహకృతసాధకమానాభావో యత్రసపక్షః. తేన సిసాధయిషావిరహసహకృతంసాధకప్రమాణంయత్రాస్తి సనపక్షః. యత్రసాధకప్రమాణేసత్యసతివా సిషాధయిషా యత్ర చోభయాభావః తత్రవిశిష్టాభావాత్ పక్షత్వమితి. యద్యపి పక్షత్వస్య కేవలాన్వయిత్వాత్ నానుమితిభేదకత్వం తథాపి పక్షపదప్రవృత్తినిమిత్తమిదముక్తం ‖

— ‖ ఇతి తత్త్వచిన్తామణౌ పక్షతావాదః ‖ —

దీంనతజ్జనకత్వం·తద్వినయోగ్యతా·అనపాయాత్.నతదుపధానం. అనుమితేః పూర్వంతదభావాత్. నతత్సామగ్రీసమవధానం. కారణమాత్రస్య పక్షతాకుక్షినిక్షేప ప్రసంగాత్· శేషవైయర్థ్యాచ్చ. తదానీంసామగ్రీవిరహ ప్రయోజకవ్యతిరేక ప్రతియోగినః కారణాంతరస్య వక్తవ్యత్వాపాతాచ్చ *సిషాధయిషేతి* యత్రానుమిత్సానన్తరం సాధ్యతద్వ్యాప్యవిశిష్ట పక్షస్మరణం అనుమితిష్టసాధనతావిషయక తాదృశ స్మరణాద్వానుమిత్సా అనుమిత్సాపూర్వకాలోత్పన్నవిశేషణస్మరణాద్వా నుమిత్సా కాలోత్పన్నేంద్రియసన్నికర్షసహితాత్సాధ్యతద్వ్యాప్య విశిష్టపక్షప్రత్యక్షమ్ తదనంతరం చానుమితి స్తత్రపక్షతాసంపత్తయే సహకృతాంతం సాధకమానవిశేషణం. సిషాధయిషాచ తత్సాధ్యవిశిష్టతత్పక్షవిషయకత్వ ప్రకారకానుమితి విషయకేచ్ఛా. యత్కించిద్గోచరంజ్ఞానంజాయతామితీచ్ఛాయామపిసిద్ధిసత్త్వే ఽనుమిత్యనుత్పాదాత్. అనుమితిత్వాద్యప్రకారికాయామపి ప్రత్యక్షాద్యతిరిక్తం పర్వతేవహ్నిజ్ఞానంజాయతామితీచ్ఛాయాం ప్రత్యక్షాద్యనంత

రం అనుమిత్యుత్పాదాచ్చ యాదృశయాదృశేచ్ఛాసత్త్వే సిద్ధౌ సత్యామనుమి
తి స్తత్తదభావసముదాయస్య విశేషణత్వా దిచ్ఛాయా అననుగమేపి నక్ష
తిః. ధూమేన వహ్నిమనుమినుయామితీచ్ఛాయా మాలోకపరామర్శా దస
త్యామపి సిద్ధౌ యదినానుమితిః తదా తదన్యమాత్ర లింగకసిద్ధిచ్ఛా కామినీ
జిజ్ఞాసావత్పృథక్ప్రతిబంధికా. యదిచ తత్రానుమితిః తదాసిద్ధిసత్త్వే త
త్రానుమితివారణాయ తల్లింగకానుమితీచ్ఛా తదన్యమాత్రలింగకానుమితీ
చ్ఛాతిరిక్తానుమితీచ్ఛావా వాచ్యా. లింగవిశేషేణాపి నియంత్రితం పక్ష
త్వం. తల్లింగకానుమితౌ సిద్ధికాలీన తల్లింగకానుమితీచ్ఛా విరహవిశిష్టాన్య
లింగకానుమితీచ్ఛైవవా ప్రతిబంధికా*సాధకమానం*సాధ్యనిశ్చయః. పాషా
ణమయత్వాదినా పర్వతే తేజస్త్వాదినా వహ్నేః సిద్ధావపి పర్వతత్వేన తత్రై
వహ్నిత్వేన తస్యానుమితేర్ధర్మిత్వ సాధ్యత్వయోరవచ్ఛేదకావను ప్రవేశనీ
యా. యదిచ పర్వతత్వ సామానాధికరణ్యేన ఏకత్ర సాధ్యసిద్ధావపి వినా
నుమిత్సాం అన్యత్ర తాదృశానుమితి రానుభావికీ తదాధర్మివిశేషోపి ని
వేశ్యః. నాన్యథా. పక్షతావచ్ఛేదకస్యసామానాధికరణ్యేన సాధ్యసిద్ధౌ స
త్యామపి తదవచ్ఛేదేనానుమితి దర్శనాత్ పక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛేదేన అ
నుమితిం ప్రతితదవచ్ఛేదేనసిద్ధేః తత్సామానాధికరణ్యేనానుమితిం ప్రతి
తు సిద్ధిమాత్రస్యైవ విరోధిత్వం. ఏవంచ లింగభేదన్యాయోప్యనుసరణీ
యః. సాధ్యవిశేష్యక సిద్ధ్యనంతరం పక్షవిశేష్యకానుమితేః ప్రామాణికత్వా
త్తాం ప్రతిపక్షవిశేష్యకైవ సిద్ధిర్విరోధినీ. ఏవంచ పక్షవిశేష్యక సిద్ధ్యనంత
రమపి సాధ్యవిశేష్యకానుమితిర్జాయతే తుల్యన్యాయాత్ సమానాకారక
సిద్ధేః ప్రతిబంధకత్వే పర్యవసానాత్. తాదృశానుమితిం ప్రతిసిద్ధి మాత్రం
విరోధి.సాధ్యప్రసిద్ధిరేవవా. అతఏవప్రసిద్ధసాధ్యకస్థలే పక్షవిశేష్యకైవాను
మితిరనుభూయత ఇతి. అత్రచ వ్యాప్తిస్మరణాదినా పూర్వానుమిత్సా నాశే
పరామర్శకాలేచ సిద్ధిసత్త్వేఽనుమిత్సాన్తరోత్పత్త్యైవ అనుమితిః తత్రైవకా
రణీభూతస్య విశిష్టాభావస్య సంపత్తే రిత్యుపాధ్యాయాః. అన్యేతువ్యతిరిక్త
కాంతరితాయామప్యనుమిత్సాయాం మనుమితి దర్శనాత్ అనుమిత్సా
యోగ్యతావాచ్యా సాచ నస్వోత్పత్త్యనంతరంస్వవిషయసిద్ధ్యసత్త్వాదిః ఆ

సుమిత్యోత్తరం అంతరానుమిత్యనుత్పాదే దివసాదివిళంబే నేంద్రియాదినా నిర్ణీతేపి సాధ్యలింగపరామర్శాదినానుమితి ప్రసంగాత్. కిన్త్వనుమిత్యానన్తరం లింగదర్శనాదిక్రమేణ యావతాకాలేనోత్పన్నేతః పరామర్శో జాయతే తావానేవకాలః. ఫలబలేనతథాకల్పనాత్. అథవానుమిత్యోత్పత్త్యనంతరం అనుమిత్సానాశేపి సిద్ధాపత్యాం యావతాకాలమధ్యేఽనుమితిర్జాయతే తావానేవకాలోఽనుమిత్సయోపలక్షితః. యదిచ సిద్ధ్యనంతరంతన్నాశే ద్విత్రిక్షణమధ్యేవినానుమిత్సా మనుమిత్యనుత్పాదోనుభవసిద్ధః తదాసిద్ధ్యాపి తావానేవకాల ఉపలక్షణీయః. విశిష్యక్షణనియమస్తు అవహితైః కరణీయ ఇతివదన్తి ॥ అత్రచ సాధ్యనిర్ణయేచ్ఛానంతరం పూర్వోక్తన్యాయేన సాధ్యతద్వ్యాప్య విశిష్టపక్షప్రత్యక్షం స్మరణంవా యత్రసాధ్యతద్వ్యాప్య ధర్మతాదృశవ్యాప్యధర్మాన్తరవిశిష్టపక్షస్య తత్పక్షక తత్సాధ్యతద్వ్యాప్యవత్తానుమిత్యోరిష్టసాధనతాయాశ్చైకం స్మరణం తత స్తయోరనుమిత్సా తతః సాధ్యతద్వ్యాప్యవత్తానుమితిః తతస్తదనన్తరమనుమితిప్రసంగః యోగ్యతావివక్షణేచసుతరామేవేతితదిచ్ఛావిషయసిద్ధ్యనుపహితత్వంతద్విశేషణం. పక్షసాధ్యభేదేనచ పక్షతాయాభేదాత్పృథక్పృథగేవ కార్యకారణభావః తథాచయత్రసిద్ధ్యనంతరం కదాప్యనుమితిర్న జాతా తత్రసిద్ధ్యభావమాత్రం కారణం నతు తత్రేచ్ఛావిరహోపి గౌరవాత్ప్రయోజనాభావాచ్చ. తేనయత్పక్షకయత్సాధ్యకానుమితౌకస్యాపీచ్ఛా నజాతా తత్రోక్తసాధారణ్యమాత్రసంపాదనాయేశ్వరేచ్ఛానివేశనాయాసోపోపాదేయః॥ యత్తు సిషాధయిషావిరహవిశిష్టసిద్ధ్యక్షణావ్యవహితోత్తరక్షణోత్పత్తికానుమితికభిన్నాయాసిద్ధిః సిషాధయిషావిరహవిశిష్టాయాస్తస్యా అభావఃపక్షతా అథ తృతీయక్షణవ్యవధాయక ద్వితీయక్షణఏవ అవ్యవహితత్వపర్యవసానాత్ యత్రావిరళక్రమేణ సిద్ధి సిషాధయిషానుమితయః తత్ర ద్వితీయక్షణే పక్షతాసంపత్తయే ద్వితీయస్సిషాధయిషావిరహో విశేషణమస్తుసిద్ధేః ప్రాథమికస్తుస్వక్షణస్యైకిమర్థమితిచేత్ యత్రక్రమేణసిషాధయిషా ప్రత్యక్షకసిద్ధి పరామర్శానుమితయః తత్రతృతీయక్షణే పక్షతాసమ్పత్త్యర్థమితి ॥ తన్న. యత్రానుమిత్సా నాశకాలేప్రత్యక్ష

కసిద్ధిః అథ పరామర్శానుమితి తత్రిపక్షతావిరహ ప్రసంగాత్. అథప్రథ
మక్షణమపేక్ష్య ద్వితీయస్యైవ ద్వితీయక్షణమపేక్ష్య తృతీయక్షణస్యావ్యవ
హితోత్తరత్వం స్వధ్వంసాధికరణ కాలధ్వంసానధికరణత్వే సతి స్వాధికరణ
కాలధ్వంసాధికరణత్వం వా తత్రావ్యవహితోత్తరత్వం వాచ్యం తథాచ యత్
త్రిక్రమేణ సిద్ధిసిషాధయిషానుమితయః తత్ర ప్రథమక్షణే పక్షతావారణా
యోత్తరక్షణే 'విశేషణం ప్రథమవిశిష్టాంతం ద్వితీయస్తుసిద్ధౌ తత్రైవద్వితీ
యక్షణే పక్షతాసంపత్తయే యది పునరిచ్ఛాజనికా సామగ్రీ ప్రతిబధ్నా
త్యనుమితిం తదానుమిత్యవ్యవహితపూర్వవృత్తి సిద్ధిభిన్నసిద్ధ్యభావమాత్రం
పక్షతేతి చేత్—తాదృశసిద్ధీనాం తత్తద్వ్యక్తిత్వేనాభావః కారణం? నిరుక్త
రూపవిశిష్టత్వేనవా? నాద్యః. అనంతకార్యకారణభావప్రసంగాత్. తాదృశ
సకలసిద్ధౌ అనుమిత్సావిరహరూపవిశేషణదానవైయర్థ్యాచ్చ. తత్తత్సమయ
సంబంధవ్యక్తీనాంతత్తత్సమయావచ్ఛిన్నతత్తన్నానారాగాదీనామివాప్రతిబం
ధకత్వప్రసంగాచ్చ. నాంత్యః. సత్యపి పరామర్శే ఘటాదౌ కస్యాశ్చిత్సిద్ధేరనంత
రమనుమితిః కస్యాశ్చిన్నేత్యత్ర నియామకాభావాత్. నవా కారణతావ
చ్ఛేదకావచ్ఛిన్న సమాజాధీనం కార్యోత్పాదాదికం కారణతావచ్ఛేదకకో
టౌ నివిశతే. తథాసత్యుత్పత్తికాలావచ్ఛిన్నత్వ విశేషితేన స్వక్షణావ్యవహి
తోత్తరక్షణోత్పత్తిక స్వసమానాధికరణానుమితికసవిషయకత్వేన స్వస
మానాధికరణానుమిత్యవ్యవహితపూర్వక్షణోత్పన్న సవిషయకత్వేన స్వక్ష
ణావ్యవహితోత్తరక్షణానుత్పత్తిక స్వసమానాధికరణానుమితిక భిన్నసవిష
యకత్వేనవా కింవా స్వసమానాధికరణానుమిత్యవ్యవహితపూర్వక్షణ వృ
త్తిత్వవిశిష్టజ్ఞానత్వాదినా కారణత్వం స్యాత్. అవ్యవహితోత్తరశ్చద్వితీయక్ష
ణవృత్తినాతిప్రసంగః. నచాదిమేత్రిమపరామర్శస్థితిక్షణే యత్రవిరోధిసి
ద్ధినాశః తత్రోత్తరక్షణేనుమితి ర్నస్యాత్పరామర్శస్య తథాత్వాదితివా
చ్యం. అనుమితి సామగ్ర్యావిరోధిన్యాః విరహేణ తదానీముత్పన్నాదేవా
ను వ్యవసాయాదేరన్తతస్సంస్కారాద్వాతత్సంభవాత్. సంస్కారజన్యత్వేన
స్మృతిత్వస్య ప్రాగేవ నిరాసాత్. స్యాద్వాస్వసమానాధికరణానుమిత్యవ్యవ
హిత పూర్వక్షణవృత్తి భిన్నత్వేన స్వసమానాధికరణాను మిత్యవ్యవహిత

పూర్వత్వానధికరణక్షణవృత్తిత్వ విశిష్టత్వేన స్వసమానాధికరణానుమిత్యుత్పత్త్యనధికరణ సమయావ్యవహిత పూర్వక్షణవృత్తిత్వ విశిష్టత్వేన వా ప్రతిబన్ధకత్వం. తత్తదవ్యవహితపూర్వత్వం చ తదుత్పత్తిక్షణోత్పత్తికధ్వంస ప్రతియోగిత్వం. నచాత్ర ప్రథమేయత్ర సిద్ధ్యాత్మకపరామర్శానన్తరం సిషాధయిషాయా ఉత్పాదకాలే తత్పురుషీయస్యైకస్యాపి ధర్మస్యావినాశః అనన్తరం పునరనుమితిః తత్ర తదుత్పాదసమయేపి సాస్యాత్తదుత్పాద్యకాలీనానాం సర్వేషాం తాదృశపూర్వవృత్తిత్వేనావిరోధిత్వాత్ ఇతి వాచ్యం. అనవరత పరిస్పన్దమానా పరిమితపవనాదిపరమాణుచేతన సంయోగసంతానాంతికపాతివ్యక్తీనా మవిరతమేవోపరమాత్. ఫలానుత్పాదబలేన తాదృశకల్పనా సంభవాత్. కారణాంతరకల్పనే గౌరవాత్. అన్వయవ్యభిచారసందేహస్యకారణత్వగ్రహావిరోధిత్వాత్ ఉపాదేయం. తాం వా తత్తదాత్మసమయవిశేషసంబంధా ఏవతాదృశపూర్వవృత్తిభిన్నాః భవేత్వా తత్తత్పురుషీయానుమితిం ప్రతి తత్తదీయానుమిత్యవ్యవహితపూర్వక్షణత్వాదినా తాదృశక్షణవృత్తిత్వ విశిష్టత్వాదినా వా కారణత్వం. తథా చోపమానాదేః ప్రమాణాంతరత్వం భజ్యేత. సర్వత్రానుమితిసామగ్రీసంభవాత్. విలీయేత చ పరామర్శత్వాదినా కారణత్వం బాధత్వాదినా చ ప్రతిబన్ధకత్వం. అనయైవరీత్యా కార్యాంతరేష్వపి క్లృప్తానాం కారణానాం ప్రతిబంధకానాం చాతథాత్వం అక్లృప్తానాం చ తథాత్వం ప్రసజ్యేతే. అత ఏవ న ద్వితీయోపి ప్రకారః. వైయర్థ్యాచ్చ సిద్ధేః ॥ సిషాధయిషా విరహవిశిష్టస్య సిద్ధ్యనుమానాతిరిక్త సాధకమానయోరన్యతరస్యాభావః కారణమితి కేచిత్ ॥ తన్న. సాధకమానం హి సిద్ధిస్వరూపయోగ్యం తదుపహితం తత్సామగ్రీ వా. నాద్యః. చక్షురాదిసత్త్వే వినానుమిత్సాం అనుమిత్యభావప్రసంగాత్ న ద్వితీయః. సిద్ధేః పూర్వం తదుపహితత్వాభావేన ప్రత్యక్షసామగ్రీసత్త్వేప్యనుమిత్యాపత్తేః, అనుమానాతిరిక్తత్వస్య వైయర్థ్యాచ్చ. న తృతీయః. అనుమితిసామగ్రీభావత్వేన ప్రత్యక్షకారణత్వం అనుమిత్సావిరహవిశిష్ట ప్రత్యక్షసామగ్రీభావత్వేన చానుమితి కారణత్వమిత్యన్యోన్యాశ్రయాత్. స్థాణుత్వాభావవ్యాప్యదర్శనక్షణే ప్రతియోగ్యారోపవిరహేణాభావ ప్రత్యక్షసామగ్రీ విర

హాత్ పక్షతానత్వే స్థాణుత్వారోపక్షణే తదభావానుమిత్యాపత్తేశ్చేత్యపి
కేచిత్. వస్తుతస్తు స్వతన్త్రాన్వయవ్యతిరేకశాలిత్వాన్నియమేనప్రథమముపస్థి
తత్వాల్లాఘవాచ్చ ప్రత్యేకమేవ తథాత్వం. అన్యథా బాధాదేరప్యత్రైవా
న్తర్భావ ప్రసంగాత్. నచానుమిత్సావిరహస్యప్రత్యేకవిశేషణత్వే గౌరవం.
శాబ్దసిద్ధౌసత్యామశాబ్దజ్ఞానం జాయతామితీచ్ఛాయామనుమితేరుత్పా
దాత్ సిద్ధావనుమితివిషయకేచ్ఛావిరహస్య ప్రత్యక్షసామగ్రీసత్వేచ తా
దృశేచ్ఛాయామనుమితేః అనుత్పాదాత్ సాధకమానేఅనుమితిత్వాదిప్రకార
కేచ్ఛా విరహస్య పృథగేవ విశేషణతాయా స్త్వయాపి వాచ్యత్వాత్.
స్వనివర్తకప్రత్యక్షాదిసామగ్రీ సమవహితాన్యత్వానాంచ తాదృశేచ్ఛ
యోరననుగమేఽతిగౌరవం. అన్యతరత్వఘటకానోన్యాన్యాభావయోర్మిథో
విశేషణవిశేష్యభావేవినిగమనాభావాచ్చ. ఆత్మనిష్ఠశ్చ సమవాయేన సి
ద్ధ్యభావః కారణం భిన్నభిన్నేనచ సంబంధేన తత్తదసాధారణ కారణయో
పాయాస్తత్సామగ్ర్యాః మణివిశిష్టస్య వహ్నేరివ ఇతర విశిష్ట మనోయో
గాదేః ప్రతిబంధకత్వాయోగాత్ తథాచ కథమనుగతరూపేణ తయోర
భావః కారణం. ఏవంసిద్ధేస్సిషాధయిషావిరహేణసమంవైశిష్ట్యం ఏకకాలా
వచ్ఛేదేన ఏకాత్మవృత్తిత్వం ప్రత్యక్షాదికారణచతుస్సంయోగాదేస్తత్త
న్యాదృశమితి. సామగ్రీవిశేషాభావస్య హేతుత్వేపిలాఘవాత్సిద్ధ్యభావప
వ పక్షతావ్యవహారనిమిత్తం. ఏతదేవాభిసంధాయ 'ప్రవృత్తినిమిత్తముక్త
మితివక్ష్యతి' ఫలానుపహితసిద్ధిచ్ఛావిరహవిశిష్టసిద్ధ్యభావాపేక్షయా బా
ధాభావస్య లఘుత్వేపిసిద్ధసాధనస్థలె పక్షవ్యవహారవిరహేణ తాదృశసిద్ధ్య
భావస్యావశ్యకత్వేబాధాభావోననివేశ్యతేగౌరవాత్. విశిష్టసిద్ధ్యభావస్య
చాత్మనిష్ఠస్యైవహేతుత్వేపి తస్యపరంపరాసంబంధాదేవ పర్వతాదౌ పక్ష
వ్యవహారఇతిధ్యేయం ॥ ఏకస్య పుంసోనుమిత్సాసత్వేపి అన్యస్య తద్విర
హిణః ప్రత్యక్షాదిసామగ్రీ సత్వేఅనుమిత్యనుత్పాదాత్ తత్పురుషీయాను
మితిం ప్రతి తత్పురుషీయానుమిత్సా విరహకాలీన తత్పురుషీయసిద్ధిసా
మగ్రీవిశేషవిరహో నస్వగతికత్వేన హేతురుపేతవ్య ఇతివదన్తి ॥ అథసి
ద్ధ్యనంతరానుమితౌ సిషాధయిషా హేతురస్తు. నచైవం మణ్యాదిస్థలీయదా

షాం ప్రత్యుత్తేజకస్య హేతుత్వాపత్తిః. ఉత్తేజకానామననుగతత్వాత్
తావదభావవిశిష్టమణ్యాద్యభావస్యాననుగతత్వాదితి చేత్ ఇహాప్యుపదర్శితా
ననుగమస్సిషాధయిషాయాః. సిద్ధ్యుత్తరానుమితిత్వం చానుగతానతి ప్రసక్తం
దుర్వచం. సిద్ధిస్థితికాలీనాం స్వేతరసిద్ధికాలీనాం వానుమితిం ప్రతి హేతు
త్వకల్పనే వినాసిషాధయిషాం సిద్ధినాశకాలేఽనుమిత్యుత్పాదో దుర్వారః.
ఏకస్య పుంసస్సిద్ధిసత్త్వే అన్యస్య సిషాధయిషాయామన్యస్యానుమిత్యనుత్పాద ప్ర
సంగః. అపిచ సిద్ధౌ సత్యాం వినాపి సిషాధయిషాం సామాన్యసామగ్రీతో
ఽనుమితి సామాన్యోత్పత్తిప్రసంగః. నహి దృశవిశేష సామగ్రీం వినా సామా
న్యసామగ్ర్యా అనుమితిజనకత్వం నాస్తి. నచాన్యత్రాపి తద్విశేష సామ
గ్ర్యంతరమస్తి. తత్కల్పనే చాతిగౌరవం. ఇహ జాయమానా సాసిద్ధ్యుత్త
మేవస్యాత్ సాచ న జాయతే తత్కారణాభావాదితి చేత్ సామాజనిష్టఅను
మితిసామాన్యం తు స్యాదేవ కార్యానుత్పాదన్యవినా కారణాభావమస
మ్భవాత్. కరణవ్యాపారత్వేన ఆవశ్యకకారణభావస్య పరామర్శస్య కారణ
తావచ్ఛేదికా పక్షతా న కారణమితి తు భ్రమః. ప్రతిబంధకాంతరాభావవదన్వ
య వ్యతిరేకశాలిత్వేన హేతుత్వాత్. అన్యథా యథాసంభవం నిమిత్త
కారణస్య సమవాయికారణత్వాద్యవచ్ఛేదకత్వప్రసంగాత్. అథానుమి
తిసాధారణసిద్ధేః ప్రతిబంధకత్వే తదభావస్య మణ్యాద్యభావవత్ ప్రతిబంధ
కాభావత్వేన కార్యకాలవృత్తేరేవ హేతుత్వాత్ అనుమితికాలే తదసంభ
వాత్ సానోత్పద్యేతేతి చేన్న. యస్య మణ్యభావాదేః కార్యసమకాలతయా
న్వయ వ్యతిరేకిత్వం తస్యైవ తథాత్వేన హేతుత్వం నతు సర్వ
స్య. గౌరవాత్. అన్యథా సమవాయికారణస్య కార్యసహవృత్తిత్వేన హేతు
త్వాత్ కారణమాత్రస్య తథాత్వప్రసక్తౌ ప్రాభాకరాపవ విజయేరన్నితి.
ప్రాభాకరాస్తు వినాప్యనుమిత్సాం క్వచిత్పరామర్శానుమితి ప్రవాహ
స్యావిరలస్యానుభవికత్వాత్ కాలభేదకల్పనాయాం మానాభావాచ్చ పక్ష
తా నానుమితిహేతుః. పరార్థానుమితిం ప్రతి తు సిద్ధసాధనమర్థాంతర
విధయాదూషణమిత్యాహుః ॥ * * * * * * * *

—— ఇతి పక్షతాదీధితిః ——

శ్రీ

శ్రీహయగ్రీవాయనమః

శ్రీ అథ గాదాధర్యాం పక్షతాప్రారభ్యతే శ్రీ

మూలే వ్యాప్తిపక్షధర్మతయోస్సంగత్యప్రదర్శనేన న్యూనతాంపరిజిహీర్షుః తయోరేకకార్యకారిత్వరూపాం సంగతింప్రదర్శయన్వ్యాప్త్యనంతరమిత్యాదిమూలమవతారయతి*అనుమితీతి*అనుమితిలక్షణం*అనుమితిస్వరూపం యదేకం కార్యం తదనుకూలత్వసంగత్యా తత్ప్రయోజకత్వ రూపసంగత్యా. ప్రయోజకత్వంచకారణతావచ్ఛేదకస్యాపీతి

అథపక్షతాకృష్ణభట్టీయప్రారమ్భః

మూలే * వ్యాప్త్యనంతరం పక్షధర్మతానిరూప్యతఇతి * వ్యాప్తినిరూపణావ్యవహితోత్తరకాలకర్తవ్య నిరూపణ విషయతాశ్రయః పక్షధర్మతేత్యన్వయబోధః. గాదాధర్యాం * సంగతీతి * పూర్వాపరగ్రంథైక వాక్యతాప్రతిపత్త్యర్థస్యసంగతి ప్రదర్శనస్య సాంప్రదాయికత్వాత్. తదుక్తం 'ప్రత్యక్షాజీవకత్వాదీ'తి. నచ వ్యాప్త్యనంతరమిత్యనేనైవావసరోక్తేః న న్యూనతేతి వాచ్యం వ్యాప్తిస్వరూపంనిరూప్యేత్యాదావేవ జిజ్ఞాసాయాం ప్రతిబంధకత్వం లభ్యతే నాన్యథేత్యస్య సర్వానుభవసిద్ధతయా శ్రోతృప్రత్యయాదేరేవ తల్లాభ సమర్థత్వే నాస్యసంగతీ సాధ్యమాత్ర సమర్పకత్వాత్. సకలసంగత్య ప్రదర్శనాన్న్యూనతేతి కేచిత్. వస్తుతస్తు అనుమాన నిరూపణస్య ప్రతిజ్ఞాతతయా ఉపాయస్యైవానుమాన ప్రతిపత్త్యనుకూలతయా వ్యాప్తిస్వరూపముక్త్వా అవశ్యవక్తవ్యత్వం నతుపక్షతాయాస్తదననుకూలత్వాదితి దీధితికృదభిప్రాయః *మూలేఇతి * మూలనిష్ఠో యో వ్యాప్త్యాది వృత్తి నిరూపకతాక సంగత్యప్రదర్శన ప్రయుక్తన్యూనతా పరిహారః తదిచ్ఛావాన్ స్వవిషయతాదృశ పరిహారనిర్వాహక సంగతిప్రదర్శనకర్తా దీధితికారః తత్సమానకాలీన మూలావతరణానుకూలకృతిమానిత్యర్థః. అనుమితేర్లక్షణమితి సమాసో యోగాదాహ * అనుమితిస్వరూపమితి * సంగత్యేతి * తజ్జ్ఞానజన్యజిజ్ఞాసాప్రయోజ్యత్వం తృతీయార్థః వ్యాప్తిప్రయో

వ్యాప్తిపక్షధర్మతయోః పరామర్శనిష్ఠకారణతాయా అనవచ్ఛేదకత్వేనానుమిత్య జనకత్వేపి న క్షతిః. యద్యపి పక్షతాయా న కారణతావచ్ఛేదకఘటకత్వం తాప నంతర్భావ్య పక్షతాదివృత్తిత్వజ్ఞానత్వేనైవానుమితిజనకత్వాత్. తథాపి పక్షతాయా అనుమితౌ స్వాతంత్ర్యేణ కారణతయా తదుపలక్షితధర్మివృత్తితాయాః కారణతావచ్ఛేదకతయా తద్ఘటితవిశిష్టస్యైకకార్యానుకూలత్వమక్షుతమేవేతి ధ్యేయం *నిరూపయితుమితి* నిరూపణం ప్రతిపత్త్యనుకూలవ్యాపారః

జ్యానుమితి ప్రయోజకజ్ఞానమిష్టసాధనమితి జ్ఞానాత్ కిం ప్రయోజకాంతరమితి జిజ్ఞాసయా పక్షధర్మతానిరూపణాత్ సంగతిలక్షణసమన్వయః. అనుకూలత్వం న జనకత్వమిత్యాహ * వ్యాప్తీతి * నను ప్రయోజకత్వనివేశే పక్షతాయాః విషయతాసంబంధేన కారణత్వావచ్ఛేదకత్వాసంభవాత్ సంబంధాంతరేణ తథాత్వస్యాగ్రే దీధితికృతా నిరసనీయత్వాచ్చ సంగత్యపత్త్యా నాగ్రే తన్నిరూపణానుపపత్తిరిత్యాశంకతే *యద్యపీతి* నన్వయం గ్రంథోఽసంగతః పక్షతా వక్ష్యమాణా వహ్నిమాన్ ధూమాదిత్యాదౌ పక్షతావిశిష్టధర్మివృత్తిజ్ఞానస్యైవానుమితిజనకత్వేన తస్యాస్తజ్జనకతావచ్ఛేదకఘటకత్వాత్. న చావచ్ఛేదకావచ్ఛేదేన సంగత్యభావాత్ నాసంగతిరితి వాచ్యం. తథాప్యవచ్ఛేదకావచ్ఛేదేన సంగతిర్నాపేక్షితా కింతు సామానాధికరణ్యేనైవేతి దీధితికృతైవోక్తత్వాదితి చేన్న. పర్వతో వహ్నిమానిత్యాదౌ పక్షతాయాః కారణతానవచ్ఛేదకత్వ ప్రసిద్ధస్థలత్యాగస్య నిర్బీజత్వాత్ అవచ్ఛేదకావచ్ఛేదేన సంగత్యుపపాదనస్య సాంప్రదాయికత్వాద్వేతి. * తద్ఘటితేతి * తథాచ కారణతావచ్ఛేదకరూపవిశేషణతదన్యసముదాయసాధారణప్రయోజకత్వోపాదానాన్న దోష ఇతి భావః. ధర్మతాయాః కారణత్వాత్ వ్యాప్తిప్రయోజ్యానుమితి కారణత్వస్యైవ సంగతిత్వసంభవాత్ ప్రయోజకత్వవివక్షావైయర్థ్యమితి శంకావారణాయ ధర్మతాయాః పునరవచ్ఛేదకత్వోక్తిః. హేతుత్వాభావేపి ప్రయోజకత్వస్యైవాభిధానీయతయా కారణసాధారణప్రయోజకతాత్వేనైవ సంగతిమధ్యప్రవేశః. నను ‘పక్షధర్మతాం నిరూపయితు’మిత్యసంగతం అగ్రే పక్షతాయా ఏవ నిరూపణాదత ఆహ * ప్రతిపత్తీతి * వ్యాపారశ్చ పూర్వ

ఏవంచపక్షధర్మతా ఘటకపక్షతానిరూపణస్యాపి పక్షధర్మతా ప్రతిపత్త్యనుకూలత్వేన తన్నిరూపణత్వముచితమేవేతి మూలే పక్షతానిరూపణేపి పక్షధర్మతాంనిరూపయితుమిత్యస్యనా సంగతిః.

పక్షాభిధాన పూర్వకసిద్ధాంత కథనరూపః. అత్రానుకూలత్వం విశేషణోపస్థితి ద్వారాపీత్యాహ * ఏవంచేతి * ఏవంచ విషయితామాత్రం న పక్షధర్మతా శబ్దార్థోత్తరద్వితీయార్థః కింతు విశేషణావచ్ఛిన్న విషయిత్వమితి ధ్యేయం. నిరూపణస్యాపీత్యపినా ధర్మతానిరూపణ సముచ్చయః. పక్షధర్మతా ప్రతిపత్త్యభావ ప్రయోజకీభూతాభావ ప్రతియోగిశబ్దత్వంవా ఉభయసాధారణం తదనుకూలత్వం. నచ ప్రతిపత్త్యనుకూలవ్యాపారస్య నిరూపణ పదార్థత్వే అగ్రే ధర్మతాప్రతిపత్త్యనుకూలవ్యాపారాకరణాదనుకారణాసంగతిరితి వాచ్యమ్, ఘటకీభూత యావత్పదార్థ జ్ఞానాభావేన ఇదానీమప్యనుమితి లక్షణవాక్యార్థ బోధస్యాజాతత్వేన హేత్వాభాస నిరూపణానంతరం జాయమాన తచ్ఛాబ్దబోధే ధర్మతాయా విషయత్వాత్తదసంగతి విరహాత్. నచైవమపి లక్షణవాక్యార్థస్య పక్షతాఘటితతయా పక్షతానిరూపణస్య తదనుకూలత్వాసంగతిరితి వాచ్యమ్. పక్షతానిరూపణస్య పక్షతాసహకృతపరామర్శజన్యం జ్ఞానమిత్యాకారకతల్లక్షణవాక్యాధీనబోధౌపయికతయా తదసంగతి విరహాదితి. వస్తుతస్తు సాధ్యసందేహాజనకేత్యాదినా పక్షధర్మతానిరూపణం. తత్ర పక్షధర్మతా పదబలాత్ ప్రకారతాయా ఏవలాభః నతు హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధరూపాయాః తస్యాఇత్యుక్త్యాచ పక్షధర్మస్య వ్యాప్తివిశిష్టజ్ఞాన మిత్యేవ తన్నిరూపణమ్. తత్ర ధర్మపదస్య హేతుతావచ్ఛేదక సంబంధ ప్రతియోగ్యర్థకత్వాత్. ఏతేన నిరూపణవిషయత్వ రూపసాధ్యశూన్యాయాంపక్ష ధర్మతాయాం ఏకకార్యకారిత్వరూపహేతుసత్త్వాద్వ్యభిచారఇత్యపాస్తం. కేచిత్తు దుష్టానామివధర్మతాయాః స్ఫుటత్వాదేవ ననిరూపణం అస్ఫుటత్వవిశిష్టసంగతిరేవ నిరూపణీయత్వ వ్యాప్తేతిమన్యంతే. పరమార్థతస్తు స్వరూపావిషయక లక్షణవాక్యార్థ బోధస్యాలీకతయా స్వరూపాసిద్ధిశంకయాన తల్లక్షణార్థబోధో నిష్పద్యతఇతి. పక్షతానిరూపణమ్ పక్షతోక్త

లక్షితధర్మినివృత్తితేత్యభిధానంచ భంగ్యా పక్షపదవ్యవహార విషయనిర్ధా
రణాయ సంక్షేపాయచ. ఏకకార్యానుకూలత్వ సంగత్యాపక్షతాం ని
రూపయతీత్యభిధాయాగ్రే తాదృశ సంగత్యాధర్మతాం నిరూపయతీత్యభి
ధానే విస్తరాత్. ఏతేన పక్షధర్మస్య వ్యాప్తివిశిష్టజ్ఞానమితి మూలే పక్షప
పదస్య పక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నార్థకత్వేపి నక్షతిః. నచ తత్ర పక్షప
దస్య పక్షతావిశిష్టమప్యర్థః తథాచ పక్షతాసహకృతః పరామర్శోఽను
మితి హేతురితి తన్మూలార్థ ఇతి వాచ్యం. సందిగ్ధసాధ్యధర్మత్వం పక్షత్వ
మితి మూల ఏవ పక్షత్వ పదస్యాను మితిహేతుత్వే సతి పక్షపదప్రవృత్తి నిమి
త్తార్థకత్వేన నిరాకాంక్షత్వాత్. యద్యపి ధర్మతాయామనుమితి లక్షణ
ఘటకతాపి సంభవతి తథాపి పక్షత్వానురోధేనవిశిష్టస్య తదఘటకతామ
వలంబ్య తత్త్యాగః. దీధితౌ * నిరూపయితుమితి * అత్ర సమభివ్యాహృత
క్రియాయాం సమానకర్తృకత్వ సహితస్వేచ్ఛాధీనేచ్ఛావిషయత్వం తుము
నోఽర్థః ‘ అవ్యయకృతో భావే ’ ఇత్యనుశాసనాదరేతు తత్సంబంధేన ప్ర
కృత్యర్థక్రియయా ఏవాన్వయః. * ఆహేతి * ప్రతిజానీతే ఇత్యర్థః
ప్రతిజ్ఞాచా వ్యవహితోత్తరకాలకర్తవ్యతా ప్రకారక బోధాను కూల
వ్యాపారః. తథాచ పక్షధర్మతా ప్రతిపత్త్యనుకూలవ్యాపారేచ్ఛాధీనే
చ్ఛావిషయోయః తత్సమానకర్తృకః తాదృశకర్తవ్యతా ప్రకారక బో
ధానుకూలవ్యాపారో ‘ వ్యాప్త్యనంతరంపక్షధర్మతానిరూప్యత ’ ఇతి శబ్దా
త్మకః తదనుకూలకృతిమాన్ మణికారఇతి దీధితి వాక్యార్థః. ఆద్యో వ్యా
పారః సందిగ్ధసాధ్యకత్వ మిత్యాది శబ్దాత్మకః. ప్రతిజ్ఞాయాంచేష్టతాదృ
శవ్యాపార ప్రయోజకత్వా న్నేచ్ఛాయా అప్రసిద్ధిః. నను సంధికార్యం ని
వర్త్యవ్యాప్తీతి ప్రతీకంధ్రియతామిత్యతఆహ * ప్రత్యక్షేతి * ఏతచ్చై
కత్రైవనిర్వాహేఽనుకార్యస్యార్థస్మారకత్వే సతి క్వచిత్తత్సమానానుపూ
ర్వీకత్వం క్వచిత్తు కించిదవయవసామ్యమిత్యనుసరణ మనుచితమిత్యాశ
యేన. వస్తుతస్తు ‘ అకడారాదేకాసంజ్ఞా ’ ఇత్యాదావపి కడారాదితిప్రతీ
కదర్శనాత్ వ్యాప్త్యనంతరమితిపాఠేపి వ్యాప్తీతి ప్రతీకం నదుర్ధరం.
అతఏవ ‘ కృతమపి సంధికార్యం నివర్తయంతీ ’ తి గీయతే. ప్రత్యక్షవితి

పక్షధర్మత్వం యస్యా ఇతి వ్యుత్పత్త్యా పక్షధర్మతాపదం పక్షీయధర్మవిశేష
రూపపక్షతాపరమితి కేచిత్. తచ్చింత్యం. తథాత్వే లిఖనసంక్షేపనిర్బంధినాం
దీధితికారస్య పక్షతాం నిరూపయితుమిత్యస్యాపేక్షాయాం బీజాభావాత్.
* వ్యాప్తీతి * వ్యాప్తినిరూపణానంతరమితి మూలపాఠాభిప్రాయేణ. వ్యా
ప్త్యనంతరమితి పాఠే చ, తత్రోకాగాభావాత్ ప్రత్యక్షత్వాద్యుపేక్ష్య ప్ర
త్యక్షవిత్త్వాదిరీత్యా ప్రత్యక్షోపజీవకత్వాదిభిః గ్రంథధారకస్య తథావిధలిఖన
స్య సంగత్యాపత్తేః. తత్రేతి మూలే తత్పదం పక్షధర్మతాపరం సప్త
మ్యర్థశ్చ ఘటకత్వం అన్వయశ్చాస్య పక్షత్వమిత్యనేనేత్యవధేయం. సందిగ్ధ
త్వాది గ్రంథస్య సందిగ్ధః సాధ్యరూపో ధర్మో యత్రేతి వ్యుత్పత్త్యా విషయత
యా సాధ్యీభూతధర్మసందేహవత్త్వం తాదృశసందేహపర్యవసితం పక్షత్వ

స్వరసంవలితపాఠైకదేశధారణం తు 'ప్రత్యక్షానంతరమి' త్యేతత్పాఠాం
తరస్థ ప్రత్యక్షపదసాధారణమితి భ్రమవ్యుదాసార్థమిత్యస్యాపి సూపచ
త్వాత్. అతఏవ 'వ్యాప్త్యనంతరమి' త్యేవప్యయముక్తవానితి. * ఘటక
త్వమితి * పక్షధర్మతానిరూపితసంగతిలాభాయ. తేన వ్యాప్తిసంగతేః
పూర్వమభిధానేపి నక్షతిః. తత్తదేకవాక్యతాలాభశ్చ తత్తత్ప్రదర్శనస్య
ఫలం బోధ్యం. సందిగ్ధసాధ్యరూపధర్మవత్త్వం చేత్పక్షత్వం తదా హ్రదో వ
హ్నిమానిత్యాదౌ తన్న స్యాత్ అతః సందేహాన్వితవిషయతాసప్తమ్యర్థః
తత్ర తాదృశవిషయతాయాః పక్షత్వరూపత్వే వైయధికరణ్యాత్ సమవా
యేనానుమితిహేతుత్వానుపపత్తిరిత్యత ఆహ * విషయతయేతి * తన్ని
ర్వాహశ్చ విగ్రహేయత్పదార్థపక్షస్య విషయతాసంబంధేన సంశయే అ
న్వయాన్నామార్థధాత్వర్థయోః భేదాన్వయస్య విభక్త్యర్థద్వారా స
ర్వసంమతత్వాత్ బహువ్రీహౌ తద్విపరీతబోధాత్. స్వమతే విశేషరూ
పేణ సంసర్గత్వాభావేపి సామాన్యరూపేణ పక్షవృత్తివిషయతావ్యక్తేరే
వ ప్రవృత్తినిమిత్తతావచ్ఛేదకసంబంధత్వముపేయతే. తేన కాంచనమ
యః పర్వతో వహ్నిమానిత్యాదౌ తాదృశసంశయవిషయపక్షతావచ్ఛేదకవ
త్త్వాప్రసిద్ధావపి న దోషః, తస్యైవ సమవాయేన హేతుతాలాభాయ ష
త్త్వాంశం పరిత్యజతి * తాదృశేతి * ధర్మపదేతి * సాధ్యం ధర్మో యస్య

మిత్యుక్తౌ తత్రసాధ్యే ధర్మత్వ నివేశనమఫలం ధర్మపదస్యార్థక్యాయా
యా ష్టః సందిగ్ధం సాధ్యధర్మత్వం బహువ్రీహిబలాత్సాధ్యనిరూపిత ధర్మి
త్వపర్యవసితం పక్షత్వమిత్యుక్తౌ సాధ్యే సందిగ్ధం ధర్మత్వంయస్య తత్త్వం
పక్షమిత్యుక్తావ సాధ్యనిరూపితధర్మిత్వస్య పక్షధర్మత్వస్యవా

యత్రవా సనసాధ్యధర్మా తస్యభావస్తత్త్వం ధర్మపదంధర్మతావిశిష్టపరం
యస్యేత్యాది షష్ఠ్యాద్యర్థో నిరూపితత్వం తస్యధర్మతాయామన్వయః, త
థాచ యన్నిరూపిత ధర్మతావత్సాధ్యమితి విగ్రహవాక్యార్థబోధః స
మాసార్థద్విపరీతః సాధ్యనిష్ఠధర్మతా నిరూపితధర్మితావదితి బోధః అ
యంచార్థో ధర్మపదస్యైవ, బహువ్రీహిస్థలే పూర్వపదస్య తాత్పర్యమా
త్రగ్రాహకతాయాః చిత్రగురిత్యాదౌ దృష్టచరత్వాత్. తస్యభావస్తత్త్వ
మిత్యస్యధర్మిత్వ పర్యవసితమర్థః. తథాచ సాధ్యధర్మత్వం తేన సాధ్యని
ష్ఠధర్మతానిరూపిత ధర్మితాపర్యంతం లభ్యతే. సందిగ్ధంచ తత్సాధ్యధర్మ
త్వంచేతి కర్మధారయే సందేహవిషయాభిన్న సాధ్యధర్మత్వమర్థో భవి
ష్యతి. ఏవంచ ప్రాగ్వహ్నిమానిత్యాది స్థలే పక్షే తదసిద్ధిస్స్యాదతః స్య
స్యేతి పూరితం. తేన సందిగ్ధం సాధ్యధర్మత్వం యత్రేతి విగ్రహవాక్యే
సప్తమ్యర్థో విశేష్యత్వం స్వవిశేష్యక సందేహవిషయసాధ్య ధర్మిత్వం బ
హువ్రీహౌ చ తద్విపరీతః సాధ్యాధికరణత్వ ప్రకారక సందేహవిశేష్యః
విశేష్యతాసంబంధేన తాదృశ సందేహవానితి లభ్యతే. తదేవ పక్షత్వమి
త్యర్థః న చైవంపక్షస్యైవ లాభేపి పక్షనిష్ఠధర్మవిశేషాలాభః, ఇష్టత్వా
త్. అన్యథాసందిగ్ధసాధ్యధర్మత్వం త్వమిత్యేవమణికారో బ్రూయాత్ *సా
ధ్యఇతి * తథాచ సాధ్యే సందిగ్ధం ధర్మత్వం యత్రేతి వ్యుత్పత్త్యాసాధ్య
విశేష్యక సందేహ విషయీభూత ధర్మతానిరూపకలాభః తదేవచ పక్ష
త్వమిత్యర్థః. యద్వా ప్రథమే సాధ్యనిష్ఠాధేయతా నిరూపితాధికరణ
త్వ ప్రకారక సందేహవిశేష్యత్వం పక్షత్వమితి ద్వితీయేచ సాధ్యవిశేష్యక
సందేహ విషయీభూతాధేయతానిరూపకత్వం పక్షత్వమితి పర్యవసితార్థః
భావప్రధాననిర్దేశాత్. అథవాసందిగ్ధంసాధ్యధర్మత్వం యస్యేతి వ్యు
త్పత్త్యా సాధ్యధర్మిత్వప్రకారకసందేహవిశేష్యతావచ్ఛేదకలాభః. తదేవ

యత్రాప్రసిద్ధిః తత్రవక్ష్యమాణానుపపత్తి ప్రయోజకంతత్. ఏవంసాధ్య కోటికస-శయస్యనివేశే సాధ్యంపక్షవృత్తినవాసాధ్యంపక్షనిష్ఠాత్యన్తాభావ ప్రతియోగినవాఇత్యాది సంశయాసంగ్రహః తాదృశసంశయోపాదానేచ పక్షస్సాధ్యవాన్నవేత్యాది సంశయాదనుమిత్యనుపపత్తిరతోధర్మితాంశం పరిత్యజ్య కేవలాన్వయిగ్రంథే మణికృతైవ వక్ష్యమాణంతథాపిధ సకలసంశయానుగమపరిష్కారం దర్శయతి * యత్రేతి *

చ పక్షత్వమిత్యర్థః. సాధ్యేసందిగ్ధం ధర్మిత్వంయస్యేతి విగ్రహే సాధ్యపి శేష్యకసందేహవిషయీభూతధర్మితానిరూపకతావచ్ఛేదకలాభః. తథాచ తాదృశనిరూపకతావచ్ఛేదకం పక్షత్వమితి ఫలితోర్థః. * అప్రసిద్ధిరితి * తమోగగనవదిత్యాదౌ * సాధ్యమితి * నను సాధ్యంపక్షవృత్తి నవేత్యాది సంశయా సంగ్రహేపి నక్షతిః క్షణైకవిలంబేన తతః సాధ్యకోటికసంశయోపగమేన అనుమితినిర్వాహాదితి చేన్న కేవలాన్వయినిసాధ్యాభావప్రసిద్ధేః. సాధ్యస్య కేవలాన్వయిత్వ గ్రహదశాయాం ముఖ్యవిశే నుయోగితా విశేషసంబంధేన సాధ్యభానాసంభవేన సర్వస్యకేవలాన్వయినోఽభావాంశే భ్రమాసంభవేనచ ఉక్తసంశయ సంగ్రహస్యావశ్యకత్వాత్. ఏవం విషయతాసంబంధేన ఘటాదేః సాధ్యత్వేజ్ఞానాదేః పక్షత్వేపక్షావృత్తిత్వాప్రసిద్ధే స్సాధ్యకోటికసంశయస్యాపి సంగ్రహఆవశ్యకః * సకలేతి * పక్షః సాధ్యవాన్నవా సాధ్యంపక్షవృత్తినవా సాధ్యం పక్షేనవా సాధ్యం పక్షనిష్ఠాభావప్రతియోగినవా ఇతరభేదసాధ్యకేచ ఇతరత్వక్షో నవేతి పంచసందేహాలభ్యాః, తత్ర సాధ్యాభావ సాధ్యవద్భేదాదిః పంచమే ఇతరత్రపక్షనిష్ఠభేద ప్రతియోగిత్వాదిశ్చ కోటిరితి * ధర్మితాంశమితి * ధర్మిపదపరిత్యాగేన సందిగ్ధసాధ్యత్వమిత్యత్ర సందిగ్ధంసాధ్యం యత్రేతి వ్యుత్పత్తౌ క్తపరిత్యయాన్య ప్రతిబంధకనిర్ణయప్రకారత్వమర్థః ఈదృశార్థస్యప్రామాణికతాలాభాయైవ కేవలాన్వయిగ్రంథఇత్యాద్యభిహితః ఏవంచ యద్విశేష్యకసంశయ ప్రతిబన్ధక నిర్ణయపరిష్కారః సాధ్యమితి అభ్యాత్ బహువ్రీహౌ తద్విపరీతస్య సాధ్యప్రకారకనిర్ణయప్రతిబధ్యసంశయ విశేష్యస్యలాభః. తత్వం విషయతయా తాదృశసంశయవత్వం తాస్య

యత్ర*యద్ధర్మావచ్ఛిన్నే. సప్తమ్యర్థో నిర్ణయాన్వయివిశేష్యిత్వం. * సా
ధ్యస్య * సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నస్య షష్ఠ్యర్థః ప్రకారిత్వం తస్యాపి
నిర్ణయేఽన్వయః * తత్ర * తద్ధర్మావచ్ఛిన్నే. సప్తమ్యర్థోఽనుమితావన్వయి
విశేష్యిత్వం. * తాదృశసంబంధేన సాధ్యానుమితౌ * తాదృశ సంసర్గావ
చ్ఛిన్న సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న విధేయతాకానుమితౌ. * పక్షతా * జ
నకీభూతేత్యర్థః పక్షవిశేష్యకసాధ్యాభావవిశిష్టబుద్ధావివసాధ్యధర్మికపక్షావృ
త్తిత్వ పక్షనిష్ఠాభావ ప్రతియోగిత్వ విశిష్టబుద్ధావపి పక్షస్సాధ్యవానితినిశ్చ
యస్యాప్రాచీనమతే ప్రతిబన్ధకత్వాత్సాధ్యం పక్షవృత్తినవేత్యాది సంశయ
సంగ్రహః. ఏవంచ శుద్ధపర్వతత్వావచ్ఛిన్నోద్దేశ్యతానిరూపిత

శసంశయపర్యవసితం పక్షత్వం తత్ర పక్షప్రకారకసంశయ సంగ్రహార్థం
నిర్ణయే ఏవ పక్షవిశేష్యకత్వం నివేశితం. * యత్రేతి * యథాశ్రుతేద్ర
వ్యం వహ్నిమత్పర్వతో ద్రవ్యవానిత్యాది కించిద్ధర్మావచ్ఛిన్న పక్షసాధ్యని
ర్ణయ నివర్త్యస్య సంశయస్య పర్వతాదౌ వహ్న్యాది సాధనే పక్షతాత్వ
వారణాయ పక్షతావచ్ఛేదక సాధ్యతావచ్ఛేదకయోర్నివేశః. విశేషణీభవ
ద్ధర్మాన్తర విశిష్టేనేత్యాది వ్యుత్పత్తిలభ్యవిశేష్యతావచ్ఛేదకత్వాదేరేవ ని
వేశాదభిమతార్థలాభః తేన పక్షాప్రసిద్ధావపి న పక్షతావైకల్యం. తత్రే
త్యాదేః పక్షతాశరీరాన్తర్భావాసంభవాన్న్యూనతాభంగాయ కార్య
కారణభావసూచకత్వమాహ * తత్రేతి * జనకత్వే సప్తమీ తత్పూరణం
వా ద్రవ్యం వహ్నిమత్పర్వతో ద్రవ్యవానిత్యాద్యనుమితౌ పర్వతో వహ్నిమా
న్న వేత్యాదిసంశయస్య పక్షతాత్వవారణాయ పక్షతాసాధ్యతావచ్ఛేదక
యోర్నివేశః. సమవాయేన పర్వతో వహ్నిమానిత్యాద్యనుమితౌ సంయోగే
న పర్వతో వహ్నిమాన్న వేత్యాది సంశయస్య పక్షతాత్వ వారణాయ సాధ్య
తావచ్ఛేదక సంబన్ధనివేశః. వహ్నిమాన్పర్వతో ఘటవానిత్యాద్యనుమితౌ
ఉక్తసంశయస్య వారణాయ విధేయతానివేశః. ఏవమగ్రేప్యూహ్యం. *ఏ
వంచేతి * ప్రకృతపక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నోద్దేశ్యతా నిరూపిత సాధ్య
తావచ్ఛేదక సంబంధావచ్ఛిన్నప్రకృతసాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న విధేయ
తాకానుమితౌ ప్రకృతపక్షతావచ్ఛేదకావచిన్న విశేష్యతానిరూపిత సా

శుద్ధ సంయోగసంబంధావచ్ఛిన్న శుద్ధవహ్నిత్వావచ్ఛిన్న విధేయతాకా
నుమితిత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతి పర్వతత్వావచ్ఛిన్నవిశేష్యతానిరూపిత సంయో
గ సంసర్గావచ్ఛిన్న వహ్నిత్వావచ్ఛిన్న ప్రకారతాశాలినిశ్చయత్వా వ
చ్ఛిన్నప్రతిబంధకతాక సంశయో హేతురితి పర్యవసితం.

ధ్యతావచ్ఛేదక సంబంధాఇచ్ఛిన్న ప్రకృతసాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న ప్ర
కారతా శాలినిశ్చయత్వ వ్యాపక ప్రతిబన్ధక తాక సంశయో హేతురిత్యస్యై
కోక్తిమాత్రత్వాదితి. *పర్యవసితమితి. *అత్ర నీలపర్వతో వహ్నిమానితి సి
ద్ధిపరామర్శకాలే నీలపర్వతో వహ్నిమానిత్యనుమితౌ సామానాధికరణ్యేనవ
హ్న్యనుమితిత్వ రూప కార్యతావచ్ఛేదకాక్రాన్తాయాం తాదృశసాధ్యవత్తాని
ర్ణయ నివర్త్యస్య అవచ్ఛేదకావచ్ఛేదేన వహ్న్యభావకోటికస్య పర్వతో
వహ్నిమాన్నవేతి సంశయస్య పక్షతాత్వవారణాయ శుద్ధపర్వతత్వా వచ్ఛి
న్నత్వ నివేశః. తాదృశసంశయస్య నీలపర్వతో వహ్నిమానితి సిద్ధి ప్రతిబ
ధ్యత్వేపి తదుత్తరం శాబ్దాద్యాత్మకతాదృశ సిద్ధి సంభవాత్. సంశయపక్ష
తావాదినా మేతదనుసంధానేపి సంశయానంతర జాతసిద్ధ్యాత్మక పరామ
ర్శస్థలే అనుమిత్యాపత్తిశ్చేత్యగ్రిమదూషణం శుద్ధపర్వతత్వా వచ్ఛిన్నధర్మిక
సంశయస్థలే తాదృశసిద్ధిర్నాస్తీత్యభిమాన విశేషమాత్రనిరాకరణ పరత
యా సంగచ్ఛతే. యద్వా తాదృశ సిద్ధిశూన్యదశాయామేవ నీలపర్వతో వ
హ్నిమాన్నవేతి సంశయవత్పర్వతో వహ్నిమాన్నవేతి సంశయాభావేపి త
త్కార్యతావచ్ఛేదకోక్తరూపావచ్ఛిన్నోక్తానుమితే రుత్పత్త్యా వ్యతిరేక వ్య
భిచారవారణాయ శుద్ధత్వం అవ్యవహితోత్తరత్వాపేక్షయాలఘుత్వాత్.
ఏవమవచ్ఛేదకావచ్ఛేదేనానుమితౌ వ్యాపకత్వ విశిష్టసంయోగసంసర్గావ
చ్ఛిన్నత్వమేవ కార్యతావచ్ఛేదకఘటకం నతు ధర్మితావచ్ఛేదక ఘటకపర్వత
త్వాదీనాంవ్యాపకత్వనిరూపకానామపి ప్రవేశః. వైయర్థ్యాత్. ఏవంచత
త్స్థలీయకార్యతావచ్ఛేదకాక్రాన్తాయాం నీలపర్వతత్వావచ్ఛేదేనసాధ్యావ
గాహిన్యాం నీలపర్వతో వహ్నిమానిత్యనుమితౌ తాదృశసిద్ధ్యుత్తరజాయమాన
స్య తదప్రతిబధ్యస్య సామానాధికరణ్యేన వహ్న్యభావసంశయస్య పక్ష
తాత్వవారణాయాపి శుద్ధత్వమావశ్యకం. ఏవం జాతిమాన్వహ్నిమానితి

సిద్ధికాలే జాతిమాన్వహ్నిమానిత్యనుమితౌ తస్యాపత్తేః తాత్వ వారణంతత్ఫ
లంబోధ్యం. శుద్ధపర్వతత్వావచ్ఛిన్నత్వంచ పర్వతత్వనిష్ఠనిరవచ్ఛిన్నావచ్ఛే
దకతాన్యా వచ్ఛేదకత్వానిరూపకత్వం. ఏవమగ్రేపి. పర్వతత్వవ్యాపక
త్వ విశిష్టసంయోగాది సంబంధేన పర్వతో వహ్నిమానిత్యనుమితౌ సమా
నాకారక సిద్ధిసత్త్వే శుద్ధసంయోగేన తత్సంశయస్య వారణాయశుద్ధసంయో
గావచ్ఛిన్నత్వ నివేశః. తచ్చ నిరవచ్ఛిన్నసంయోగత్వ నిష్ఠసంసర్గతా వ
చ్ఛేదకతాన్యావచ్ఛేదకత్వానిరూపకత్వం. కాలికసంబన్ధవత్సంయోగేన వ
హ్న్యనుమితిస్తు సంసర్గతాయాః సంయోగత్వమాత్రావచ్ఛిన్నత్వాత్ సం
గ్రాహ్యైవ తస్యసాక్షాత్సంబన్ధత్వాదితి. పర్వతో నీలవహ్నిమాన్ జాతి
మత్త్వాన్వేత్యనుమితౌ తాదృశసిద్ధిసత్త్వే తత్సంశయస్య పక్షతాత్వవార
ణాయ శుద్ధవహ్నిత్వా వచ్ఛిన్నత్వనివేశః అత్ర జాతిమాన్ పర్వతో వ
హ్నిమాన్ పర్వతో జాతిమత్త్వానిత్యాద్యనుమితౌ ఉద్దేశ్యతావిధేయతా వ
చ్ఛేదకతయోర్జాతిత్వ సాధారణ్యాన్నిరవచ్ఛిన్నత్వం నదేయమిత్యప్యా
హుః. మహానసం వహ్నిమత్పర్వతో ఘటవానితి సమూహాలంబనానుమితా
వుక్తసంశయవారణాయ నిరూపితత్వోపాదానం అవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదక భా
వాపన్నవిశేష్యతాప్రకారిత్వాదేర్నివేశః గౌరవాత్. నీలపర్వతో జా
తిమాన్వా వహ్నిమానితి పర్వతః సంయుక్తసంయోగాదినా వహ్నిమాని
తి పర్వతః సుందరవహ్నిమానిత్యాది నిశ్చయేషు తాదృశ నిశ్చయత్వసత్త్వే
పి తత్ప్రతిబన్ధకతాయాః పర్వతో వహ్నిమానిత్యాదినిశ్చయసాధారణ నిశ్చ
యత్వా వ్యాపకతయైవ నీలపర్వతో వహ్నిమాన్నవేతి సంశయవారణాత్ కా
రణాదిశిశుద్ధత్వ నివేశో నకృతః. అథ శుద్ధపర్వతత్వావచ్ఛిన్న ధర్మికశుద్ధసం
యోగ సంబంధావచ్ఛిన్న వహ్న్యభావకోటికసంశయప్రతిబన్ధకతాయా అ
పినీలపర్వతో వహ్నిమానితి నిశ్చయసాధారణ పర్వతత్వావచ్ఛిన్నధర్మిక వ
హ్నినిశ్చయత్వావ్యాపకత్వాత్ అసంభవవారణాయ తన్నివేశనమావశ్య
కం నచ ప్రాచాంమతే సమానవిషయకత్వేన ప్రతిబంధకత్వోపగమాత్ ఉ
క్తనిశ్చయానామపి ప్రతిబంధకత్వమవ్యాహతం సమానవిషయకత్వంచా
న్యూనవిషయకత్వమితివాచ్యం. తథాసతి ప్రమేయః ప్రమేయవానిత్యత్వం

తోదాసీనధర్మ ఘటితధర్మివిషయతా కస్యాపి ప్రతిబంధకతాపత్తె రితి
చేన్న. యతః పర్వతోవహ్నిమానిత్యాదౌ పక్షతావచ్ఛేదకసామానాధికర
ణ్యేనానుమితౌ తదవచ్ఛేదేన సాధ్యాభావసంశయఏవ పక్షతా తత్ర నీలప
ర్వతోవహ్నిమాన్ పర్వతః సుందరవహ్నిమానితి నిశ్చయయోరవచ్ఛేదకా
వచ్ఛేదేన సాధ్యనిశ్చయస్యచ ప్రతిబంధకత్వమేవ అన్యథా సిద్ధాంతె తాం
ప్రతి తేషాం విరోధిత్వోపగమస్య నిర్బీజత్వాపాతాత్ తాదృశసిద్ధ్యాత్మక
తాదృశసంశయదశాయాం తాదృశానుమితిప్రసంగాచ్చ. తాదృశసంశయ
ప్రతిబంధకతావచ్ఛేదకకోటౌ విశేష్యతా ప్రకారతావచ్ఛేదకతాపర్యాప్తిర్న
నివేశ్యేత ఇతిన తస్యాస్తాదృశనిశ్చయ సాధారణ్యానుపపత్తిః. మహానసీయ
వహ్నిమాన్వహ్నిసామాన్యాభావవాన్వాపక్ష ఇత్యాదిసంశయస్య పక్ష
తాత్వమిష్టమేవ ప్రకృతసాధ్య తదభావాన్యతర ధర్మి పక్షసంబంధావగా
హిసాధ్యసంశయస్యైవ పక్షతాత్వాత్. నీలపర్వతోవహ్నిమాన్నవేతి సం
శయస్తు నపక్షతా పక్షతావచ్ఛేదక సామానాధికరణ్యేనైవ తత్ర సాధ్యాభా
వ భానాత్. సామానాధికరణ్యేన పక్షతావచ్ఛేదక వ్యాపకత్వవిశిష్టసాధ్య
తావచ్ఛేదక సంబంధావచ్ఛిన్న సాధ్యాభావ సంశయకోటికసంశయస్తు న
ప్రతిబధ్యః విషయవిరోధవిరహాత్. జాతిమాన్వహ్నిమాన్పర్వతో జాతిమ
త్త్వానితి నిశ్చయవారణంతు నిరవచ్ఛిన్నయోరవచ్ఛేదకత్వయోః ప్రవేశా
త్ బోధ్యం. నిశ్చయత్వంచైకధర్మిక విరుద్ధోభయకోటిక జ్ఞానాన్యజ్ఞానత్వం
ఏకధర్మికవిరుద్ధోభయకోటికత్వంచ స్వనిరూపితవిశేష్యతా వచ్ఛేదకావ
చ్ఛిన్న విశేష్యతాకా యా స్వావచ్ఛేదకధర్మావచ్ఛిన్న విరోధవిషయతాని
రూపితస్వావచ్ఛేదక ధర్మావచ్ఛిన్నాభావ ప్రకారతా సామానాధికరణ్య సం
బంధేన తద్విశిష్ట ప్రకారత్వం. యాదృశసాధ్యపక్షకే సాధ్యవిశిష్టపక్షావ
గాహి విరుద్ధధర్మాంతర విశిష్టధర్మ్యంతరా నవగాహినిశ్చయోఽప్రసిద్ధః
తత్ర పక్షతాసంపత్తయే విశేష్యతాకత్వాంతం. నిర్వహ్నిః పర్వతోవహ్ని
మానిత్యాదా వాహార్యసంశయస్య ప్రతిబధ్యత్వేన సాధ్యవిశిష్టపక్ష నిశ్చ
యస్యబాధ నిశ్చయస్యచా నివర్త్యత్వేపి నక్షతిః ఆహార్యానుమితే రప్ర
సిద్ధత్వాత్. అవచ్ఛేదకావచ్ఛేదేనానుమితౌచ తాదృశనిశ్చయనివర్త్యత్వ

సామానాధికరణ్యేన సాధ్యాభావావగాహ్యపి సంశయః పక్షతా. సచ విశిష్టసంయోగావచ్ఛిన్న వహ్న్యభావావగాహీ శుద్ధసంయోగావచ్ఛిన్న వహ్న్యభావావగాహీ చేతి ద్వివిధః. తత్ప్రతిబన్ధకతాచ అవచ్ఛేదకావచ్ఛేదేన సాధ్యనిశ్చయత్వావచ్ఛిన్నా యద్యపి నీలపర్వతో వహ్నిమానితి నిశ్చయే నాస్తి తథాపి కారణతావచ్ఛేదకే పర్వతత్వవ్యాపకత్వావచ్ఛిన్నసంసర్గతానివేశే తన్నిరూపకనిశ్చయత్వస్య తాదృశనిశ్చయేఽసత్త్వాన్న తత్ర వ్యాపకత్వభఙ్గ ఇత్యతః శుద్ధత్వం న తత్రాపి సఫలం పర్వతత్వానివేశ్య వ్యాపకత్వావచ్ఛిన్నసంసర్గతామాత్రప్రవేశే తు నీలపర్వతత్వావచ్ఛేదేన వహ్నినిశ్చయే వ్యాపకత్వభఙ్గవారణాయ తత్ర శుద్ధత్వం సఫలమితి ధ్యేయం. నన్వత్రావచ్ఛిన్నత్వం స్వరూపసంబన్ధవిశేషః అప్రామాణ్యజ్ఞానాస్కన్దితస్యాహార్యస్య సంశయస్య చ వారణాయ ప్రతిబన్ధకతావచ్ఛేదకకోటౌ అప్రామాణ్య జ్ఞానానాస్కన్దితత్వాది ప్రవేశేపి పక్షతాశరీరే ప్రయోజనాభావేన తదనివేశాత్. వ్యాపకత్వరూపావచ్ఛిన్నత్వ నివేశే తు ప్రతిబన్ధకతాయాం సంశయాది సాధారణ విషయతావ్యాపకత్వాసంభవాత్ అత్రాపి తత్ప్రవేశ్యమితి మహాగౌరవం స్యాత్. యత్తు స్వరూపసంబన్ధరూపావచ్ఛేదకత్వ నివేశేపి దేశో వహ్నిమత్పర్వతవానితి నిశ్చయ నివర్త్యస్య దేశో వహ్నిమత్పర్వతవాన్నవేతి సంశయస్య పర్వతో వహ్నిమానిత్యనుమితౌ పక్షతాత్వాపత్తిరితి తాదృశావచ్ఛేదకతాపర్యాప్తి నివేశే నిర్ణయత్వాది నివేశనమావశ్యకమేవ నచైతద్భయేన సాధ్యప్రకారతానిరూపితపక్షముఖ్యవిశేష్యకత్వావచ్ఛిన్నప్రతిబన్ధకత్వమేవ నివేశ్యతాం తథాసతి దేశో వహ్నిమత్పర్వతవాన్నవేతి సంశయవారణసంభవాదితి వాచ్యం. తథాసత్యపి వహ్నిమాన్పర్వతో ఘటవాన్నవేతి సంశయసంగ్రహప్రసంగాదితి. తన్న ప్రతిబన్ధకతాయాం సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న ప్రకారిత్వేతరప్రకారిత్వానవచ్ఛిన్నత్వస్య వ్యాపకస్వరూపావచ్ఛిన్నత్వవాదినాం మతే అవశ్యకతయా అస్మాభిరపి తస్యైవ నివేశనీయత్వాత్. సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న ప్రకారితాత్వేనైవ వావచ్ఛేదకత్వస్య నివేశాత్. ఉక్తసంశయం ప్రతిసాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నానవచ్ఛేదకతాత్వేనైవ ప్రతిబన్ధకతావచ్ఛే

తాదృశ నిశ్చయ ప్రతిబద్ధ్యత్వస్య యథాశ్రుతే ఘటాదివిషయక సమూహాలంబనాత్మక వహ్న్యాదినిశ్చయప్రతిబధ్యఘటాదిసంశయసాధారణత్వాత్తాదృశ నిశ్చయత్వావచ్ఛిన్న ప్రతిబంధకతాప్రవేశః. అవచ్ఛిన్నత్వంచాన్యూనానతిరిక్తవృత్తిత్వం నతు స్వరూపసంబంధ విశేషః తేన వహ్నిసామాన్యాభావవిశిష్టబుద్ధౌ మహానసీయత్వాది విషయతామనంతర్భావ్య వహ్నిమాన్మహానసీయ వహ్నిమానిత్యాది సకలజ్ఞానసాధారణ వహ్నిత్వావచ్ఛిన్నవత్తా నిశ్చయత్వేనైవ

దకతావదిత్యతో వ్యాపకత్వరూపావచ్ఛేద్యత్వ నివేశావశ్యకతాందర్శయతి* తేనేతి *మహానసీయేతి * మహానసీయత్వాది సహితవహ్నిత్వావచ్ఛిన్నప్రకారితేత్యర్థః. అత్రావచ్ఛేదకావచ్ఛేదేనానుమితౌ వహ్నిమాన్ శుద్ధసంయోగావచ్ఛిన్నవహ్న్యభావవాన్వేతి ఇత్యవచ్ఛేదకావచ్ఛేదేన కోటిద్వయావగాహి సంశయాసంగ్రహేఽపి బోధ్యః. అత్ర శుద్ధపర్వతావచ్ఛిన్నోద్దేశ్యతానిరూపిత శుద్ధసంయోగావచ్ఛిన్న శుద్ధమహానసీయవహ్నిత్వావచ్ఛిన్నవిధేయతాశాల్యనుమితిం ప్రతిపర్వతత్వావచ్ఛిన్నవిశేష్యతానిరూపిత సంయోగ సమ్బన్ధావచ్ఛిన్న మహానసీయవహ్నిత్వావచ్ఛిన్నప్రకారతాశాలినిశ్చయత్వావచ్ఛిన్న ప్రతిబంధకతాక సంశయో హేతుః. ఆద్యం శుద్ధత్వద్వయం ప్రాగ్వత్. పర్వతః సుందరమహానసీయ వహ్నిమానిత్యనుమితౌ పర్వతో మహానసీయ వహ్నిమాన్నవేతి సంశయవారణాయ తృతీయశుద్ధత్వనివేశః. నచ శుద్ధత్వస్య మహానసీయత్వ వహ్నిత్వేతరధర్మానవచ్ఛిన్నత్వరూపత్వే పర్వతో వహ్నిమానిత్యనుమితేరపి కార్యతావచ్ఛేదకాక్రాంతత్వాపత్తిరితి వాచ్యం మహానసీయత్వ వహ్నిత్వేతరావృత్తి మహానసీయవహ్నిత్వోభయవృత్త్యవచ్ఛేదకతాక విధేయతాయాః కార్యతావచ్ఛేదకకోటౌ నివేశనీయత్వాత్. స్వరూప సంబంధరూపావచ్ఛేదకత్వ నివేశపక్షేపి పర్వతో మహానసీయ వహ్నిమాన్నవేతి సంశయ సంగ్రహస్సంభవతీత్యతః మహానసీయవహ్నిమాన్ వహ్నిసామాన్యాభావవాన్వేతి ఇత్యాకారక సంశయానుధావనం. నచ శుద్ధవహ్నిమత్తానిశ్చయేపి మహానసీయవహ్న్యభావ సంశయోత్పత్తే స్తత్ర మహానసీయ వహ్నిమత్తానిశ్చయత్వేనైవప్ర

ప్రతిబంధకతాకల్పనాన్మహానసీయ వహ్నిమాన్వహ్నిసామాన్యాభావవా

న్ప్రతిబన్ధకత్వం వాచ్యం తత్రచ సుందరమహానసీయ వహ్నిమాన్నవేతి సంశయవ్యావృత్తమేవ వహ్నిత్వ మహానసీయత్వేతరధర్మానవచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభావ బుద్ధిత్వం ప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదక మితి మహానసీయ వహ్నిమాన్ వహ్నిసామాన్యాభావవాన్వా పర్వతఇతి సంశయసంగ్రహః సంభవతీతి వాచ్యం. ప్రమేయత్వాభావత్వాదినా వస్తుగత్యా మహానసీయ వహ్న్యభావబుద్ధేః ప్రతిబధ్యత్వవారణాయ మహానసీయ వహ్నిత్వావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకత్వ సంబంధేన మహానసీయ వహ్నివిశిష్టాభావత్వావచ్ఛిన్న ప్రకారక బుద్ధిత్వేనైవ ప్రతిబధ్యత్వోపగమాత్. నచైవ మవచ్ఛేదకతాత్వేన వహ్నిత్వాదినా వా ఘటాద్యవగాహి మహానసీయవహ్న్యభావవానితి భ్రమస్య ప్రతిబధ్యత్వ నిర్వాహాయ మహానసీయత్వత్వావచ్ఛిన్న విషయతానిరూపితత్వేసతి వహ్నిత్వ విషయతానిరూపితా యా అవచ్ఛేదకతాత్వావచ్ఛిన్నా సాంసర్గికవిషయతా తన్నిరూపితప్రతియోగితాత్వావచ్ఛిన్న సంసర్గతేత్యాదిక్రమేణ తదవచ్ఛేదకస్య సుందరమహానసీయ వహ్న్యభావవత్తాబుద్ధి సాధారణ్యం అతో మహానసీయత్వత్వావచ్ఛిన్న విషయతాన్యవహ్నిత్వ విషయతాన్యవిషయతానిరూపితావచ్ఛేదకత్వత్వావచ్ఛిన్న సాంసర్గికవిషయతాఘటితరూపేణైవ ప్రతిబధ్యత్వం వాచ్యం, తచ్చ వహ్నిసామాన్యాభావవత్తాబుద్ధిసాధారణమితి వాచ్యం. లాఘవేన మహానసీయత్వవహ్నిత్వోభయత్వావచ్ఛిన్నత్వోపలక్షితపర్యాప్తివృత్తిత్వపర్యాప్తిత్వావచ్ఛిన్నవిషయతానిరూపితనిరూపకతాత్వావచ్ఛిన్న విషయతానిరూపితావచ్ఛేదకత్వత్వావచ్ఛిన్నవిషయతేత్యాదిక్రమేణ నివేశాత్ సుందరమహానసీయవహ్న్యభావవత్తాబుద్ధివహ్నిసామాన్యాభావవత్తాబుద్ధ్యోరసంగ్రహాత్. నచైవం వహ్నిసామాన్యాభావవత్తాబుద్ధౌ మహానసీయ వహ్నిమత్తాబుద్ధేః ప్రతిబంధకత్వకల్పనమధికం. వహ్నిమానితినిశ్చయోక్తప్రతిబంధకతయైవోపపత్తేరిత్యేతదేవాభిప్రేత్య వహ్నిమానితి మహానసీయత్వవిషయతామనంతర్భావ్యేతి చాభిహితం* ప్రతిబంధకతాకల్పనాదితి *నను వహ్నిసామాన్యాభావబుద్ధిత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతి తద్వదప్రామాణ్యజ్ఞానాభావకూటవిశిష్టవహ్నిత్వని

న్వాపక్ష ఇత్యాకారక సంశయంప్రతి మహానసీయ వహ్నిత్వావచ్ఛిన్న ప్రకారితాశాలినిశ్చయత్వేనా ప్రతిబంధకత్వేపి నతథావిధసంశయస్య మహానసీయవహ్నిత్వావచ్ఛిన్నసాధ్యకానుమితౌ పక్షతాత్వానుపపత్తిః

ష్ఠావచ్ఛేదకతాకప్రకారతాశాలినిశ్చయత్వరూపానుగతధర్మేణ ప్రతిబంధకత్వస్వీకారే మహానసీయ వహ్న్యభావవద్విశేష్యక మహానసీయ వహ్నిప్రకారకమిద మిత్యప్రామాణ్యజ్ఞానా స్కందిత వహ్నిమత్తానిశ్చయసత్త్వే వహ్నిసామాన్యాభావ బుద్ధిప్రసంగః. నచ యాదృశ యాదృశాప్రామాణ్యజ్ఞానసత్త్వే తద్వత్తానిశ్చయసత్త్వే తదభావవత్తా జ్ఞానంజాయతే తస్యైవోత్తేజకత్వోపగమాత్ తాదృశాప్రామాణ్యజ్ఞాన వ్యక్తేరుత్తేజకత్వం నస్వీకార్యమితినదోషఇతివాచ్యం. తథాసతి యత్రాదౌ మహానసీయ వహ్నిమత్తాజ్ఞానం తదుత్తరంపూర్వోక్తా ప్రామాణ్యజ్ఞాన మప్రత్యక్షబుద్ధ్యాత్మకం తదుత్తరం వహ్నిసామాన్యాభావవత్తాజ్ఞానం తదుత్తరంలౌకికసన్నికర్షజన్యం వహ్నిమత్తాజ్ఞానం తత్ర తదుత్తరం వహ్నిసామాన్యాభావవత్తాబుద్ధిప్రసంగాదితి చేన్న.— తత్ర తాదృశాప్రామాణ్యజ్ఞానవ్యక్తేః విషయతాసంబన్ధావచ్ఛిన్నాభావ నివేశేనా దోషాదితి. యద్వా వహ్నిమాన్ మహానసీయ వహ్నిమానితి జ్ఞానద్వయ సాధారణప్రతిబంధకత్వే వహ్నిమత్తాజ్ఞానత్వావచ్ఛిన్నధర్మికాప్రామాణ్యగ్రహస్యైవోత్తేజకత్వేన పర్వతీయ వహ్నిమత్తా జ్ఞాన మప్రమేత్య ప్రామాణ్యగ్రహదశాయాం మహానసీయ వహ్నిమత్తానిశ్చయే వహ్న్యభావవిశిష్ట బుద్ధ్యాపత్తిః మహానసీయ వహ్నిమత్తాజ్ఞానధర్మికాప్రామాణ్య గ్రహాభావ విశిష్టమహానసీయ వహ్నిమత్తానిశ్చయత్వాదినావాపృథక్ పృథక్ ప్రతిబంధకత్వ ప్రసంగః. అతః వహ్నిత్వావచ్ఛిన్న ప్రకారతాయాం ప్రకారితానిష్ఠస్వ విషయతావచ్ఛేదకతావచ్ఛేదకీభూత విశేష్యతావృత్తి స్వవిషయతావచ్ఛేదకతావచ్ఛేదకతానిరూపితస్వావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితానిరూపితానుయోగితా సంబంధావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతావచ్ఛేదకతాపర్యాప్తి మద్ధర్మావచ్ఛిన్నప్రకారతాత్వ సంబంధావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకో జ్ఞాన సామాన్యాభావ ఏవనివేశ్యః. ఏతేన యత్రమధ్యమంభూతభావ్యుభయవిషయకమప్రామాణ్యజ్ఞానం అప్రత్యక్షబుద్ధ్యాత్మకం తత్ర

వాపి దుర్వారః. నచ విశేషగుణోత్పాదో నతాదృశబుద్ధ్యుత్తర ముపేయ
తే ఇతి నదోషఇతి వాచ్యం. తదుపగమేపి తస్యనాశకత్వానుపగమేన త
స్యాః క్షణత్రయావస్థాననిర్వాహాత్. నచైవం తాదృశవిశేషగుణవ్యక్తేః
తన్నాశప్రతిబంధకతాకల్పనే గౌరవమితి వాచ్యం. అపేక్షాబుద్ధిజననకా
లే అంతతః సామగ్రీసత్త్వేన తద్ద్వితీయక్షణే తదనువ్యవసాయస్య దుర్వార
త్వాత్. ఉత్పత్తిక్షణావచ్ఛిన్నాయాస్తస్యాః ప్రతిబంధకత్వే గౌరవా
త్. తదపేక్షయా తస్య తద్భిన్నస్య నాశజనకతాయాం లాఘవాదిత్యపా
స్తం. వహ్న్యభావవతి వహ్నిప్రకారకత్వరూపాప్రామాణ్యముఖ్యవిశేష్య
కస్య వహ్నిప్రకారకత్వే సతి వహ్న్యభావవద్విశేష్యకత్వరూపాప్రామా
ణ్యముఖ్యవిశేష్యకస్యచజ్ఞానస్య వారణాయప్రకారితావిశేష్యతయోః
స్వవిషయతావచ్ఛేదకత్వనివేశః. ఇదం జ్ఞానంవహ్న్యభావవద్విశేష్యకం వ
హ్నిప్రకారకంచేతిజ్ఞానవారణాయఘటితాంతం. మహానసీయ వహ్న్యభావ
వతి వహ్నిప్రకారకమితి జ్ఞానవారణాయ పర్యాప్తినివేశః. నన్వేవంఘటజ్ఞా
నం నిరుక్తాప్రామాణ్యవత్ వహ్నిజ్ఞానంచ గుణఇత్యాదేః సమూహాలం
బనస్య కథంవారణం. నహిప్రకారతాయాం స్వవిషయతాయా అవచ్ఛేదక
త్వం తత్స్వాశ్రయనిరూపిత ప్రకారతానిరూపితత్వం నివేశ్య నిస్తారః. వహ్ని
ప్రకారతాయాః ఉక్తోభయసంబంధేన వహ్నిజ్ఞాననిష్ఠ విశేష్యతావిశిష్టత్వా
త్. అథ స్వవిషయతాయాం స్వనిరూపకప్రకారతా నిరూపకజ్ఞానవృత్తి
త్వం విశేషణం స్వం ప్రకారితా సమూహాలంబనే విశేష్యభేదేనవిశేష్యతా
భేదాత్ ఘటజ్ఞాననిష్ఠవిషయతాయాః తన్నిరూపకప్రకారతానిరూపకజ్ఞా
నవృత్తిత్వాభావాన్నదోషఇతి చేన్న. ఏవమపి వహ్నిఘటోభయసమూ
హాలంబన ఏవ కేవలవహ్నిమత్తాజ్ఞానమేవవాఘటజ్ఞానత్వంధర్మితావచ్ఛేద
కీకృత్యోక్తాప్రామాణ్యగ్రహస్యకథంవారణం. స్వధర్మితావచ్ఛేదకతాయా అ
పి సంబంధఘటకత్వే ఇదంత్వావచ్ఛిన్నధర్మికాప్రామాణ్యజ్ఞానాసంగ్రహ
ఇతి చేన్న. ప్రకారితానిష్ఠస్య స్వవిషయతావచ్ఛేదకత్వస్య స్వవిశిష్టా
యాస్స్వవిషయతాయా అవచ్ఛేదకత్వరూపత్వాత్. ఆద్యంస్వపదం
ప్రకారితాపరం ద్వితీయం జ్ఞానపరం. వైశిష్ట్యంచ స్వనిరూపకతావచ్ఛే

దకధర్మావచ్ఛిన్నవిషయతాతిరిక్తవిషయతానవచ్ఛిన్నత్వ స్వనిరూపకతా
వచ్ఛేదకధర్మావచ్ఛిన్నవిషయతాశ్రయజ్ఞానమాత్ర వృత్తిధర్మావచ్ఛిన్న
త్వోభయసంబంధేన స్వపదే స్వ పదార్థప్రకారితాపరే. అవచ్ఛేదకత్వ
ద్వయం ధర్మితావచ్ఛేదకత్వరూపం ఘటజ్ఞానత్వధర్మితావచ్ఛేదక
కాప్రామాణ్యగ్రహవారణాయ ప్రథమసంబంధనివేశః. పర్వతే వహ్నిమ
త్తాజ్ఞానం భ్రమఇతి జ్ఞానీయ ధర్మితావచ్ఛేదకీభూత ప్రకారితాయా అ
ప్రామాణ్యఘటకప్రకారితా భిన్నాయా అవచ్ఛేదకత్వాత్ స్వాతిరిక్తత్వ
ముపేక్ష్య స్వనిరూపకతావచ్ఛేదక ధర్మావచ్ఛిన్నవిషయతాతిరిక్తత్వానుధా
వనం. ఘటజ్ఞానవృత్తిదంత్వాదిధర్మితావచ్ఛేదకకాప్రామాణ్యగ్రహవా
రణాయ ద్వితీయసంబంధనివేశః, తత్ర స్వాశ్రయజ్ఞానమాత్రేత్యాదిక్రమే
ణనివేశే పర్వతే వహ్నిమత్తాజ్ఞానం భ్రమఇతి జ్ఞానాసంగ్రహః ధర్మితావ
చ్ఛేదకీభూత వహ్నిప్రకారితాయాః స్వాశ్రయజ్ఞానమాత్రవృత్తిత్వాభావా
త్. స్వాశ్రయత్వేన భాసమానత్వోక్తౌ ఘటజ్ఞానత్వాదిరూప ధర్మితావ
చ్ఛేదకసంగ్రహాపత్తిరతః స్వనిరూపకతావచ్ఛేదకేత్యాది. పర్వతోవహ్నిమా
నితి నిశ్చయోత్తరస్య తన్నిష్ఠేదంత్వధర్మితావచ్ఛేదకకస్య ప్రాదేవహ్నిభ్ర
మవిశేష్యకాప్రామాణ్యగ్రహస్య తత్రోత్తేజకత్వమేవ. తద్ధర్మితావచ్ఛేదకక
ఘటవిశేష్యకభ్రమత్వగ్రహవత్. అథైవమపి తత్ర తదుత్తరస్యప్రాదేవహ్ని
భ్రమనిష్ఠేదంత్వం ధర్మితావచ్ఛేదకీకృత్య పర్వతే వహ్నిప్రమావిశేష్యకా
ప్రామాణ్యగ్రహస్యోత్తేజకత్వాపత్తిరితి చేన్న. పక్షసాధ్యవైశిష్ట్యావగా
హినిశ్చయవృత్తిత్వేన ధర్మస్య విశేషణీయత్వాత్. వహ్నివిషయకగు
ణోఽప్రమేతి జ్ఞానవారణాయమాత్రపదం. జ్ఞానమాత్రవిశేష్యకస్య తస్య
సంగ్రాహ్యత్వేచ స్వవిశేష్యత్వఘటితసంబంధేన పృథగేవ తదభావోనివే
శ్యః. అథవా ప్రకారితా విశేష్యతాన్యతరవృత్తి స్వవిషయతావచ్ఛేదక
తానిరూపితధర్మితావచ్ఛేదకతాపర్యాప్త్యధికరణధర్మవన్మాత్ర నిరూపిత
త్వమపి ప్రతియోగితావచ్ఛేదక సంబంధే నివేశ్యం. ఏవంచ వహ్నిజ్ఞానే
వహ్న్యభావవతిఘటప్రకారకమిదంజ్ఞానమితిజ్ఞానస్యోత్తేజకత్వం. వహ్ని
ప్రకారతాయా అపి ధర్మితావచ్ఛేదకత్వే తస్యాః స్వనిరూపకతావచ్ఛేదక

ఘటత్వావచ్ఛిన్నవిషయతాన్యత్వాత్. ఇదంత్వస్య తథాత్వే స్వనిరూపకతావచ్ఛేదకఘటత్వావచ్ఛిన్నవిషయతాశ్రయః ఘటవత్తాజ్ఞానం తదితరావృత్తిధర్మానవచ్ఛిన్నత్వాత్. వహ్నిఘటోభయసమూహాలంబనవృత్తీదంత్వస్య తథాత్వే తథావిధధర్మవదితరనిరూపితతయా తాదృశధర్మవన్మాత్రనిరూపితత్వాభావేనాదోషాత్. జ్ఞానభేదేన ప్రకారితాభేదః ఇదంత్వేన ఏకవహ్నిమత్తాజ్ఞానవృత్తీదంత్వావచ్ఛిన్నధర్మికజ్ఞానస్యాపరవహ్నిమత్తాజ్ఞానేనోత్తేజకత్వం ఇదంత్వవత్తాజ్ఞాననిరూపితత్వస్య జ్ఞానాంతరప్రకారితాయామసత్త్వాత్. వస్తుతస్తు స్వావచ్ఛిన్నాభావవద్విశేష్యతాకత్వనిష్ఠప్రకారతానిరూపితాయాః స్వవిషయతావచ్ఛేదకీభూతస్వావచ్ఛిన్నప్రకారతావృత్తివిశేష్యతా తన్నిరూపితావచ్ఛిన్నత్వనిష్ఠావచ్ఛేదకతానిరూపితనిరూపితత్వసంబంధావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతాశ్రయత్వతాదాత్మ్యోభయసంబంధేన ధర్మవాన్ యో ధర్మః తదవచ్ఛిన్నప్రకారతాత్వస్వవిశేష్యజ్ఞానీయత్వోభయసంబంధావచ్ఛిన్నజ్ఞానాభావః. ద్వితీయసంబంధనివేశాత్ ఘటజ్ఞానం భ్రమ ఇతి జ్ఞానవ్యుదాసః వహ్నిఘటోభయసమూహాలంబనఘటజ్ఞానత్వేనాప్రామాణ్యగ్రహః సంగ్రాహ్య ఏవ బాధకాభావాత్. సర్వం జ్ఞానం ధర్మిణ్యభ్రాంతమితి ప్రవాదావిరుద్ధం చేదం. ఏవమభావనిష్ఠస్వవిషయతావచ్ఛేదకతాయా అనుయోగితావిశేషసంబంధావచ్ఛిన్నప్రకారితావృత్త్యవచ్ఛేదకతా విశిష్టావచ్ఛేదకతాపర్యాప్తిమద్ధర్మావచ్ఛిన్నప్రకారతాత్వసంబంధావచ్ఛిన్నజ్ఞానాభావోపి నివేశ్యః. వైశిష్ట్యం చ స్వనిరూపితావచ్ఛేదకతానిరూపితత్వవిశేష్యతావృత్తిస్వావచ్ఛేదకతావచ్ఛేదకతావచ్ఛేదకత్వాశ్రయవృత్తిత్వోభయసంబంధేన. తత్ప్రకారకే తద్వద్విశేష్యకత్వాభావజ్ఞానాభావోపి నివేశ్యః. స చ అభావనిష్ఠస్వవిషయతావచ్ఛేదకతానిరూపితానుయోగితావిశేషసంబంధావచ్ఛిన్నవిశేష్యతావృత్త్యవచ్ఛేదకతాపర్యాప్తిమద్ధర్మావచ్ఛిన్నప్రకారత్వసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకజ్ఞానాభావః వైశిష్ట్యం చ స్వనిరూపితావచ్ఛేదకతానిరూపితావచ్ఛేదకతానిరూపితత్వప్రకారితావృత్తిస్వావచ్ఛేదకతావచ్ఛేదకతావచ్ఛేదకత్వాశ్రయవృత్తిత్వోభయసంబంధేన. ఏవం తద్వద్భిన్నే తత్ప్రకారకత్వాజ్ఞాననివేశో

నవా మహానసీయవహ్న్యభావాదివిశిష్టబుద్ధిప్రతిబంధకతావచ్ఛేదకకోటౌ వహ్నిత్వావచ్ఛిన్నప్రకారత్వాదేః ప్రవిష్టత్వేఽపి వహ్నిమానిత్యాద్యనుమితౌ మహానసీయ వహ్నిమాన్నవా పక్ష ఇత్యాదిసంశయస్య పక్షతాత్వాపత్తిః

వ్యాఖ్యా —॥ విశిష్టవహ్నిసాధ్యకస్థలే స్వరూపసంబంధరూపావచ్ఛేదకత్వత్యాగబీజం ప్రదర్శ్య శుద్ధవహ్నిత్వావచ్ఛిన్నసాధ్యకస్థలేఽపి తద్బీజమాహ ॥ నవేతి ॥ యత్తు సాధ్యతావచ్ఛేదకే ప్రకారతావచ్ఛేదకతాపర్యాప్తినివేశే ప్రయోజనముక్త్వా తదనివేశే ప్రయోజనమాహ నవేత్యవతారణం తన్న ప్రకృతసాధ్యతావచ్ఛేదకస్యైవ తదవచ్ఛేదనోపాదేయతయా పర్యాప్తినివేశానివేశయోః ప్రథమప్రయోజనస్యైవ సంభవాత్ ద్వితీయతత్ప్రదర్శన వైయర్థ్యాత్. యద్వా ప్రతిబంధకతావచ్ఛేదకతా పర్యాప్తి ప్రవేశే ప్రయోజనముక్త్వా తదనివేశే ప్రయోజనమాహ ॥ నవేతి ॥ యద్యపి పర్యాప్తి మనివేశ్య నిశ్చయత్వమపి పరిత్యజ్య సాధ్యతావచ్ఛేదక వృత్త్యవచ్ఛేదకతాక ప్రకారతావృత్తిస్వరూప సంబంధరూపావచ్ఛేదకత్వ మాత్రనివేశే మహానసీయ వహ్నిసాధ్యకఏవ సుందరమహానసీయ వహ్నిమాన్నవా పక్ష ఇతి సంశయే అతిప్రసంగః సంభవతి తథాపి శుద్ధవహ్నిసాధ్యకే పర్యాప్తినివేశేన నివారణానయుక్తః కింతు వ్యాపకత్వ నివేశనైవ క్లృప్తజాతీయత్వాదిత్యాశయాన్న వేత్యనుసృతం ॥——॥ అథ స్వరూపసంబన్ధ రూపావచ్ఛేదకత్వ నివేశపక్షే పక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న విశేష్యతానిరూపిత సాధ్యతావచ్ఛేదక పర్యాప్తావచ్ఛేదకతాకప్రకారిత్వ నిష్ఠావచ్ఛేదకతాక ప్రతిబన్ధకతైవ నివేశ్యా. పర్యాప్త్యంతంచోపలక్షణం తేన వహ్నిత్వ పర్యాప్తావచ్ఛేదకతాక ప్రకారితాయాః మహానసీయవహ్నిమత్తా నిశ్చయావృత్తేః స్తత్వేన ప్రతిబన్ధకతావచ్ఛేదకత్వా ఘటకత్వేఽపి వస్తుగత్యాతస్యా ఏవ వహ్నిత్వావచ్ఛిన్నప్రకారితాత్వేన తదవచ్ఛేదకత్వాన్నాసంగతిః. మహానసీయవహ్నిమాన్న వహ్నిసామాన్యాభావవాన్వేతి సంశయస్య వహ్నిత్వావచ్ఛిన్న ప్రకారతాత్వేన మహానసీయ వహ్నిప్రకారతాశాలిపర్వతో మహానసీయ వహ్నిమానితి నిర్ణయానివర్త్యత్వాత్సంగ్రహః. శుద్ధవహ్నిత్వావచ్ఛిన్నసాధ్యకే తదనివర్త్యత్వాత్ పర్వతో మహానసీయ వహ్నిమా

న్నవేతి సంశయవ్యుదాసః. తథాచ వ్యాపకత్వ వివక్షావైయర్థ్యమితి యత్తు. వహ్నివ్యాప్యసాధ్యకే వహ్నివ్యాప్యధూమవాన్నవేతిసంశయస్య పక్షతాత్వాపత్తిః. వహ్నివ్యాప్యధూమాభావ ప్రత్యక్షం ప్రతి భిన్నవిషయేఽనుమితి సామగ్ర్యాః ప్రబలతయా వహ్న్యనుమితి సామగ్ర్యాః ప్రతిబన్ధకతయా హేతుతావచ్ఛేదకానవగాహి పరామర్శకారణతామతే తత్ర వహ్నివ్యాప్యత్వావచ్ఛిన్న ప్రకారక పరామర్శత్వావచ్ఛిన్నస్య ప్రవిష్టతయా సాధ్యతావచ్ఛేదకీభూత వహ్నివ్యాప్యత్వమాత్రావచ్ఛిన్న ప్రకారతావచ్ఛిన్న ప్రతిబన్ధకతాకత్వ స్యోక్తసంశయే సత్త్వాత్. వ్యాపకత్వనివేశేతు కారణాన్తరాసమానకాలీన పరామర్శస్య ప్రతిబంధకతయా నోక్తదోషఇతి. తన్న ప్రతిబధ్యతాయాం జ్ఞానత్వావచ్ఛిన్నత్వ నివేశేప్యుక్తదోషవారణ సంభవాత్. ప్రత్యక్షనిష్ఠానుమితి సామగ్రీ ప్రతిబధ్యతాయాః ప్రత్యక్షత్వాద్యవచ్ఛిన్నత్వాత్. ప్రత్యక్షత్వాద్యవచ్ఛిన్నేచ్ఛాకాలే శాబ్దవారణానురోధేనానుమిత్యన్యజ్ఞానత్వస్యావచ్ఛేదకత్వాసంభవాత్. బాధముద్రియా సాధ్యవత్తా నిశ్చయప్రతిబధ్యతాయా లౌకికప్రత్యక్షాన్యజ్ఞానత్వావచ్ఛిన్నత్వాత్. అవచ్ఛిన్నత్వాంశే జ్ఞానత్వస్య స్వరూపతోఽనుమితి ధర్మత్వేనవా నివేశసంభవేన లాఘవాత్ నచ లౌకికసన్నికర్షాధీనకోటిద్వయావగాహి సాధ్యసంశయ నిష్ఠ లౌకికసన్నికర్షాధీన సాధ్యవత్తానిశ్చయాధీన ప్రతిబధ్యతాయాశ్చాక్షుషత్వావచ్ఛిన్నాయాః జ్ఞానత్వానవచ్ఛిన్నత్వాన్నోక్తసంశయసంగ్రహ ఇతి వాచ్యం. తాదృశప్రతిబధ్యతానిరూపితప్రతిబన్ధకతాయా అపి చాక్షుషత్వాద్యవచ్ఛిన్నతయా సాధ్యవత్తానిశ్చయత్వావ్యాపకతయా తథాపి తత్సంగ్రహాసంభవేన తదనుపగమస్యైవావశ్యకత్వాత్. స్పర్శాదిసాధ్యక పక్షతానురోధేన పక్షతాశరీరే చాక్షుష నిశ్చయత్వాదివ్యాపకత్వనివేశాసంభవాత్. ఏతేన వహ్నిమత్త్వరూప యోగ్యతాజ్ఞాన ఘటితశాబ్దసామగ్రీ ప్రతిబధ్యమానసీయ వహ్నిసంశయస్య పక్షతాత్వాపత్తిరపి ప్రత్యుక్తేతి చేత్॥—॥మైవం. పర్వతః సుందరవహ్నిమాన్నవేతి సంశయేఽతివ్యాప్తేః. వహ్నిమాన్ సుందరవహ్నిమానితి జ్ఞానవిశిష్టస్య పర్వతేవహ్నిమత్తానిశ్చయస్య వహ్నిత్వపర్యాప్తావచ్ఛేదకతాక

ప్రకారితానిష్ఠ తత్ప్రతిబంధకతావచ్ఛేదకతాకత్వాత్. నచ ప్రతిబంధకతాయాం విశేషణతయాజ్ఞాన వైశిష్ట్యానవచ్ఛిన్నత్వం నివేశ్యం జ్ఞానవిశిష్టజ్ఞానాది సాధ్యకే తత్ప్రతిబన్ధకతాయాం విషయతయా జ్ఞానవైశిష్ట్యస్యావచ్ఛేదకత్వాత్ విశేషణత్వోపాదానం ఏతేనాపి సామగ్రీప్రతిబన్ధకతానిరస్తేతి వాచ్యం. తథాపి పర్వతో వహ్నిఘటోభయవాన్న వేతి, సంశయే అతివ్యాప్తేః. తత్ర వహ్నిఘటవదిత్యుభయత్వావిషయకస్యాపి జ్ఞానస్య ప్రతిబన్ధకతయా తత్ర వహ్నిత్వపర్యాప్తావచ్ఛేదకతాకప్రకారిత్వావచ్ఛిన్నత్వసత్వాదితి. నను సాధ్యతావచ్ఛేదకపర్యాప్తావచ్ఛేదకతాకప్రకారత్వావచ్ఛిన్నత్వస్థానే సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రకారతాభిన్ననిష్ఠప్రకారతాత్వావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకత్వ నిరూపకత్వ నివేశాన్నాయం దోషః ప్రకారతాత్వేనావచ్ఛిన్నత్వనివేశాన్న ఘటవాన్ పర్వతో వహ్నిమాన్న వేతి సంశయాసంగ్రహః. ఏతేన మహానసీయ వహ్నిసాధ్యకే మహానసీయవహ్నిమాన్ వహ్నిసామాన్యాభావవాన్వేతి సంశయస్య కథం సంగ్రహః వహ్నిసామాన్యాభావవత్తా బుద్ధిప్రతిబంధకతాయాః తథావిధపర్వతీయ వహ్నిప్రకారత్వావచ్ఛిన్నత్వాత్. శుద్ధవహ్నిసాధ్యకేచ పర్వతో వహ్నిమాన్న వేతి సంశయస్యాప్యసంగ్రహః తస్యాస్తథావిధప్రకారతాస్య మహానసీయవహ్నిప్రకారత్వావచ్ఛిన్నత్వాదిత్యపాస్తం. సాధ్యతావచ్ఛేదక పర్యాప్తావచ్ఛేదకతాక ప్రకారతావృత్త్యవచ్ఛేద్యత్వాతిరిక్తావచ్ఛేద్యత్వ విశిష్టప్రకారతాత్వావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతా నిరూపకత్వస్య వివక్షణాత్ పర్వతీయవహ్నిమత్తా నిశ్చయాదేస్తత్ప్రతిబంధకత్వేపి తత్ప్రకారతాయాః సాధ్యతావచ్ఛేదకపర్యాప్తావచ్ఛేదకతాకత్వ విరహేణ ప్రతిబంధకతాయాం తాదృశావచ్ఛేదకత్వానిరూపకత్వ సత్త్వాత్. శుద్ధవహ్నిసాధ్యకే మహానసీయ వహ్నిమాన్న వేతి సంశయవారణాయ పర్యాప్తినివేశః. నచ పర్వతీయ వహ్నిమత్తాజ్ఞానీయ ప్రకారతాయాం యద్యవచ్ఛేద్యతాద్వయం తగా తాదృశావచ్ఛేద్యతాభిన్నాయా పర్వతీయత్వావచ్ఛేద్యతా తద్విశిష్ట ప్రకారతావచ్ఛిన్నప్రతిబంధకతాకత్వాత్సంశయసంగ్రహః స్యాత్తదేవన ప్రకారతాభేదప్రసంగాత్. కింతూభయనిరూపితైకావిలక్షణావచ్ఛేద్యతైవ

షేవం చ మహానసీయ వహ్నిసాధ్యక శుద్ధవహ్నిసాధ్యక స్థలయోరుక్తసంశ
యయోః కథం సంగ్రహః వస్తుతస్తు అవచ్ఛేద్యతయోర్భిన్నత్వేపి త
త్ప్రకారతానిష్ఠ వహ్నిత్వనిరూపితావచ్ఛేద్యత్వస్య సాధ్యతావచ్ఛేదక ప
ర్యాప్తావచ్ఛేదకతాక ప్రకారితానిష్ఠావచ్ఛేద్యతాభిన్నత్వాదవ్యాప్తి దుర
వారైవేతి వాచ్యం. తాదృశప్రకారతావృత్తితావచ్ఛేదకం యద్యద్రూప
నిరూపితావచ్ఛేద్యతాత్వం తద్రూపమాత్రనిరూపితావచ్ఛేద్యతాభేదకూ
టస్య వాచ్యత్వాత్ మహానసీయవహ్నిసాధ్యకే మహానసీయవహ్నిత్వా
వచ్ఛిన్న ప్రకారతావృత్తితావచ్ఛేదకం మహానసీయత్వ నిరూపితావచ్ఛే
ద్యతాత్వం తదవచ్ఛిన్నాశ్చ వహ్నిమానితి జ్ఞానీయ ప్రకారతావృత్తిరవచ్ఛే
ద్యతేత్యుక్తదోషతాదవస్థ్యమతో యద్యదితి తథా చ తస్యా వహ్నిత్వనిరూ
పితావచ్ఛేద్యతాభిన్నత్వాభావాన్న దోషః. మహానసీయ వహ్నిమాన్నవే
తి సంశయవారణాయ మాత్రపదం. నన్వేవం శుద్ధవహ్నిసాధ్యకే వహ్ని
మాన్నవేతి సంశయేఽవ్యాప్తిః తత్తద్రూపాంతః పాతియద్వహ్నిత్వం తన్మా
త్రనిరూపితావచ్ఛేద్యతాభిన్నా పర్వతీయవహ్నిత్వావచ్ఛిన్న ప్రకారతాని
ష్ఠ వహ్నిత్వావచ్ఛేద్యతా తద్విశిష్టప్రకారతాత్వావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతాక
త్వస్యైవ ప్రతిబంధకత్వే నత్వాదితి చేన్న. యద్రూపనిరూపితావచ్ఛేద్య
తా సామాన్యం తాదృశభేదకూటవత్తద్రూప నిరూపితావచ్ఛేద్యతావిశి
ష్ట ప్రకారతాత్వేత్యాది వివక్షయా సామంజస్యాత్. పర్వతీయ వహ్ని
త్వావచ్ఛిన్నప్రకారతావృత్తి వహ్నిత్వావచ్ఛేద్యతాయా స్తాదృశవహ్ని
త్వ మాత్రనిరూపితావచ్ఛేద్యతాభిన్నత్వేపి సామాన్యాంతః పాతిశుద్ధవ
హ్నిత్వ నిరూపితావచ్ఛేద్యతాయాం వహ్నిత్వమాత్ర నిరూపితావచ్ఛేద్యతా
త్వ సత్వే వహ్నిత్వ నిరూపితావచ్ఛేద్యతా సామాన్యం న తాదృశ భేదకూ
టవత్ కింతు ఘటత్వాది నిరూపితావచ్ఛేద్యతా సామాన్యమేవేతి ఘట
త్వాదికమేన తాదృశరూప మిత్యదోషః. నచైవమపి పర్వతీయత్వావచ్ఛే
ద్యతా సామాన్యం తత్తద్రూపమాత్ర నిరూపితావచ్ఛేద్యతా భేదకూటవది
తి పర్వతీయత్వ నిరూపితం యత్పర్వతీయ వహ్నిత్వావచ్ఛిన్న ప్రకారతా
నిష్ఠావచ్ఛేద్యత్వం తస్యైవ వహ్నిత్వనిరూపితత్వేన తదవచ్ఛేద్యత్వ విశిష్ట

ప్రకారతాత్వావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతాకత్వస్యైవ ప్రతిబంధకతాయాం స
త్త్వాత్ కథముక్తసంశయసంగ్రహ ఇతి వాచ్యం. తద్రూపనిరూపితత్వ
విశిష్టావచ్ఛేద్యతా విశిష్టప్రకారతాత్వావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకత్వానిరూపకత్వ
స్య వాచ్యత్వాత్ నచైవమపి శుద్ధవహ్నిసాధ్యకే మహానసీయవహ్నిసంశ
యోదుర్నివారః ఘటత్వాదిరూపతాదృశధర్మావచ్ఛేద్యతా విశిష్టప్రకార
త్వానవచ్ఛిన్నప్రతిబంధకతాకత్వాదితి వాచ్యం. యద్రూపనిరూపితావచ్ఛే
ద్యతాసామాన్యం తాదృశభేదకూటవత్ తద్రూప నిరూపితత్వ విశిష్టావచ్ఛే
ద్యతా విశిష్టప్రకారత్వత్వావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకత్వ నిరూపకత్వాభావకూటస్య
ప్రతిబంధకతాయాం వివక్షణీయత్వాత్. తాదృశసంశయప్రతిబంధకతాయాః
తద్రూపాంతఃపాతిమహానసీయ వహ్నిత్వనిరూపితావచ్ఛేద్యతావిశిష్టప్ర
కారతావచ్ఛిన్నత్వాత్తత్సంశయవ్యుదాసాదితి. యద్యపి సాధ్యతావచ్ఛేదకా
తిరిక్త ధర్మానిరూపితత్వవిశిష్టావచ్ఛేద్యతా విశిష్టప్రకారత్వత్వావచ్ఛిన్నా
వచ్ఛేదకతా నిరూపక ప్రతిబంధకత్వ వివక్షయా సర్వదోషోద్ధారః సంభవ
తి తథాపి ప్రమేయ సాధ్యతావచ్ఛేదకస్థలే సాధ్యతావచ్ఛేదకాతిరిక్తాప్రసి
ద్ధిరితి పర్యాప్తిఘటిత నిష్కర్షాదరః. సాధ్యతావచ్ఛేదకా పర్యాప్తని
రూపకతాకత్వ విశిష్టావచ్ఛేద్యతావిశిష్టత్వాదిక్రమేణ వా ప్రతిబంధకతావిశే
షణనిష్కర్ష ఆదరణీయ ఇతి. అథవా యద్రూపనిరూపితావచ్ఛేద్యతా
సామాన్యం సాధ్యతావచ్ఛేదకపర్యాప్తావచ్ఛేదకతాకప్రకారతావృత్తిత్వవ
దవచ్ఛేద్యతాభిన్నం యద్రూపనిరూపితావచ్ఛేద్యతాత్వం తాదృశప్రకా
రతావృత్తితానవచ్ఛేదకం వా తత్తద్రూపనిరూపితత్వవిశిష్టావచ్ఛేద్యతావిశిష్ట
ప్రకారతాత్వావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతా నిరూపకత్వం ప్రతిబంధకతాయాం
విశేషణమితి. మహానసీయ వహ్నిసాధ్యకే పక్షావహ్నిమాన్న వా పర్వతీయ
వహ్నిమాన్న వహ్నిసామాన్యాభావవాన్వేత్యాది సంశయస్యతు నసంగ్ర
హః. సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నాభావఘటితబాధనిశ్చయానివర్త్యత్వా
త్. వహ్నివ్యాప్యసాధ్యకే వహ్నిమాన్నవేత్యాది సంశయవారణంతు వ్యా
ప్యత్వావచ్ఛిన్నప్రకారత్వానవచ్ఛిన్నత్వేన ప్రతిబంధకతావిశేషణాత్. అధి
కమగ్రే. ఏవంచ మహానసీయ వహ్నిసాధ్యకే మహానసీయవహ్న్యభావా

భావాత్ పర్వతః పర్వతోవహ్నిమాన్నవేతి సంశయవారణార్థమేవ
'అతోఽచ్యతే' ఇత్యాది సిద్ధాన్తారంభ ఇతి మైవం । స్వరూపసంబన్ధ
రూపావచ్ఛేదకత్వస్య గౌరవగ్రస్తత్వాత్. తథాహి. సాధ్యతావచ్ఛేదకే
ప్రకారతావచ్ఛేదకతాపర్యాప్త్యుపాదానే ప్రత్యేకాపర్యాప్తస్యోభయాప
ర్యాప్తేః మహానసీయ వహ్నిమత్తానిశ్చయస్య తాదృశప్రతిబన్ధకతయా ప
ర్వతో మహానసీయ వహ్నిమాన్నవేతి సంశయస్య పక్షతాత్వాపత్తేః. నచ
సాధ్యతావచ్ఛేదకతాపర్యాప్త్యవచ్ఛేదకధర్మావచ్ఛిన్నపర్యాప్తికావచ్ఛే
దకతాక ప్రకారతావివక్షణీయా. తథాపి ప్రకారతావచ్ఛేదకతాపర్యా
ప్త్యవచ్ఛేదకత్వం యది స్వరూపసంబన్ధరూపం తదా వహ్నిత్వమహానసీయ
త్వోభయత్వస్య తాదృశస్య తద్ధర్మితావచ్ఛేదకీభూతవహ్నిత్వస్వరూపసా
ధ్యతావచ్ఛేదకతాపర్యాప్త్యవచ్ఛేదకఘటితతయా తద్దోషతాదవస్థ్యాత్. అ
థ తదనతిరిక్తవృత్తిత్వం తత్ తచ్చ పర్యాప్తిసంబన్ధేన తచ్ఛూన్యావృత్తి
త్వమితి. తన్న. తదాఽవృత్తిత్వం నసంబన్ధసామాన్యేన. తాదృశవహ్ని
త్వత్వాదేః తచ్ఛూన్యే కాలికాది సంబన్ధేన సత్త్వేన పర్వతోవహ్నిమా
న్నవేతి సంశయాసంగ్రహాపాతాత్. నాపి యత్కించిత్సంబన్ధేన పర్వ
తో మహానసీయ వహ్నిమాన్నవేతి సంశయసంగ్రహాపాతాత్. శుద్ధవహ్ని
త్వే తచ్ఛూన్యేవహ్నిత్వత్వస్య సత్త్వేపి యత్కించిత్సంబన్ధేన విషయతా
దినా అవర్తమానత్వాత్. నాపి సాధ్యతావచ్ఛేదకతాపర్యాప్త్యవచ్ఛే
దకతాఘటకసంబన్ధేన. ద్రవ్యాదేః సాధ్యతావచ్ఛేదకతావచ్ఛేదకత్వస్థలే
ద్రవ్యవిశిష్టవత్త్వాన్నవేతి సంశయాసంగ్రహాపాతాత్. అథ సాధ్యతావచ్ఛే
దకతాపర్యాప్త్యవచ్ఛేదకవ్యాపకత్వం ప్రకారతావచ్ఛేదకతావిశేషణం
తచ్చ తత్సామానాధికరణభేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకభిన్నత్వం. వహ్ని
సాధ్యకే మహానసీయ వహ్నిత్వావచ్ఛిన్నప్రకారతావచ్ఛేదకతాయాంచ
పర్యాప్తిసంబన్ధేన వహ్నిత్వత్వరూప సాధ్యతావచ్ఛేదకతాపర్యాప్త్యవ
చ్ఛేదకధర్మావన్నిష్ఠభేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వమేవ. సాధ్యతావచ్ఛేద
కతాపర్యాప్త్యవచ్ఛేదక ధర్మావ్యాపకావచ్ఛేదకత్వా నిరూపకప్రకారతావా
నివేశ్యా. ఏతేన భేదః ప్రతియోగ్యవృత్తిత్వేన విశేషణీయః తేన

మహానసీయ వహ్నిసాధ్యకే మహానసీయత్వ వహ్నిత్వయోః ప్రత్యేకం ప్రకారతావచ్ఛేదకతావచ్ఛేదకత్వేఽపి నక్షతిః. ఏవంచ శుద్ధవహ్నిసాధ్యకే వహ్నిత్వే మహానసీయ వహ్నిప్రకారతావచ్ఛేదకతావచ్ఛేదకస్య ప్రతియోగివృత్తితయా మహానసీయ వహ్న్యభావసంశయ సంగ్రహప్రసంగః. యదిచ తదవచ్ఛిన్నానుయోగితాక భేదఘటితం వ్యాపకత్వం నివేశ్యతే తదా ఉక్తదోషవారణేఽపి వహ్నిత్వమాత్రవృత్త్యనచ్ఛేదకతాయాః వ్యాపకతయా తత్సంశయసంగ్రహో దుర్వారఇత్యపాస్తం. యదిచైవమపి మహానసీయ వహ్నిసాధ్యకే తాదృశవహ్నిత్వ వ్యాపకమేవ మహానసీయత్వ వహ్నిత్వయోః ప్రత్యేకం ప్రకారతావచ్ఛేదకత్వమితి తదనిరూపకప్రకారత్వా ప్రసిద్ధిరిత్యుచ్యతే. తదా ప్రకారతానచ్ఛేదకతా పర్యాప్త్యవచ్ఛేదకత్వం స్వరూపసంబంధరూపమేవ పరంతు మహానసీయ వహ్నిత్వావచ్ఛిన్నప్రకారతావచ్ఛేదకత్వ పర్యాప్త్యవచ్ఛేదకత్వం మహానసీయత్వ వహ్నిత్వోభయత్వస్య వహ్నిత్వత్వాద్య ఘటితేన తద్వ్యక్తిత్వేనైవేతి వహ్నిసాధ్యకే మహానసీయవహ్నిసంశయ సంగ్రహాపత్తిర్నప్రసజ్యతఇతిచేత్ తర్హి వ్యాపకత్వాద్యుపాదాయస్వరూపసంబంధరూపావచ్ఛేదకత్వ నివేశాద్గౌరవమితి· ఇదం తుబోధ్యం ॥——॥ వ్యాపకతానివేశకల్పేపి మహానసీయ వహ్నిమత్పర్వత కాలీనః పర్వతోవహ్నిమానిత్యాదౌ పర్వతోమహానసీయ వహ్నిమత్పర్వతకాలీన వహ్నిమానిత్యాదౌచ పర్వతోమహానసీయ వహ్నిమాన్నవేతి సంశయేఽతివ్యాప్తిః· విశిష్టపక్షే విశిష్టసాధ్యవత్తానిశ్చయత్వ వ్యాపకపక్షతావచ్ఛేదకాది ఘటక మహానసీయ వహ్నిమత్పర్వత నిశ్చయత్వావచ్ఛిన్నప్రతిబంధకతాకత్వాత్· వహ్నిసామాన్యాభావవత్తానిర్ణయరూపబాధప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదకీభూత మహానసీయ వహ్నిప్రకారతాసత్వాచ్చ నచ పక్షతావచ్ఛేదకాది విశిష్టవిషయత్వా వ్యాపకత్వమపి ప్రతిబంధకతావిశేషణం. వహ్నిమత్పర్వతకాలీన పర్వతోవహ్నిమానిత్యాదౌ పర్వతోవహ్నిమాన్నవేతి సంశయాసంగ్రహాపత్తేః. తస్మాదుద్దేశ్యతావచ్ఛేదకతా భిన్నప్రకారత్వావచ్ఛిన్నత్వం తద్విశేషణం· నతు సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రకారతేత్యాదికం. నాపి జ్ఞానవైశిష్ట్యానవచ్ఛిన్నత్వం. యత్తు మహా

నసీయ వహ్నిమాన్ పర్వతఇతి జ్ఞానస్యాపి ప్రతిబంధకతయా కథముక్తస్థలే పర్వతోమహానసీయ వహ్నిమాన్నవేతి సంశయ వ్యుదాసః. యదిచ సాధ్యతావచ్ఛేదకమాత్రావచ్ఛిన్నప్రకారత్వ నిష్ఠావచ్ఛేదకతాకత్వం ప్రతిబంధకతావిశేషణముచ్యతే తదా స్వరూపసంబంధ రూపావచ్ఛేదకత్వ నివేశఏవ సాధీయాన్. వ్యాపకత్వనివేశే గౌరవాత్. తథాహి. ప్రమేయ సాధ్యతావచ్ఛేదకే సాధ్యతావచ్ఛేదకే తరాప్రసిద్ధివారణాయ సాధ్యతావచ్ఛేదకాపర్యాప్త్యవచ్ఛేదకతానిరూపకప్రకారత్వానవచ్ఛిన్నత్వమర్థః సాధ్యతావచ్ఛేదకంచ స్వావచ్ఛేదకతా వచ్ఛేదకావచ్ఛేద్యతానిరూపకత్వేన స్వావచ్ఛేదక ముపాదేయం. స్వంప్రతిబంధకతా. నతు విశిష్టమవిశిష్టంవా తేన మహానసీయ వహ్నిసాధ్యకే మహానసీయవహ్నిమాన్ వహ్నిసామాన్యాభావవాన్వేతి సంశయ సంగ్రహః. అత్ర మహానసీయత్వస్య తదసంగ్రహసంపాదకస్య వారణాయస్వావచ్ఛేదకత్వ నివేశః. కథంస్వావచ్ఛేదకత్వమిత్యాశంకావారణాయ తత్ర తృతీయాంతోపాదానం. అవచ్ఛేద్యతయోర్భేదేతు స్వావచ్ఛేదకత్వం నదేయం. నచ మహానసీయ వహ్నిత్వావచ్ఛిన్న ప్రకారతాయాం మహానసీయత్వ వహ్నిత్వ నిరూపితావచ్ఛేద్యతయో రభేదాత్ మహానసీయత్వేస్వావచ్ఛేదకతావచ్ఛేదకావచ్ఛేద్యతానిరూపకత్వ సత్వేపి స్వావచ్ఛేదకత్వా భావాత్ న తాదృశం సాధ్యతావచ్ఛేదకం కింతు వహ్నిత్వమేవ తదపర్యాప్తపర్వతీయ వహ్నిత్వనిష్ఠావచ్ఛేదకతానిరూపకప్రకారత్వావచ్ఛిన్నత్వ సత్వాత్ కథంసంగ్రహఇతి వాచ్యం తాదృశావచ్ఛేదకతానిరూపకత్వా వచ్ఛిన్నప్రకారతా వృత్త్యవచ్ఛేదకత్వానిరూపకత్వస్య వివక్షితత్వాత్. ఏవమేవ శుద్ధవహ్నిసాధ్యకే పర్వతోవహ్నిమాన్నవేతి సంశయస్య సంగ్రహః మహానసీయ వహ్నిమాన్నవేత్యాది సంశయస్యచా సంగ్రహః. యతః తత్ప్రతిబంధకతా వచ్ఛేదకతా వచ్ఛేదకావచ్ఛేద్యతానిరూపక సాధ్యతావచ్ఛేదకత్వం వహ్నిత్వమేవ నతు మహానసీయత్వం. తాదృశావచ్ఛేద్యతా నిరూపకత్వేపి సాధ్యతానవచ్ఛేదకత్వాత్. ప్రతిబంధకతాయాశ్చ తదపర్యాప్త్యవచ్ఛేదతాకత్వ విశిష్టమహానసీయ వహ్నిత్వావచ్ఛిన్న ప్రకారతావచ్ఛిన్నత్వాత్. మహానసీయవహ్ని

సాధ్యకేతు మహానసీయత్వ వహ్నిత్వయోరేవ తాదృశసాధ్యతావచ్ఛేదక
తయా తదుభయాపర్యాప్తావచ్ఛేదకతానిరూపకత్వ విశిష్టప్రకారత్వానవ
చ్ఛిన్నతయా తత్సంశయసంగ్రహోపపత్తిరితి. తన్న ఉద్దేశ్యతావచ్ఛేదక
తాభిన్న ప్రకారతా విశిష్టప్రతిబంధకతాత్వే ప్రకృతపక్షే ప్రకృత సా
ధ్యనిశ్చయత్వ వ్యాపకత్వావచ్ఛేదకస్యాస్యాయుక్తత్వాత్. వైశిష్ట్యంచ స్వసా
మానాధికరణ్య స్వావచ్ఛిన్నత్వోభయ సంబంధేన. మహానసీయవహ్నిమ
త్పర్వతకాలీన పర్వతోవహ్నిమానితి జ్ఞానే మహానసీయ వహ్నిప్రకార
తాయా ఉద్దేశ్యతావచ్ఛేదకతా భిన్నత్వాభావాత్. నసామానాధికరణ్యేన
తద్విశిష్టమహానసీయ వహ్న్యభావబుద్ధిప్రతిబంధకతావత్త్వం శుద్ధవహ్ని
త్వావచ్ఛిన్న ప్రకారతాయాశ్చ తదనవచ్ఛేదకతయానావచ్ఛిన్నత్వ సంబ
న్ధేన తద్విశిష్ట ప్రతిబంధకతావత్త్వ మితి మహానసీయ వహ్నిమాన్నవేతి
సంశయవ్యుదాసః. యద్యపి పర్వతోవహ్నిమాన్నవేతి సంశయస్యవహ్ని
మత్పర్వతో ఘటవానితి జ్ఞానే ఉద్దేశ్యతావచ్ఛేదకతా భిన్నవహ్ని ప్రకార
తావిరహేణ తాదృశోభయసంబంధేన తాదృశప్రకారతా విశిష్టప్రతిబంధ
కత్వాభావేన వ్యాపకతాభంగాదసంగ్రహః. తథాపి సాధ్యప్రకారతా
యాం ఉద్దేశ్యతావచ్ఛేదకతా భిన్నత్వ నివేశాత్ వహ్నిమాన్ పర్వతో ఘట
వానితి జ్ఞానే ఉద్దేశ్యతావచ్ఛేదకతాభిన్న సాధ్యప్రకారతా విరహేణ త
చ్ఛాలినిశ్చయత్వ రూప వ్యాప్యస్యైవా సత్త్వేన వ్యాపకత్వాభంగాత్ సం
గ్రహోబోధ్యః. ప్రకృతసాధ్యవిధేయతా నిరూపితోద్దేశ్యతావచ్ఛేదకతా భి
న్నప్రకారతాం నివేశ్యవా తాదృశ ప్రతిబంధకత్వ రూపవ్యాపకముపపాద్యం
వహ్నిమత్పర్వతకాలీన ఘటోవహ్నిమానితి జ్ఞానవారణాయ ప్రకృతప
క్షోపాదానం. నను విధేయతావచ్ఛేదకతాన్యత్వం కుతఉపేక్షితం. శృణు
మహానసీయవహ్నిసాధ్యకే పర్వతః పర్వతీయవహ్నిమాన్ వహ్నిసామా
న్యాభావవాన్వేతి సంశయేఽతివ్యాప్తిః. సాధ్యవత్తాజ్ఞాన ప్రతిబధ్యత్వే
సతి వహ్నిసామాన్యాభావవత్తానిశ్చయ రూపబాధప్రతిబధ్యతాసత్త్వాత్.
అతః సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నాభావ ఘటితోబాధః. సాధ్యతావచ్ఛేద
కావచ్ఛిన్నే పక్షనిష్ఠాభావ ప్రతియోగిత్వ నిశ్చయఏవ వానవివక్షితః. ఏ

వంచ మహానసీయవహ్నిమత్పర్వత కాలీనవహ్న్యాది సాధ్యకే మహానసీ
య వహ్నిమాన్నవాపక్షఇత్యాది సంశయవారణాత్ తన్నోక్తం. నచ వి
ధేయతావచ్ఛేదకతా భిన్నసాధ్యప్రకారతా విశిష్టప్రతిబంధకత్వానివేశే
తత్ర కథం నాతివ్యాప్తిప్రసక్తిః మహానసీయవహ్నిమత్పర్వతకాలీన వ
హ్న్యభావ రూపబాధనిశ్చయే పర్వతే మహానసీయ వహ్నిజ్ఞానాత్ తా
దృశసంశయస్య ఉక్తబాధనిశ్చయ నివర్త్యత్వాక్షతేరితి వాచ్యం. బాధ
నిశ్చయత్వా వచ్ఛిన్నప్రతిబంధకతాకత్వ వివక్షణాత్. నచావచ్ఛిన్నత్వం
వ్యాపకత్వం అన్యథా సాధ్యవత్తాజ్ఞాన విరోధిత్వరూపబాధనిశ్చయత్వస్య
ప్రతిబంధకతానవచ్ఛేదకతయాఽసంభవాత్ తథాచోక్తసంశయాదుర్వా
రణితి వాచ్యం. స్వరూపసంబంధరూపావచ్ఛేదకత్వ ఘటితస్యసాధ్యవత్తాజ్ఞా
నవిరోధితావచ్ఛేదకతావచ్ఛేదకరూపావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతాక ప్రతిబంధ
కతాకత్వస్య నివేశసంభవాత్. ఉక్తబాధనిశ్చయీయ మహానసీయవహ్ని
మత్పర్వత విషయతాయా స్తాదృశ సాధ్యాభావ విషయతాంతః పాతిమా
త్రవృత్తిరూపేణైవ సాధ్యవత్తాగ్రహ ప్రతిబంధకతావచ్ఛేదకతయా తా
దృశ రూపేణ తస్యాః మహానసీయ వహ్న్యభావసంశయ ప్రతిబంధకతాన
వచ్ఛేదకత్వాత్. తాదృశ సంశయవారణ సంభవాత్. తథాచ స్వావచ్ఛే
దకతావ్యాపక సాధ్యగ్రహ విరోధితావచ్ఛేదక విషయతా వృత్తిరూపక
త్వం ప్రతిబంధకతావిశేషణార్థః. వస్తుతస్తు బాధనిశ్చయత్వ వ్యాపక
ప్రతిబంధకతాకత్వస్య లక్షణ ఘటకత్వేపి నిష్కృష్టలక్షణే నిరుక్తసంశ
యే నాతివ్యాప్తిః. ఉక్తస్థలే మహానసీయ వహ్నిమాన్నవేతి సంశయీయ
మహానసీయ వహ్నివిషయతాయాం విశిష్టవహ్న్యభావవత్తా నిశ్చయత్వ
వ్యాపక ప్రతిబంధకతా నిరూపిత ప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదకత్వాభావాత్ మ
హానసీయవహ్న్యభావవిషయతాయా స్తథాత్వేపి తద్ఘటితధర్మావచ్ఛిన్నప్ర
తిబంధకతానిరూపితాయా మహానసీయ వహ్నివిశిష్ట బుద్ధిత్వావచ్ఛిన్నా
యాః ప్రతిబధ్యతాయాః నిరుక్తసాధ్యవత్తానిశ్చయత్వ వ్యాపకప్రతిబంధ
కతానిరూపిత ప్రతిబధ్యతా వచ్ఛేదకీభూత మహానసీయ వహ్న్యభావవ
ద్భిన్నసామాన్యాభావవిషయత్వానవచ్ఛిన్నత్వాదితి॥—॥ఇదంతుబోధ్యం. సా

ధ్యతావచ్ఛేదకకే ప్రకారతావచ్ఛేదకతావచ్ఛేదకతా పర్యాప్తిసన్నివేశే
న స్వరూపసంబంధరూపావచ్ఛేదకత్వ నివేశముపపాదయితుమీశామహే.
తథాహి సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రకారతావచ్ఛిన్నప్రతిబంధక
తానివేశే శుద్ధవహ్నిసాధ్యకే పర్వతో వహ్నిఘటోభయవాన్నవేతి సం
శయస్య ఘటవిశిష్టవహ్నిమాన్నవేతి సంశయస్య చోక్తరీత్యా పక్ష
తాత్వాపత్తిరితి సాధ్యతావచ్ఛేదకాతిరిక్తధర్మావచ్ఛేద్యతానవచ్ఛిన్నప్ర
కారత్వనిష్ఠావచ్ఛేదకతాన్యత్వం ప్రతిబంధకతావిశేషణం. నచ ప్రమే
యసాధ్యతావచ్ఛేదకే అతిరిక్తాప్రసిద్ధిః స్వానవచ్ఛిన్నప్రకారతావచ్ఛేదక
త్వోక్త్యా మహానసీయవహ్నిసాధ్యకే మహానసీయవహ్నిమాన్ వహ్నిసా
మాన్యాభావవాన్వా పక్ష ఇతి సంశయాసంగ్రహః. ఏతేన సాధ్యతావచ్ఛేద
కాపర్యాప్త్యవచ్ఛేదకతానిరూపకత్వమవచ్ఛేద్యతాయాం తదర్థ ఇత్యపాస్త
మితి వాచ్యం. సాధ్యతావచ్ఛేదకనిరూపితావచ్ఛేద్యతాత్వస్యావచ్ఛేద్యతా
యా వివక్షితత్వాత్. సాధ్యతావచ్ఛేదకనిరూపితావచ్ఛేద్యతాసామాన్యం
యద్రూపనిరూపితావచ్ఛేద్యతాత్వేన ప్రకారతావృత్తిస్వావచ్ఛేదకతా
యా అవచ్ఛేదకం తద్రూపనిరూపితావచ్ఛేద్యతాభిన్నత్వమన్యత్వాంతా
ర్థః. తేన మహానసీయవహ్నిసాధ్యకే తాదృశావచ్ఛేద్యతాత్వస్య వహ్ని
త్వనిరూపితావచ్ఛేద్యతాత్వావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతాకత్వేపి ప్రతిబంధకతా
యా మహానసీయవహ్నిత్వస్య నిరూపకీకృత్య వహ్నిత్వనిరూపితావచ్ఛేద్య
తాత్వేన స్వావచ్ఛేదకతావచ్ఛేదకతయా మహానసీయవహ్నిమాన్ వహ్ని
సామాన్యాభావవాన్నవేతి సంశయసంగ్రహః. అత్ర శుద్ధవహ్నిసాధ్యకే
మహానసీయవహ్నిమాన్నవేతి సంశయసంగ్రహప్రసంగః. వహ్నిత్వనిరూ
పితావచ్ఛేద్యతాయా మహానసీయవహ్నిత్వనిరూపితావచ్ఛేద్యతాత్వే
న స్వావచ్ఛేదకతావచ్ఛేదకత్వాదితి సామాన్యపదం. తదర్థస్య పరిచాయ
కశరీరే ప్రవేశేపి పక్షతాశరీరే తదప్రవేశాల్లాఘవం. మహానసీయవ
హ్నిసాధ్యకే వహ్నివ్యాప్యసాధ్యకే చ పర్వతో వహ్నిమాన్నవేతి వార
ణం ప్రాగ్వదితి. అత్ర విశిష్టసత్తాదేః సాధ్యత్వే వైశిష్ట్యసంశయోపి పక్ష
తాతద్వత్తానిశ్చయస్య స్వావచ్ఛిన్న నిరూపిత సమవాయాది సంబంధేన

ఇత్థం చాహార్యస్య భ్రమత్వజ్ఞానానాస్కందితస్య చ నిశ్చయస్యాప్రతిబన్ధకతయా ఽనాహార్యత్వం భ్రమత్వజ్ఞానానాస్కన్దితత్వం చ నిశ్చయవిశేషణం దేయం అతో న తథావిధనిశ్చయత్వావ్యాపకవృత్తిప్రతిబన్ధకత్వాప్రసిద్ధిః పర్వతో వహ్నిమాన్న వేత్యాదేః కస్యాపిజ్ఞానస్య ధర్మాంతరావచ్ఛిన్నవిశేష్యకాన్యసంసర్గకాన్యధర్మావచ్ఛిన్నప్రకారకనిశ్చయసాధారణసంయోగాదిసంసర్గక వహ్నిత్వాద్యవచ్ఛిన్నప్రకారకనిశ్చయత్వావ్యాపకవృత్తి ప్రతిబన్ధకతాకత్వం న సంభవతీతి ప్రకృతపక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవిశేష్యతానిరూపితత్వాదేః ప్రకారతావిశేషణత్వం. ఉపనీతభానాత్మక బాధనిశ్చయస్యాపి సాధ్యవత్తానిశ్చయసామాన్యనివర్తనీయతయా భ్రమత్వజ్ఞానాస్కం

ధర్మిపరతంత్రవైశిష్ట్యప్రకారకతయా తాదృశసంబంధావచ్ఛిన్న వైశిష్ట్యాభావ బుద్ధివిరోధిత్వాత్. స్వరూపసంబన్ధరూపావచ్ఛేదకత్వ నివేశే తత్రావ్యాప్తిరితి తు న దేశ్యం. విశేషణాభావబుద్ధౌ ధర్మిపారతంత్ర్యేణ విశేషణప్రకారతాయా ఏవ విరోధితాబీజత్వాత్. అన్యథా గుణాన్యత్వ విశిష్టసత్తావాన్ న గుణాన్యత్వవైశిష్ట్యవానితి ప్రత్యయానుపపత్తేః యదిచ నిరూపకతాసంబంధావచ్ఛిన్న వైశిష్ట్యాభావప్రత్యయకాలే విశేష్యే విశేషణమితి రీత్యైవ విశిష్టప్రత్యయః తదా స్వరూపసంబన్ధరూపావచ్ఛేదకత్వనివేశే కథం తత్రావ్యాప్తిః సాధ్యవత్తానిశ్చయీయధర్మిపరతంత్ర వైశిష్ట్యప్రకారతాయా అపి తాదృశసంశయవిరోధితావచ్ఛేదకత్వాత్ పక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవిశేష్యతానిరూపిత ప్రకారతావచ్ఛేదకతాపన్నసాధ్యతావచ్ఛేదకవృత్తి ప్రకారత్వావచ్ఛిన్న ప్రతిబన్ధకత్వస్యైవ తాదృశవిష్ట సాధ్యకస్థలీయ పక్షతాశరీరనివేశాత్. సిద్ధాంతమతే తు వైశిష్ట్యసందేహో న పక్షతా విశిష్టసత్తావానితి ప్రత్యయే విశిష్టప్రతియోగిక సంసర్గావగాహిత్వే నైవవిశిష్టవైశిష్ట్యబుద్ధిత్వాత్ తత్ర విశేషణాభావ జ్ఞానాదీనామప్రతిబన్ధకత్వస్యాగ్రే వక్తవ్యత్వాదితి కృతబుద్ధయో విదాంకుర్వంతు * పక్షతాత్వాపత్తిరితి *. వహ్న్యవిరోధిధర్మప్రకారకత్వేనాస్యైవపర్వతః పర్వతీయ వహ్నిమాన్న వా ప్రమేయవహ్నిమాన్న వేత్యాది సంశయానాం చాలక్ష్యత్వం బోధ్యం *ఆహార్యస్యేతి* విషయత్వజన్యత్వోభయసంబం

దితస్యచ తస్యానుమిత్యా విరోధితయా తథావిధ బాధదశాయామనుమిత్యా
పత్తిరతస్సంశయత్వ నివేశనం. నచ పక్షసాధ్యవిశేష్యక సంశయసాధార
ణస్య అనతిప్రసక్తస్య సంశయత్వస్య దుర్వచతయా పునరననుగమతాదవ
స్థ్యమితి వాచ్యం బాధనిశ్చయ నివర్తనీయత్వస్యైవాత్ర సంశయపదేన
వివక్షణీయత్వాత్. కేవలాన్వయిసాధ్యకేచ సాధ్యోపత్తనిష్ఠాభావ ప్రతియో
గిత్వ నిశ్చయఏవ సులభో బాధః ఏకవిధ బాధోపాదానేనైవ వివిధసంశ
యానుగమ సంభవాత్తదననుగమోనదోషాయ. అనుగమస్యాపికథంచిత్సం
భవాచ్చ.

ధేన ఇచ్ఛా విశిష్టత్వంజన్యతా సంబంధేన బాధవత్త్వంవా(ప్రాతవ్యత్తంవా)
ఆహార్యత్వం. తద్వదన్యత్వ ప్రవేశే నిశ్చయత్వం పృథగేవ. విరోధికోటిద్వ
య ప్రకారకాన్యత్వ నివేశేతు నతత్పృథగితి కస్యాపి సంశయస్య నప్రకృత
పక్షసాధ్య సంసర్గావగాహి నిర్ణయత్వ వ్యాపక ప్రతిబన్ధకతాకత్వం ప
ర్వతో ఘటవాన్ మహానసోవహ్నిమానితి సమూహాలంబనే గతత్వాదితి ని
రూపితత్వనివేశః. ప్రకారతాయాంసాధ్యతావచ్ఛేదక సంబంధావచ్ఛిన్నత్వ
నివేశాత్ నసమవాయేనపర్వతోవహ్నిమాన్ సంయోగేన చత్వరశ్చఘట
వానితి నిశ్చయే వ్యాపకతాభంగః. యద్యపి ప్రాగ్విశేష్యతా ప్రకారితయో
ర్విభక్త్యర్థతో వ్యక్తేస్తయోరవచ్ఛేద్యా వచ్ఛేదకభావః ప్రకారితా
యాం యాదృశసంబంధావచ్ఛిన్నత్వం చోక్తదోష వారణాయ నివేశయితు
ముచితం తథాపి గౌరవాత్తస్యత్యాగః * అనతిప్రసక్తస్యేతి * ఏకధ
ర్మిణివిరుద్ధ ధర్మద్వయావగాహిత్వస్య పర్వతో వహ్న్యభావవాన్ భూ
తలంఘటవన్నవేతి బాధే అతిప్రసంగః * బాధేతి * ఏవకారేణ పరోక్త
స్య సాధ్యవత్తాజ్ఞాన ప్రతిబన్ధకతావచ్ఛేదక విషయితా శూన్యత్వస్య సంశ
యత్వస్య నిరాసః. సంశయేపి ప్రతిబన్ధకతావచ్ఛేదక విషయతాసత్త్వాత్
విషయభేదేనైవ విషయతాభేదః న జ్ఞానభేదేనేతి సిద్ధాన్తాత్. వహ్ని
వ్యాప్యసాధ్యకే వహ్నిమాన్నవేతి సంశయస్య పక్షతాత్వాపత్తేశ్చ. నన్వేక
సాధ్యకేపి బాధభేదాత్ అననుగమ ఇత్యతఆహ * ఏకవిధేతి * తదననుగ
మః * బాధానుగమః * కథంచిదితి. * పక్షసాధ్యవైశిష్ట్యావగాహిగ్రా

హావిరోధ్యనున్నాయకత్వే సతి తాశ్రియా సిద్ధ్యాదిభిన్నత్వేసతి పక్షసాధ్య
వైశిష్ట్యావగాహి గ్రహావిరోధినిష్ఠ విషయతాశాలిత్వేన అన్యతమత్వాదినా
చేతి కేచిత్. వస్తుతస్తు పక్షసాధ్యవత్తానిశ్చయ ప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదక
త్వేసతి సాధ్యవత్తాజ్ఞాన ప్రతిబన్ధకతావచ్ఛేదికాయా విషయతా తచ్ఛా
లిత్వేనానుగమః. వహ్న్యభావవ్యాప్యవత్తానిర్ణయ సాధారణబాధత్వే త
త్ప్రతిబధ్యస్య పర్వతోవహ్న్యభావవ్యాప్యాభావవాన్ వహ్న్యభావవాం
శ్చేతి బాధనిర్ణయస్య వహ్నిసాధ్యకే పక్షతాత్వ వారణాయ సత్యన్తం. న
చైవమపి పర్వతోవహ్నిమాన్ వహ్న్యభావవ్యాప్యాభావవాంశ్చేతి సాధ్య
వత్తానిశ్చయమాదాయ వహ్న్యభావవ్యాప్యవత్తానిశ్చయోబాధనిశ్చయః
తత్ప్రతిబధ్యస్య పర్వతోవహ్న్యభావవ్యాప్యాభావవాన్ నిర్వహ్నిశ్చే
త్యస్య బాధనిర్ణయస్య పక్షతాత్వం దుర్వారమితి వాచ్యమ్. సాధ్యవ
త్తానిశ్చయత్వ వ్యాపక ప్రతిబన్ధకతాయా నివేశ్యత్వాత్. అత్రచ వహ్న్య
భావవ్యాప్య వత్తాజ్ఞానం ప్రత్యవచ్ఛేదక ధర్మధర్శనవిధయా వహ్నిమత్తా
జ్ఞాన విరోధిత్వేపి జ్ఞానవైశిష్ట్యానవచ్ఛిన్న ప్రతిబన్ధకతోపాదానాన్నదోషః
స్వరూపసంబన్ధరూపావచ్ఛేదకత్వం నివేశ్యతత్త్రైతద్విశేషణ సంభవాదితి
తునవాచ్యం తథాపి అవచ్ఛిన్నతా వనవచ్ఛిన్నతాన్తరయోః ప్రతిబన్ధకతా
విశేషణత్వే గౌరవాత్. ఏవం తాదృశప్రతిబధ్యతా శాలిజ్ఞానవృత్తిత్వమా
త్రనివేశే వహ్న్యభావవ్యాప్య విషయతాయా వహ్న్యభావవాన్ వహ్న్య
భావవ్యాప్యవాంశ్చేతి జ్ఞానవృత్తిత్వాత్ తద్దోషాదువార ఇతి విషయతా
యాం తాదృశప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదకత్వ నివేశః వహ్నివ్యాప్య సాధ్యకే
వహ్నిమత్తాసంశయస్య తద్వత్తాజ్ఞానవత్త్వావచ్ఛిన్న నిరూపితప్రతిబధ్య
తావచ్ఛేదకవిషయతావత్త్వ రూపబాధనిశ్చయత్వ శాలివహ్న్యభావనిశ్చయ
ప్రతిబధ్యస్య వారణాయ విశేష్యదళం. తథాచ వహ్న్యభావవిషయతా
యా వహ్నివ్యాప్యవత్తాజ్ఞాన ప్రతిబన్ధకతానవచ్ఛేదకత్వాన్నదోషః. య
ద్యపి వహ్నిమాన్ వహ్నివ్యాప్యవాంశ్చేతి జ్ఞానప్రతిబన్ధకతావచ్ఛేదకత
యా దోషానవార్యతే. తథాపి సాధ్యవత్తాజ్ఞానత్వావచ్ఛిన్నప్రతిబధ్యతా
ప్రవేశ్యా వహ్నివ్యాప్యవత్తా బుద్ధౌ అవచ్ఛేదకధర్మ దర్శనముద్రయా

వహ్న్యభావనిశ్చయస్య ప్రతిబన్ధకత్వేపి జ్ఞానవైశిష్ట్యానవచ్ఛిన్నత్వం త
త్ప్రతిబన్ధకతాయాం నివేశ్యం తాదృశప్రతిబంధకతా సామానాధికరణ్య
నివేశే వహ్న్యభావవాన్ వహ్నివ్యాప్యాభావవాంశ్చేతి జ్ఞానవృత్తివహ్న్య
భావ విషయతామాదాయ ఉక్తదోష ఇతి తాదృశప్రతిబన్ధకతావచ్ఛేదకత్వ
నివేశః. తథాచ స్వవిశిష్టనిశ్చయత్వావచ్ఛిన్న ప్రతిబన్ధకతా నిరూపితప్ర
తిబధ్యతావచ్ఛేదకత్వ స్వావచ్ఛిన్నప్రతిబధ్యతా నిరూపితప్రతిబన్ధకతా
వచ్ఛేదకత్వోభయసంబంధేన పక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవిశేష్యతా నిరూపి
తసాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రకారతావిశిష్ట విషయతా శాలి నిశ్చయత్వం
బాధనిశ్చయత్వమితిఫలితం. అత్ర వ్యాపకత్వరూపబాధనిశ్చయత్వీయావచ్ఛి
న్నత్వ నిర్వాహాయ నిశ్చయత్వనివేశః. నచ నీలపర్వత స్సుందరవహ్నిమా
నిత్యాదౌ పర్వతో నీలోనవా వహ్నిస్సుందరోనవేతి సంశయస్య తథాత్వాప
త్తిః పర్వతోన నీలః వహ్నిర్న సుందర ఇతి నిరుక్తబాధనిశ్చయ ప్రతిబధ్యత
యో స్తత్రసత్వాదితి వాచ్యం. ప్రతిబన్ధకతాయా ధర్మితావచ్ఛేదకతా భి
న్నప్రకారతా వచ్ఛేదకతా భిన్నప్రకారతా విశిష్టత్వేన విశేషణాత్. సా
ధ్యవత్తానిశ్చయత్వావచ్ఛిన్న ప్రతిబన్ధకతా వా నివేశనీయా. అవచ్ఛిన్న
త్వం స్వరూపసంబన్ధవిశేషః. ఏవంచ పర్వతే నీలాభావజ్ఞానస్య వహ్నౌ
సౌందర్యాభావజ్ఞానస్యచ నబాధత్వం నీలపర్వతే సుందరవహ్నిమత్తాని
శ్చయత్వస్య ప్రతిబన్ధకతానవచ్ఛేదకత్వాత్ కింతు నీలపర్వతే సుందర
వహ్న్యభావజ్ఞానస్యైవేతి దర్శిత సంశయద్వయ వ్యుదాసః. నన్వత్ర బాధ
త్వ ఘటికాయాం సాధ్యవత్తానిశ్చయత్వావచ్ఛిన్న ప్రతిబన్ధకతాయాం సాధ్య
వత్తాజ్ఞానత్వావచ్ఛిన్న ప్రతిబధ్యతాయాంచ అవచ్ఛిన్నత్వం వ్యాపకత్వమే
వవాచ్యం నతు స్వరూపసంబన్ధవిశేషః తథాసతి పర్వతత్వావచ్ఛేదేన వ
హ్నేస్సాధ్యత్వే పర్వతత్వ సామానాధికరణ్యేన వహ్నింతదవచ్ఛేదేన వ
హ్న్యభావమవగాహమానస్య సంశయస్య సంగ్రహాపత్తేః పర్వతత్వావ
చ్ఛేదేన వహ్న్యభావనిశ్చయ రూపబాధనిర్ణయంప్రత్యు క్తస్థలీయ సా
ధ్యవత్తానిశ్చయత్వేన ప్రతిబన్ధకతాయాః తాదృశజ్ఞానత్వేన ప్రతిబధ్యతా
యాశ్చాసత్వాత్తస్య నిరుక్తబాధనిశ్చయత్వాసంభవాత్ ఏవంచ పర్వ

తౌ న నీలః వహ్నిర్న సుందర ఇతి జ్ఞానయోరపి బాధనిశ్చయత్వ మవ్యాహతమేవేతి చేన్న. సాధ్యతావచ్ఛేదక సంసర్గ పర్యాప్తావచ్ఛేదకతాకత్వేన ప్రకారతానివేశ్యతే కింతు తన్నిష్ఠావచ్ఛేదకతాకత్వేనేతి తాదృశబాధనిర్ణయం ప్రతిపర్వతత్వావచ్ఛేదేన సాధ్యజ్ఞానస్య సామానాధికరణ్యేన సాధ్యజ్ఞానసాధారణ ప్రతిబన్ధకత్వ ప్రతిబధ్యత్వయోస్సత్త్వాత్ తన్నివర్త్యతయా దర్శితసంశయ సంగ్రహాసంభవాత్ వ్యాపకత్వవివక్షావైఫల్యాత్ వహ్నిర్నసుందర ఇతి జ్ఞానం ప్రతి సుందరవహ్నివిశేష్యతాత్వేనావచ్ఛేదకతయా సాధ్యప్రకారతాత్వేనావచ్ఛేదకతానివేశేనాదోషాత్ ఏవంచ సంయోగసమవాయాభ్యాం వహ్నిమత్తానిశ్చయ ప్రతిబధ్య స్తత్ప్రతిబన్ధకశ్చ సమవాయేన వహ్న్యభావ నిర్ణయ స్తన్నివర్త్యః సమవాయేన వహ్నిమాన్ సంయోగేన వహ్న్యభావవానితి బాధః తస్య పక్షతాత్వాపత్తిశంకాయాం ప్రకారతాయాం సాధ్యతావచ్ఛేదకేతరసంబంధానవచ్ఛిన్నత్వం దేయమితి. అథ నిరుక్తబాధనిశ్చయత్వ నిరూపితమవచ్ఛిన్నత్వం యది స్వరూపసంబన్ధవిశేషః తదా నీలపర్వతో వహ్నిమాన్నిత్యాత్రా పర్వతత్వావచ్ఛేదేన వహ్నితదభావోభయకోటికసంశయాసంగ్రహః నీలపర్వతో వహ్న్యభావవాన్ సర్వః పర్వతో వహ్న్యభావవానితి బాధనిశ్చయనిష్ఠవిషయతయోరైక్యేనరూపేణ నిరుక్తసాధ్యవత్తాగ్రహప్రతిబన్ధకతావచ్ఛేదకత్వం తద్రూపావచ్ఛిన్న స్వప్రతిబన్ధకతావచ్ఛేదకతాకత్వస్య తత్సంశయేఽసత్త్వాత్ వ్యాపకత్వరూపావచ్ఛిన్నత్వ ప్రవేశేతు పర్వతో నీలోనవేతి సంశయసంగ్రహోదుర్వారః ఏవం స్వరూప సంబన్ధరూపావచ్ఛేదకతా ప్రవేశే నీలపర్వతః సుందరవహ్న్యభావవానితి యోబాధభ్రమః తన్నిష్ఠ నిరుక్తసాధ్యగ్రహవిరోధితావచ్ఛేదక విషయతానిష్ఠస్వరూప సంబన్ధరూపావచ్ఛేదకతాకాయా నీలపర్వతవిషయత్వ సుందరవహ్నివిషయత్వావచ్ఛిన్నప్రతిబన్ధకతా తన్నిరూపిత ప్రతిబధ్యతా శాలితయా తత్సంశయోదుర్వార ఇతి చేత్. బాధనిశ్చయత్వ వ్యాపకత్వస్య ప్రతిబన్ధకతావిశేషణత్వేపి సాధ్యవత్తానిశ్చయత్వ వ్యాపకతావచ్ఛేదకతయా ప్రతిబన్ధకతాయా ముద్దేశ్యతావచ్ఛేదకతాభిన్నవిధేయతావచ్ఛేదకతాభిన్న ప్రకార

తావశిష్టత్వ నివేశేనాదోషాత్. యద్వా నిరుక్తసాధ్యవత్తాగ్రహవిరోధితా
వచ్ఛేదకీభూతాయా ముఖ్యవిశేష్యతా నిరూపితప్రకారతా తదవచ్ఛిన్నప్ర
తిబంధకతాకత్వమేవ బాధనిశ్చయప్రతిబధ్యత్వం ఉక్తస్థలే నైల్యాది ప్ర
కారతా చ నతాదృశీత్యదోషః. సుందరవహ్నిః పక్షనిష్ఠాభావప్రతియోగీతి
బాధనిశ్చయమాదాయదోషవారణాయ ప్రకారితాయామవచ్ఛేదకతా భిన్న
త్వం దేయం.॥—॥ఇదమత్రావధేయం. బాధనిశ్చయత్వ వ్యాపకత్వం తదవచ్ఛి
న్నత్వం వా ప్రతిబంధకతాయామస్తు ఉభయథాపి నీలపర్వతే సుందరవహ్న్య
భావవత్తానిశ్చయ రూపబాధనిశ్చయమాదాయ పర్వతో నీలో న వా వహ్ని
స్సుందరో న వేత్యాది సంశయే నాతివ్యాప్తిః నైల్యాది విషయతాయాః తా
దృశబాధనిశ్చయ ప్రతిబధ్యతానవచ్ఛేదకత్వాత్ నైల్యాద్యభావ విషయ
తాయాశ్చ తథాత్వేపి తదనవచ్ఛిన్న ప్రతిబన్ధకతాక ప్రతిబధ్యతాయాః పక్షే
సాధ్యవత్తానిశ్చయత్వ వ్యాపక నైల్యాది విషయత్వావచ్ఛిన్న ప్రతిబంధక
తా నిరూపితప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదకీభూత నైల్యాద్యభావ విషయత్వానవ
చ్ఛిన్నత్వాత్. ఏవం మహానసీయ వహ్నిమత్పర్వత కాలీనః పర్వతో వహ్ని
మానిత్యాదౌ పర్వతే మహానసీయ వహ్నిసంశయే నాతివ్యాప్తిః విశిష్టప
క్షే సాధ్యాభావత్తానిశ్చయీయ మహానసీయ వహ్నివిషయితాయాః సా
ధ్యవత్తాజ్ఞాన విరోధితావచ్ఛేదకత్వేపి మహానసీయ వహ్న్యభావ విషయ
తాయామేవ తదవచ్ఛిన్నప్రతిబధ్యతానవచ్ఛేదకత్వ సత్త్వాత్. తదవచ్ఛిన్నప్ర
తిబన్ధకతాక ప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదికాయా మహానసీయ వహ్నివిషయతాయా
స్తాదృశపక్షే విశిష్ట సాధ్యవత్తానిశ్చయత్వ వ్యాపకీభూత మహానసీయ వ
హ్నినిశ్చయత్వావచ్ఛిన్న ప్రతిబన్ధకతాక ప్రతిబధ్యతానవచ్ఛేదకత్వాత్—॥
పరంతు తత్రైవ పర్వతత్వావచ్ఛేదేన కోటిద్వయావగాహి మహానసీయ వ
హ్నిసంశయే అతివ్యాప్తిః తత్ర విశిష్ట పర్వతే వహ్నిసామాన్యాభావ నిశ్చ
యరూప బాధనిశ్చయ నిష్ఠ పర్వతత్వ సామానాధికరణ్యేన వహ్న్యభావ విష
యిత్వావచ్ఛిన్న ప్రతిబన్ధకతాక ప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదకీభూత మహానసీయ వ
హ్నివిషయితాయాః సాధ్యవత్తానిశ్చయత్వ వ్యాపక ప్రతిబన్ధకతానిరూపిత
ప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదకీభూత తదభావ విషయితాయాశ్చ సత్త్వాత్ అతః ఉ

యత్తు పక్షసాధ్యవైశిష్ట్యావగాహిత్వం సంశయపదేన వివక్షితమితి నానుగమః సాధ్యం పక్షవృత్తినవేతి సాధ్యవిశేష్యక సంశయస్యాపి తథాత్వాదితి. తదసత్ తథాసతి సాధ్యపక్షవైశిష్ట్యానవగాహినః సాధ్యం పక్షనిష్ఠాభావప్రతియోగినవేతి సంశయస్యాసంగ్రహాత్

ద్దేశ్యతావచ్ఛేదకతా భిన్నప్రకారతా విశిష్టత్వం ప్రతిబన్ధకతాయాం దేయం తత్తు విధేయతావచ్ఛేదకతా భిన్నప్రకారతా విశిష్టత్వమిత్యుక్తం. నిరుక్త సాధ్యవత్తాజ్ఞాన విరోధితావచ్ఛేదకీభూత కించిద్ధర్మావచ్ఛిన్న విశేష్యతా నిరూపిత కించిద్ధర్మావచ్ఛిన్న ప్రకారతాక నిశ్చయత్వం బాధనిశ్చయత్వం తేన అనేకవిధబాధ నిశ్చయసాధారణ తత్త్వవ్యాపక ప్రతిబన్ధకత్వా ప్రసిద్ధావపి నక్షతిరితి బోధ్యం.—॥యత్తుసాధ్యాభావానుమాపకతావచ్ఛేదక విషయతాన్య విషయతాశాలినిశ్చయత్వే నైవానుగమేన సర్వసామంజస్యే దశద్వయ ముపాదాయాననుగమే గౌరవమితి. తన్న తథాసతి ఘటవద్భూతలమితి నిశ్చయస్యాపి బాధనిశ్చయత్వాపత్తేః నచేష్టాపత్తిః. తన్నివర్త్యతాస్య సాధ్యవత్తానిశ్చయ నివర్త్యతాస్య వహ్న్యభావవాన్ పర్వతోభూతలం ఘటవన్నవేతిసంశయస్య పక్షతాత్వాపత్తేః నచానుగమకం రూపంసాధ్యవత్తానిశ్చయ నివర్తకత్వేన విశేష్యమితి న ఘటాదినిశ్చయ సంగ్రహ ఇతి వాచ్యం. అవచ్ఛేదకావచ్ఛేదేన సిద్ధేరపి పక్షతాత్వ ప్రసంగాత్. న చ గ్రంథకారోక్తసాధ్యవత్తానిశ్చయ నివర్త్యతాత్వ నివేశేన తద్వారణం. అవచ్ఛేదకావచ్ఛేదేనానుమితౌ సామానాధికరణ్యేన వహ్న్యభావమవచ్ఛేదకావచ్ఛేదేన పునాసీయ వహ్నింసామానాధికరణ్యేన తదభావంచావగాహమానస్య సంశయస్య పక్షతాత్వాపత్తిరితి. యద్యపి సిద్ధాంతసిద్ధబాధోపాదానేప్యయందోషః తథాపి అతోఽచ్యుతఇతి కల్పనే తద్బాధనిశ్చయ నివర్త్యత్వ మపేక్ష్య ఏతద్బాధఘటిత విశేషణనివేశే గౌరవంబోధ్యం. * యత్త్వితి * నచైవం పర్వతో నిర్వహ్నిః సంయోగశ్చేతి బాధేఽతివ్యాప్తిరితి వాచ్యం ప్రకృతపక్షసాధ్యవిషయతానిరూపిత వైశిష్ట్య విషయితాయా ఏవోక్తత్వాత్. ననుపక్షే సాధ్యావగాహిత్వమేవాస్త్విత్యత ఆహ * సాధ్యమితి * నను వైశిష్ట్యం సాధ్యతావచ్ఛేదక సంబన్ధః అన్యథాపర్వతో వ

నచ కేవలాన్వయిస్థలే సాధ్యం పక్షవృత్తి నవేత్యాది సంశయాదేవ అనుమి
త్యుత్పత్త్యా తథావిధసంశయాసంగ్రహేన దోషాయేతి వాచ్యం ప్రమేయ
త్వం పక్షనిష్ఠాత్యంతాభావప్రతియోగి నవేత్యాది సంశయస్య కేవలాన్వయి
గ్రంథే మణికృతైవ సంగృహీతతయా తద్విరోధాత్

హ్న్యభావవాన్ సమవాయేన వహ్నిమాంశ్చేతి బాధావారణాత్ తథాచ
కథముక్తసంశయసంగ్రహ ఇతి చేన్న వైశిష్ట్యమాధేయాధారభావః య
థాచ వహ్నిమాన్నవేతి సంశయే వహ్నినిష్ఠాధేయతా నిరూపితాధారతా
పక్షే ప్రతీయతే తథాత్ర తు పనిష్ఠాధారతానిరూపితాధేయతా వహ్నౌ ప్రతీత
త్సంశయసంగ్రహ ఇత్యర్థః. యద్వా ప్రకృత పక్షవిషయతానిరూపితప్ర
కృతసాధ్యవిషయతాశాలిత్వమర్థః సాధ్యతావచ్ఛేదక సంబంధావచ్ఛి
న్నాధేయతా సంబంధావచ్ఛిన్న ప్రకారతాన్యత్వం పక్షవిషయతాయాం
దేయం తేన వహ్న్యభావవత్పర్వతవాన్ వహ్నిరితి బాధవ్యుదాసః ఏవం,
సాధ్యవిషయతాయాం వహ్నౌ పర్వతో వహ్న్యభావవానితి బాధవారణా
య సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నప్రకారతాన్యత్వం దేయం. వస్తు
తస్తు సాధ్యం పక్షవృత్తి నవేతి సంశయాసంగ్రహ ఇతి తథావిధ సాధ్య
విషయతా నిరూపితవిషయతా నిరూపిత సాధ్యతావచ్ఛేదక సంబంధావచ్ఛి
న్నాధేయతాత్వావచ్ఛిన్నవిషయతా నిరూపితప్రకారతాన్యపక్ష విషయ
తాకత్వమర్థః ఉక్తసంశయే తాదృశాధేయతాత్వావచ్ఛిన్నవిషయతా
ప్రకారతారూపా సాధ్యం పక్షే నవేత్యాదౌ చ సంసర్గతారూపేతి భే
దః యద్యపి అవచ్ఛేదకావచ్ఛేదేన సాధ్యసిద్ధిస్థలే సామానాధికరణ్యేన
బాధే అప్రామాణ్యజ్ఞానాస్కందితే పక్షతాత్వాపత్తిః సామానాధికరణ్యే
న సాధ్యతదభావజ్ఞానే అవచ్ఛేదకావచ్ఛేదేన సాధ్యవత్తానిశ్చయ నివర్త్య
త్వ పక్షసాధ్యవైశిష్ట్యావగాహిత్వోభయవత్త్వాత్ తథాపి పక్షసాధ్యవైశిష్ట్యావ
గాహిత్వావచ్ఛిన్నప్రతిబద్ధతాకత్వే సతి తత్సామానాధికరణ్యస్య ప్రతిబంధక
తా విశేషణత్వాన్న దోషః. వహ్నిమద్దేశ సంయుక్తవహ్న్యభావవత్పర్వత
వాన్ వహ్నిరితి బాధవ్యుదాసశ్చ. * తద్విరోధాదితి * దీధితి కృతాచ
మణికృత్ ప్రకారఏవాదృత ఇతి భావః. నన్విదం ప్రతారణమాత్రం యః

వస్తుతస్తు తాదాత్మ్యేనప్రమేయ పక్షకవాచ్యసాధ్యకస్థలె తాదృశసంశయా ప్రసిద్ధిః తాదాత్మ్యసంబంధేన పక్షసంబంధిత్వా భావరూపకోట్యప్రసిద్ధేః. నచ సాధ్య పక్షనిష్ఠాభావ ప్రతియోగిత్వ సంశయస్య పక్షతాత్వే వ్యక్తస్థలే పక్షతావచ్ఛేదక సామానాధికరణ్యా మాత్రేణానుమితెరుద్దేశ్యత్వే పక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛేదేన వర్తమానభేద ప్రతియోగిత్వ కోటిక సంశయస్యైవ సాధ్యవత్తానిర్ణయ ప్రతిబధ్యతయా పక్షతాత్వమంగీకర్తవ్యం తచ్చ నసంభవతి ప్రమేయత్వావచ్ఛేదేన వర్తమానభేదా ప్రసిద్ధ్యాకోట్యప్రసిద్ధేరితి వాచ్యం. ఘటపటోభయత్వా వచ్ఛిన్న భేదస్య ప్రతియోగిన్యప్రత్యేకం వర్తమానతయా తాదృశభేదస్యైవ పక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛేదేనవర్తమానస్య ప్రసిద్ధేః. తత్రపక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవృత్తికాభావే సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకత్వ తాదాత్మ్య

తో దీధితి కారస్య నిణికారప్రకారసదృశం ప్రకారాంతర మితిమణికారసంగృహీత సంశయా సంగ్రహే నక్షతిరిత్యతోన కేవలం తథావిధ సంశయాసంగ్రహమాత్రం కింతుక్వచిత్ పక్షసాధ్యవైశిష్ట్యావగాహిసంశయా సంభవోపీత్యాహ * వస్తుతస్త్వితి * తథాచైతాదృశస్థలెమణికారోక్తసంశయ మాదాయైవ నిర్వాహఇతిభావః. సోపి క్వచిన్నసంభతీత్యాశంకతె * నచేతి * అవచ్ఛేదకావచ్ఛేదేన తాదృశప్రతియోగిత్వరూపకోట్యవగాహిన్యోపి పక్షతావచ్ఛేదక సామానాధికరణ్యేన భేదావగాహినః సంశయస్యావిరోధిత్వాత్ పక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛేదేన వర్తమానామధావనం. సాధ్యభేద ఎవ ప్రమేయత్వావచ్ఛేదేన వర్తమానత్వస్య విరోధితాబీజతయాభేదసామాన్యే తథాత్వస్యానుపయోగితయా తత్త్యాగః * ఘటేతి * అత్రచ ప్రతియోగిత్వావ్యాప్యవృత్తిత్వే తాదృశప్రతియోగిత్వాభావ రూపకోటిప్రసిద్ధిః అన్యథా సాధ్యతావచ్ఛేదకే తాదృశప్రతియోగితానవచ్ఛేదకత్వ సందెహాస్సంభవతీతి ప్రమేయసంబద్ధత్వ రూపకోటిమాదాయ సంశయత్వాసంభవః కోట్యో రవిరోధాదితి శంకాయానావకాశః. సర్వత్రాభావే కేవలాన్వయి సాధ్యభ్రమాసంభవెపి ఖండశః సాధ్యాభావయోః ప్రసిద్ధ్యావనిర్వాహఇతి బోధ్యం. ఉభయభేదానంగీకారేప్యాహ * తత్రేతి * సా

సంబంధావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకత్వోభయత్వావచ్ఛిన్న తదభావకోటిక సంశయస్య పక్షతాత్వోపగమాచ్చ.

ధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకత్వ తదభావసంశయః కోట్యప్రసిద్ధ్యా ఉప్రసిద్ధఇతి పృథక్ప్రతియోగిత్వోపాదానం. ననూక్తసంశయస్య పక్షతాత్వం నసంభవతి తథాహి॰ విశేష్యవిశేషణభావభేదేపి విరోధివిషయతామాత్రేణ ప్రతిబన్ధకత్వ మనుభవబలాదాస్థీయతే' ఇతి పక్షే॰ ర్యాదృశనిరూప్యరూపక భావాపన్నయద్ధర్మావచ్ఛిన్నప్రకారత్వత్వాదినాప్రకారత్వాది విషయతానాం ప్రతిబన్ధకతావచ్ఛేదకత్వం తద్విపరీత నిరూప్యనిరూపక భావాపన్న తద్ధర్మావచ్ఛిన్న విషయతాప్రతియోగిత్వ విషయతాభావత్వావచ్ఛిన్న విషయతాత్వాదినాపి తాసాం తథాత్వ మిత్యర్థః॰ ఏవంచ ధర్మసంబంధోభయావచ్ఛిన్నైక ప్రతియోగిత్వ విషయతాయాఏవ ప్రతిబన్ధకతావచ్ఛేదకత్వ ప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదకత్వే నతు ఉభయత్వావచ్ఛిన్నవిషయతాయా ఇతి అతఏవ సమనియతాభావైక్యమతే సమవాయసంబంధావచ్ఛిన్న ఘటవిశిష్ట ద్రవ్యత్వాభావస్య సంయోగసంబంధావచ్ఛిన్న ఘటాభావాభిన్నతయాకపాలనిష్ఠ తదభావె సమవాయసంబంధావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాకత్వ ఘటత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వోభయవత్త్వాబుద్ధె నకపాలే సమవాయేన ఘటోఽస్తీతి బుద్ధి ప్రతిబధ్యత్వ ప్రసంగఇతి చేన్న. పక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవృత్తికాభావప్రతియోగితాయాం సాధ్యతావచ్ఛేదక సంబంధావచ్ఛిన్నత్వోభయత్వావచ్ఛిన్న సంశయే తాత్పర్యాత్ యత్తు విశేష్యవిశేషణ భావభేదేపీతి పక్షే॰ విశేష్య విశేషణభావభేద ఏవోక్తః నత్వర్థభేదః ప్రమేయత్వంఘటనిష్ఠాభావ ప్రతియోగినవేతిమణిగ్రంథస్యాపి ప్రమేయత్వం ఘటనిష్ఠాభావీయం నవేత్యత్ర తాత్పర్యంనతు యథాశ్రుతే అర్థభేదాత్ తథాచకథమేతదితి॰ తన్న ప్రతియోగిత్వ సంసర్గతాత్వ మున్ముచ్యైవ తత్ప్రతిబన్ధకతావచ్ఛేదకత్వే నార్థభేదాభావాత్॰అన్యథాపక్షనిష్ఠాభావప్రతియోగిత్వధీరేవేతి దీధితేరపి కష్టసంగమనీయతా ప్రసంగాత్. కేవలాన్వయివిశేషె తాదృశ విశేషణనిష్ఠా సంభవం ప్రదర్శ్యవ్యతిరేకివిశేషితం ప్ర

ఏవమ ప్రసిద్ధసాధ్యకవ్యతిరేక్యనుమానస్థలే సాధ్య వైశిష్ట్యావగాహి సంశ
యానుపపత్తే స్తత్ర సాధ్యాత్మకాభావప్రతియోగిసపక్షవృత్తిత్వాది సంశయ
స్యైవ పక్షతాత్వస్యోపగంతవ్యతయా సంశయపదేన సాధ్యపక్షవైశిష్ట్యావ
గాహిత్వ నివేశనా సంభవఇతి.

దర్శయతి * ఏవమితి * నను సంశయపక్షతా మతే సిద్ధ్యభావ పక్షతా
మతేఇవ తత్ర సాధ్యప్రసిద్ధ్యభావ ఏవపక్షతాస్త్వితి చేన్న సిద్ధ్యభావ
పక్షతామతే పక్షవిషయతామనివేశ్య ప్రతిబన్ధకతా కల్పనాన్నప్రతిబన్ధకతా
ధిక్యం ఇహతు తత్ప్రసంగఇతి సంశయస్యైవ పక్షతాత్వముపేయమితి. న
ను సాధ్యవత్తాజ్ఞాన వ్యావృత్తప్రతిబన్ధకతాం ప్రవేశ్య తద్వ్యావృత్తత్వంచస్వ
నిరూపిత ప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదక ధర్మావచ్ఛిన్నాభావ వ్యాప్యతావచ్ఛిన్న
ప్రకారతానవచ్ఛిన్నత్వం స్వంప్రతిబన్ధకతా తేన వహ్నివ్యాప్య సా
ధ్యకే వహ్నివ్యాప్యసంశయస్య నాసంగ్రహః నచైవమపి తాదృశ ప్రతిబ
ధ్యతావచ్ఛేదక ప్రకారతావచ్ఛేదకః ధర్మోవహ్నివ్యాప్యత్వా వచ్ఛిన్నా
భావత్వం తదవచ్ఛిన్నాభావోపి వహ్నివ్యాప్యవహ్ని తద్వ్యాప్యత్వావచ్ఛి
న్న ప్రకారత్వేనావచ్ఛిన్నైవ ప్రతిబన్ధకతేత్యుక్తసంశయాసంగ్రహో దు
ర్వారఇతి వాచ్యం. తాదృశప్రకారతా వచ్ఛేదక ధర్మవన్నిరూపిత ప్ర
తియోగితావచ్ఛేదకీభూత ధర్మావచ్ఛిన్ననిరూపిత వ్యాప్యత్వావచ్ఛిన్నప్ర
కారతానవచ్ఛిన్నత్వస్య వాచ్యత్వాత్. వహ్నివ్యాప్య 'పక్షకవహ్నిసాధ్య
కస్థలే వహ్నివ్యాప్యవహ్నిమాన్నవేతి సంశయసంగ్రహాయ ప్రకారతా
నివేశః. నచైవమపి తత్పక్షతావచ్ఛేదక తత్సంశయాసంగ్రహఇతి వా
చ్యం. తాదృశప్రకారతావృత్తి ప్రకారతాత్వా వచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకత్వా
నిరూపకత్వస్య వాచ్యత్వాత్ ఏవంసతి వహ్నివాప్య వ్యాప్యసాధ్యకే వ
హ్నివ్యాప్యాభావ బుద్ధే ర్భ్రమసాధారణ్యానురోధేన వహ్నివ్యాప్యవ్యా
ప్యత్వావచ్ఛిన్న ప్రకారతాత్వేన ప్రతిబన్ధకతానవచ్ఛేదకత్వేపి నవహ్ని
వ్యాప్యవాన్నవేతి సంశయేఽతివ్యాప్తిః. వహ్నివ్యాప్యవ్యాప్య ప్రకారతా
యాః నిరూప్యనిరూపకభావాపన్న తాదృశ ప్రకారతాత్వేన ప్రతిబం
ధకతావచ్ఛేదకత్వాత్ తథావిధధర్మావచ్ఛిన్న నిరూపితవ్యాప్యత్వఘటక

అథ వహ్నివ్యాప్యసాధ్యకస్థలేమహానసీయ వహ్నిత్వాద్యవచ్ఛిన్న సాధ్య
కస్థలేచ వహ్నిమాన్నవాపతఇత్యేతాదృశ సంశయస్య పక్షతాత్వప్రసం
గః సాధ్యవత్తానిశ్చయనివర్త్యత్వాత్

పదార్థానాం నిరూప్యనిరూపకభావాపన్నవిషయతాం నివేశ్య తాదృశప్ర
కారతాత్వేన నివేశసమ్భవాచ్చేత్యతఆహ * మహానసీయేతి * సాధ్యవత్తే
తి * నన్వత్ర వహ్న్యభావవత్తాబుద్ధిం ప్రతి తద్ధర్మావచ్ఛిన్నవిశేష్యకవ్యాప్య
త్వగ్రహకాలీనఫలీభూతబుద్ధిధర్మితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నధర్మికతద్ధర్మావచ్ఛిన్న
వత్తాజ్ఞానత్వేన ధూమో వహ్నివ్యాప్యో ధూమవాన్ పర్వతఇతి జ్ఞానద్వ
యసాధారణ్యేన ప్రతిబన్ధకతేతిచేత్ వ్యాప్యత్వధర్మితావచ్ఛేదకమనివేశ్యవ
హ్న్యభావవత్తాబుద్ధిం ప్రతి తద్వదవృత్తిత్వవిశిష్టవైశిష్ట్యావగాహిత్వేన ప్ర
తిబంధకత్వోపగమాత్. వహ్నివ్యాప్యధూమసాధ్యకే జ్ఞానద్వయసాధారణ
ప్రతిబన్ధకతామాదాయ నదోషసమ్భవః. ప్రతిబన్ధకతాయాం సాధ్యతావ
చ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రకారత్వాన్యప్రకారత్వానవచ్ఛిన్నత్వసత్వేన తాదృశ
కేవలధూమత్వావచ్ఛిన్నప్రకారత్వావచ్ఛిన్నత్వాత్. ఏవం మహానసీయ
త్వవిషయతానన్తర్భావ్యమహానసీయవహ్నిమత్తానిర్ణయస్య వహ్న్య
భావబుద్ధిప్రతిబన్ధకత్వాదిత్యర్థః. నను సాధ్యవత్తానిశ్చయత్వవ్యాపకప్ర
తిబన్ధకతానిరూపితప్రతిబధ్యతాయాం ప్రకృతపక్షముఖ్యవిశేష్యత్వాఘటక
సాధ్యవిషయతావ్యాప్యత్వం నివేశ్యమ్. తత్రప్రతిబధ్యతాయావహ్నివ్యాప్య
మహానసీయవహ్న్యాదిరూపసాధ్యవిషయత్వావ్యాప్యత్వాన్నదోషః. వహ్ని
వ్యాప్యవత్సధర్మా పర్వతోవహ్నివ్యాప్యవానిత్యాదౌ తాదృశపక్షే వహ్ని
సంశయస్య వారణాయాఘటకాన్తం. ముఖ్యత్వానుపాదానే వహ్నివ్యా
ప్యో వహ్నివ్యాప్యవానిత్యాదౌ ప్రకృతపక్షవిశేష్యత్వాఘటకసాధ్యవిషయ
త్వాప్రసిద్ధిః నచ పక్షసాధ్యభేదేన పక్షతాభేదాత్ తాదృశసాధ్యకేఉక్తవి
శేషణం నదేయమితివాచ్యమ్ వహ్నివ్యాప్యోవహ్నిమాన్నవేతి సంశయస
ఙ్గ్రహాపత్తేరితి ముఖ్యవిశేష్యత్వనివేశః. ప్రతియోగితాసమ్బన్ధావచ్ఛిన్నసా
ధ్యప్రకారతామాదాయ సర్వత్ర లక్షణసమన్వయఇతిచేన్న మహానసీ
యవహ్నిసాధ్యకే మహానసీయవహ్నిమాన్ వహ్నిసామాన్యాభావవాన్వేతి

సంశయానాస్కన్దితప్రసక్తాత్. వహ్నిమాన్న వేతి సంశయసాధారణ్యాత్ ప్ర
తిబన్ధకతాయాః ప్రకృతపక్షముఖ్యాంశేష్వవ్యాపకప్రకృతసాధ్యవిషయ
త్వావ్యాప్యత్వాసమ్భవాత్.—రఘునాథభట్టాచార్యాస్తు సాధ్యవత్తానిశ్చ
యనివర్త్యః సంశయః పక్షతేతి సన్దిగ్ధేతి మూలార్థః. తత్ర సాధ్యవత్తాని
శ్చయనివర్త్యత్వమాత్రం బాధనిశ్చయమాత్రే అతిప్రసక్తం అతః సంశ
యోపాదానం. సంశయత్వం సాధ్యవత్తాగ్రహవిరోధివిషయకనిశ్చయాన్య
జ్ఞానత్వం. అత్ర సాధ్యవత్తాగ్రహప్రతిబన్ధకత్వోక్తౌ గృహీతాప్రామాణ్యక
బాధనిశ్చయే అతివ్యాప్తిరతో విరోధివిషయకేతి. సంశయస్యాపి విరోధివిషయ
కత్వాన్నిశ్చయేతి. అథ పర్వతో వహ్నిమాన్న వేత్యాది సంశయానామపి అ
భావాంశే ప్రతియోగితాసంబన్ధేన వహ్నిమత్తానిశ్చయాత్మకతయా సా
ధ్యవత్తాగ్రహప్రతిబన్ధకతావచ్ఛేదకవిషయతాకత్వపర్యవసన్నవిరోధివిషయ
కతయా అసమ్భవః. నచ విరోధివిషయకత్వాంశే నిశ్చయత్వం నివేశ్యమ్. త
స్యాననుగతస్య దుర్వచత్వాత్. ప్రాతిస్వికరూపేణ తాదృశవిరోధివిషయకని
శ్చయముపాదాయ తావద్భేదనివేశే మహాగౌరవాత్. నచ సాధ్యవత్తాగ్ర
హప్రతిబన్ధకతావచ్ఛేదకవిషయతాశూన్యత్వమేవ సంశయపదేన వివక్షితమ్
సంశయే సముచ్చయవైలక్షణ్యాయ కోటిద్వయప్రకారతానిరూపితైకవిశే
ష్యతాస్వీక్రియతే తాదృశీచ విషయతా న ప్రతిబన్ధకతావచ్ఛేదికా సాధ్యా
దిప్రకారతానిరూపితాయాస్సాధ్యాభావాదిప్రకారతానిరూపితవిశే
ష్యతాయా ఏవ ప్రతిబన్ధకతావచ్ఛేదకత్వాదితి నోక్తదోష ఇతి వాచ్యమ్. త
థాసతి నిశ్చయత్వవైయర్థ్యాత్ సంశయే తాదృశవిలక్షణవిషయతాయా అ
ప్రామాణికతాచ్చేతి చేత్ ఉచ్యతే. స్వావచ్ఛేదకతాకభేదవత్వస్వాశ్ర
యత్వోభయసమ్బన్ధేన సాధ్యవత్వగ్రహప్రతిబన్ధకతావచ్ఛేదకప్రకార
తాశాలిత్వమేవ విరోధివిషయకనిశ్చయత్వమనుగతం స్వపదం విరోధి
విషయతాపరం అవచ్ఛేదకతాచ స్వావచ్ఛిన్నప్రతిబధ్యతానిరూపితప్ర
తిబన్ధకతావచ్ఛేదకప్రకారతావత్త్వసంబన్ధావచ్ఛిన్నా గ్రాహ్యా. సాధ్యా
భావవత్తానిశ్చయస్య తాదృశోభయసంబన్ధేన సాధ్యవత్త్వగ్రహప్రతిబ
న్ధకతావచ్ఛేదకీభూత సాధ్యాభావాదిప్రకారతావత్త్వాత్తాదృశనిశ్చయ

త్వం పక్షతేష్టా. సాధ్యవాన్నవేత్యాదిసంశయస్య చ స్వావచ్ఛిన్నప్రతిబధ్యతా
నిరూపితప్రతిబన్ధకతావచ్ఛేదకప్రకారతావత్త్వసంబన్ధేన తాదృశసాధ్యా
భావప్రకారతావత్త్వేన స్వనిష్ఠావచ్ఛేదకతాకభేదవత్త్వమతో వ్యాప్తిః
సంబన్ధఘటకప్రతిబన్ధకతావచ్ఛేదకీభూతప్రకారతా చ స్వావచ్ఛేదకావ
చ్ఛిన్ననిరూపితవిరోధవిషయతానిరూపితత్వేన నివేశ్యా స్వపదం ప్రతిబధ్య
తావచ్ఛేదకప్రకారతాపరం అతః సముచ్చయస్యాపి తాదృశనిశ్చయత్వమ
క్షతం. తత్ర విరోధాభానాత్. సంశయే చ కోట్యోః సంసర్గఘటకతయాని
యమతః పరస్పరం విరోధో భాసతే. ఏవం చ వహ్నిమాన్నవేత్యాదిసంశయస్య
తాదృశభేదవత్త్వసంబన్ధేన జ్ఞానాన్తరీయసాధ్యవత్తాగ్రహప్రతిబన్ధకతావ
చ్ఛేదకీభూతపక్షావృత్తిత్వాదిప్రకారతావత్త్వాత్తాదృశనిశ్చయత్వం స్యాద
తః స్వాశ్రయత్వస్యాపి సంబన్ధమధ్యే ప్రవేశః. కేచిత్తు పఞ్చవిధసంశయా
గ్రాహీయ విశిష్యనిశ్చయత్వాభావాన్నివేశే విరోధివిషయకాన్తదళవైయర్థ్య
మితి స్వావచ్ఛిన్నప్రతిబధ్యతానిరూపితప్రతిబన్ధకతావచ్ఛేదకవిషయత్వ
స్వావచ్ఛిన్నప్రతిబధ్యతానిరూపితప్రతిబన్ధకతావచ్ఛేదకత్వస్వసామానాధిక
రణ్యస్వావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్ననిరూపితవిరోధవిషయతానిరూపితత్వ ఏతత్త్రిత
యసంబన్ధేన స్వవిశిష్టవిషయతావదన్యత్వోభయసంబన్ధేన ప్రకృతపక్షవి
షయతానిరూపితసాధ్యప్రకారతావిశిష్టత్వమితి జ్ఞానస్య సముదితార్థ ఇ
త్యాహుః. సాధ్యవత్తానిశ్చయనివర్త్యత్వం చ ప్రకృతపక్షే సాధ్యతావచ్ఛే
దకసంబన్ధావచ్ఛిన్నప్రకృతసాధ్యప్రకారతాశాలినిశ్చయత్వావచ్ఛిన్న
ప్రతిబన్ధకతానిరూపితప్రతిబధ్యతాశాలిత్వం తేన పర్వతో వహ్నిమాన్ ఘ
టవాంశ్చేతి నిశ్చయనివర్త్యఘటవత్తాసంశయే న పక్షతాత్వాపత్తిః. తా
దృశనిశ్చయత్వే అవచ్ఛేదకతాపర్యాప్తిః ప్రవేశ్యా తేన పర్వతో వహ్ని
మానిత్యాదౌ వహ్నిమాన్ మహానసీయవహ్నిమాంశ్చ పక్షో వహ్నిమాన్నిత్య
వచ్ఛేదకధర్మదర్శనవిధయా ప్రతిబన్ధకతామాదాయ మహానసీయవహ్న్య
భావకోటికసంశయే నాతివ్యాప్తిః. న చైవమప్రామాణ్యజ్ఞానాద్యభావానామన్త
ర్భావేణైవ పర్యాప్తౌ సన్నివేశప్రసఙ్గః. ఇష్టత్వాత్. నను తథాపి వహ్ని
వ్యాప్యసాధ్యకే వహ్నిసంశయస్య పక్షతాత్వాపత్తిః. మైవం, సాధ్యవత్తా

నిశ్చయప్రతిబధ్యతాయాః పక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న విశేష్యతాసమానాధికరణభేదప్రతియోగితావచ్ఛేదకసాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవిషయతా ఘటితధర్మావచ్ఛిన్నత్వేన విశేషణీయత్వాత్. నిరుక్తసంశయనిష్ఠప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదకీభూత వహ్న్యభావప్రకారకజ్ఞానత్వస్య సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న విషయతాఘటకత్వాత్ వ్యుదాసః. సాధ్యవిషయతాయాం ప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వాంతదానాత్ యత్ర వహ్నివ్యాప్యవహ్నిమత్సధర్మా పర్వతత్వాదినా పక్షతా వహ్నివ్యాప్యత్వాదినా సాధ్యతా తత్ర తాదృశపర్వతవిశేష్యకవహ్నిసంశయస్య నపక్షతాత్వం నను ప్రకారభేదేన విశేష్యతాభేదాత్ ధర్మితావచ్ఛేదకతాయాః ప్రకృతపక్షవిషయతా వ్యాపకతయా ప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదకతయా చ ఉక్తసంశయో దుర్వార ఇతి చేన్న. ఏకధర్మావచ్ఛిన్నవిశేష్యతాయాః ప్రకారతాభేదేప్యైక్యమితి మతాశ్రయణాత్ ధర్మితావచ్ఛేదకతాయాస్తదవ్యాపకత్వాసమ్భవాత్. తదనైక్యేతు పక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవిశేష్యతాత్వావచ్ఛిన్నసమానాధికరణాభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకస్వనిరూపకనిరూపితవిషయతాకత్వం తద్వాచ్యం. నన్వేవమపి వహ్నివ్యాప్యవత్సధర్మా వహ్నివ్యాప్యవాన్న వేతి సంశయాసఙ్గ్రహ ఇతి చేన్న. స్వనిరూపకతాజాతీయనిరూపితవిషయతాత్వస్యోక్తత్వాత్. ధర్మితావచ్ఛేదకతదన్యనిష్ఠప్రకారతానిరూపకతయోరేకజాతీయత్వేఽపి స్వనిరూపకనిరూపిత యత్కించిత్సంబంధావచ్ఛిన్నప్రకారతాత్వం బోధ్యమ్. నన్వేవమపి వహ్నివ్యాప్యస్య యత్ర పక్షత్వసాధ్యత్వే తత్ర వహ్నివ్యాప్యవహ్నిమాన్న వేతి సంశయస్య వారణేఽపి వహ్నిర్వహ్నివ్యాప్యనిష్ఠాభావ ప్రతియోగినవేతి సంశయో దుర్వారః ప్రకారతారూపపక్షాత్మకసాధ్యవిషయతాయాః ప్రకృతపక్షవిశేష్యతావ్యాపకత్వాత్ ప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదకత్వాచ్చ మైవమ్. పక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న విశేష్యతాయాః పరంపరయా అనిరూపికాయాః ప్రకారతా తదన్యత్వస్యాపి సాధ్యవిషయతాయాం నివేశనీయత్వాత్ వహ్నిర్వహ్నివ్యాప్య నిష్ఠాభావప్రతియోగినవేత్యాదౌ వహ్నివ్యాప్యప్రకారతాయాస్తాదృశానిరూప్యత్వాత్ వ్యుదాసః సాధ్యవిశేష్యకసంశయే ప్రకారతాత్వాభావాత్ సఙ్గ్రహ ఇతి భట్టాచార్యమతపరిష్కారమభిప్రయంతి॥——॥ మధు

రానాథభట్టాచార్యానుయాయినస్తు సాధ్యవత్తానిశ్చయప్రతిబధ్యతాయాం
పక్షతావచ్ఛేదకాఘటకసాధ్యవిషయతావ్యాప్యత్వం దేయం అన్యథా వహ్ని
వ్యాప్యధూమసాధ్యకే వహ్న్యభావవ్యాప్యజలసాధ్యకే చ పర్వతో వహ్నిమా
న్న వేతి సంశయస్య పక్షతాత్వాపత్తేః. అథ పక్షతావచ్ఛేదకాఘటకత్వం ప
క్షతావచ్ఛేదకతాపర్యాప్త్యధికరణధర్మవిశిష్టవైశిష్ట్యావగాహిబుద్ధిత్వావచ్ఛి
న్నజన్యతానిరూపితజనకతానవచ్ఛేదకత్వం అన్యస్య దుర్వచత్వాత్ తత్ర చ మ
హానసీయవహ్నిర్మహానసీయవహ్నిమానిత్యాదౌ మహానసీయవహ్నిర్మహా
నసీయవహ్నిమాన్న వేతి సంశయస్య వహ్నివ్యాప్యధూమో వహ్నివ్యాప్యధూ
మవానిత్యాదౌ వహ్నివ్యాప్యధూమో వహ్నివ్యాప్యధూమవాన్న వేతి సంశయ
స్య చాసంగ్రహాపత్తిః సధర్మితావచ్ఛేదకకవిశిష్టవైశిష్ట్యబుద్ధిం ప్రతి తద్ధర్మం
ధర్మితావచ్ఛేదకీకృత్య విశేషణతావచ్ఛేదకప్రకారకనిశ్చయత్వేనైవ జ
నకతయా తాదృశప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదకీభూతమహానసీయత్వాదిప్రకార
తానిరూపితవహ్నిత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగిత్వసంసర్గావచ్ఛిన్నప్రకార
తారూపసాధ్యవిషయతాయాం ప్రకృతపక్షతావచ్ఛేదకవిశిష్టవైశిష్ట్యబోధీ
య జనకతావచ్ఛేదకతాయా అక్షతత్వాదితి చేన్న. ప్రకృతపక్షతావచ్ఛే
దకతాపర్యాప్త్యవచ్ఛేదకతానిరూపితవిశేష్యతాయాః స్వాత్మత్వాత్పరంపర
యా వా నిరూపితాయా అవచ్ఛేదకతా సా తత్త్వాత్తదనిరూపకత్వస్య సాధ్య
విషయతాయామఘటకత్వాం తేన ఉక్తత్వాత్ పర్వతో వహ్నిమానిత్యాదౌ ప
క్షతావచ్ఛేదకీభూతపర్వతత్వావచ్ఛిన్నవిశేష్యతానిరూపితాయాః పర్వతత్వ
నిష్ఠావచ్ఛేదకతా సాత్త్వాదనిరూపకీభూతవహ్నిత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగిత్వసంస
ర్గావచ్ఛిన్నప్రకారతారూపసాధ్యవిషయతావ్యాప్యప్రతిబధ్యతావత్త్వేన
పర్వతో వహ్నిమాన్న వేత్యాది పక్షతాయాం లక్షణసమన్వయః మహాన
సీయవహ్నిర్మహానసీయవహ్నిమాన్న వేత్యాది పక్షతాయాంచ నావ్యాప్తిః.
పక్షతావచ్ఛేదకీభూతమహానసీయవహ్నిత్వావచ్ఛిన్నసాధ్యవిశేష్యతా
నిరూపితావచ్ఛేదకతారూపధర్మితావచ్ఛేదకత్వానిరూపకత్వస్య ప్రతి
యోగిత్వసంసర్గావచ్ఛిన్నమహానసీయవహ్నిత్వావచ్ఛిన్నప్రకారతా
యాం సత్త్వాత్ వహ్నిర్మహానసీయవహ్నిమానిత్యాదౌ వహ్నిర్మహాన

సీయ వహ్నిమానిత్యాది నిశ్చయప్రతిబధ్యతా వచ్ఛేదకీభూత మహానసీయ వహ్నిత్వావచ్ఛిన్న ప్రతియోగిత్వ సంసర్గావచ్ఛిన్న ప్రకారతారూప సాధ్యవిషయతాయాః మహానసీయత్వ ప్రకారతానిరూపిత వహ్నిత్వావచ్ఛిన్న విశేష్యతానిరూపితావచ్ఛేదకతానిరూపకత్వ సత్త్వేన వహ్నిర్మహానసీయ వహ్నిమాన్న వేత్యాది సంశయసంగ్రహః ముఖ్యవిశేష్యతానివేశే పి తత్రైవ వహ్నౌ మహానసీయ వహ్నిర్న వేతి పక్షకోటికసంశయాసంగ్రహః తాదృశప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదకీభూతాధేయతా సంసర్గావచ్ఛిన్నప్రతియోగిత్వ సంసర్గావచ్ఛిన్న వహ్నిత్వావచ్ఛిన్న ప్రకారతానిరూపితాభావత్వావచ్ఛిన్నప్రకారతా నిరూపిత మహానసీయ వహ్నిత్వావచ్ఛిన్న విశేష్యతారూపసాధ్య విషయతాయాః పక్షతావచ్ఛేదకం యద్వహ్నిత్వం తదవచ్ఛిన్న ముఖ్యవిశేష్యతానిరూపితావచ్ఛేదకత్వస్య మహానసీయత్వప్రకారతానిరూపిత విశేష్యతావచ్ఛేదకతారూపస్య నిరూపకత్వాదతః విశేష్యతావచ్ఛేదకతా పర్యాప్తి నివేశః తన్నివేశే చ తాదృశ సాధ్యవిషయతాయాః పక్షతావచ్ఛేదకీభూత వహ్నిత్వ పర్యాప్తావచ్ఛేదకతానిరూపకవిశేష్యతానిరూపితావచ్ఛేదకతాయా అనిరూపకత్వ సత్త్వాన్న దోషః. వహ్నివ్యాప్య ధూమకాలీన పర్వతో వహ్నివ్యాప్య ధూమవానిత్యాదౌ తాదృశపర్వతో వహ్నిమాన్న వేతి సంశయే సాధ్యవిషయతావ్యాప్య ప్రతిబధ్యతాసత్త్వేన పక్షతాత్వాపత్తిరతః పక్షతావచ్ఛేదకాఘటకత్వోపాదానం. వహ్నిత్వేన ఘటావగాహినః పర్వతో వహ్నిమాన్న వేతి సంశయస్య సాధ్యవిషయతాశయా పక్షతాత్వానుపపత్తి రతస్సాధ్యతావచ్ఛేదకా వచ్ఛిన్నవిషయతా నివేశ్యా. నచైవమపి పర్వతో మహానసీయ వహ్నిమానిత్యాదౌ పర్వతో వహ్నిమాన్న వేతి సంశయస్య కథం వారణం మహానసీయ వహ్నిత్వాంతర్గతస్య వహ్నిత్వస్యాపి సాధ్యతావచ్ఛేదకత్వాదితివాచ్యం సాధ్యతావచ్ఛేదకతాపర్యాప్త్యధికరణధర్మావచ్ఛిన్నత్వస్య వాచ్యత్వాత్. అథ సాధ్యవత్తానిశ్చయప్రతిబధ్యతాయాం తాదృశ సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవిషయత్వావచ్ఛిన్నత్వమేవ నివేశ్యం తావతాప్యుక్తదోషవారణసంభవాన్న తు తాదృశ సాధ్యవిషయతావ్యాప్యత్వం. నచ వహ్నిత్వావచ్ఛేదేన మ

హానసీయ వహ్నేః సాధ్యతాయాం మహానసీయవహ్నిః వహ్నిమాన్న వేతి సంశయ సంగ్రహోపపత్తిః వహ్నిత్వావచ్ఛిన్న విశేష్యతాత్వేన మహానసీయ వహ్నిత్వావచ్ఛిన్న విశేష్యతారూపసాధ్యవిషయతావచ్ఛిన్న వహ్న్యభావ ప్రకారకబుద్ధిత్వావచ్ఛిన్న ప్రతిబధ్యతా సత్త్వాదితి వాచ్యం. సాధ్యతావచ్ఛేదకతాపర్యాప్త్యధికరణ ధర్మావచ్ఛిన్న విషయతాత్వనిష్ఠాయావచ్ఛేదకతాతన్నిరూపితాయా విషయతానిష్ఠావచ్ఛేదకతా తన్నిరూపకత్వేన ప్రతిబధ్యతాయా విశేషణీయత్వాత్ సాధ్యతావచ్ఛేదకతాపర్యాప్త్యధికరణ ధర్మావచ్ఛిన్న విషయతాత్వేన తాదృశ ప్రతిబధ్యతానవచ్ఛేదకతయా ఉక్తాపత్తేరనవకాశాదితి చేన్న. విషయతాత్వేన విషయతాయాః ప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదకత్వానుపగమే తాదృశనివేశో నసంభవతీత్యభిప్రాయాత్. ఏవం బాధనిశ్చయవారణాయ సంశయత్వ నివేశః. వహ్న్యభావవాన్ పర్వతో ఘటవాన్న వేతి సంశయవారణాయ పక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నే సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న వత్తాగ్రహవిరోధినిశ్చయాన్యజ్ఞానత్వం తదర్థః. నను యది విరోధినిశ్చయాన్యత్వం తాదృశ ప్రతిబంధకతాలి నిశ్చయాన్యత్వం తదావహ్న్యభావాంశే అప్రామాణ్యజ్ఞానాస్కందితస్య వహ్న్యభావవాన్పర్వతో ఘటవాన్న వేతి సంశయస్య పక్షతాత్వాపత్తిః యదిచ తాదృశ విరోధివిషయకనిశ్చయాన్యత్వం తదా పర్వతత్వ సమానాధికరణ్యేన వహ్నేః సాధ్యతాయాం పర్వతత్వావచ్ఛేదేన వహ్న్యభావకోటికే పర్వతోవహ్నిమాన్నవేతి సంశయే పక్షతాభంగః వహ్న్యభావవత్పర్వతాత్మకవిరోధ్యప్రసిద్ధేః తద్విషయక నిశ్చయస్యాలీకత్వాత్ యదిచ తాదృశ ప్రతిబంధకతావచ్ఛేదికాయాః ప్రకారిత్వానవచ్ఛిన్న ప్రకారితాతచ్ఛూన్యత్వం సంశయేకోటిద్వయ ప్రకారితయోరవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదక భావానుపగమాత్ వహ్న్యభావాన్పర్వతో ఘటవాన్న వేతి సంశయవ్యుదాసః పర్వతోవహ్నిమాన్న వేతి సంశయసంగ్రహశ్చ తదాకోటిద్వయ ప్రకారితయోరవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదకభావోపగమేపి ప్రతియోగిత్వ సంసర్గావచ్ఛిన్న వహ్నిత్వావచ్ఛిన్న ప్రకారితాయాః ప్రకారిత్వానవచ్ఛిన్నాయాః సత్త్వేనాసంభవప్రసంగః. న చముఖ్యవిశేష్యతానిరూపితప్రకారితానవచ్ఛిన్న ప్రకారితానివేశాన్నదో

షఇతి వాచ్యం వహ్న్యభావవత్పర్వతకాలీన ఘటవాన్వాపర్వతఇతిజ్ఞానే తాదృశప్రతిబంధకతావచ్ఛేదకీభూత ప్రకారిత్వానవచ్ఛిన్న ముఖ్యవిశేష్యతానిరూపిత ప్రకారితాశూన్యత్వేన పక్షతాత్వ ప్రసంగాత్ కాలాంశే విశేషణతాపన్నపర్వతవిశేష్యతాయా ముఖ్యత్వాభావాదితి చేన్న. సాధ్యవత్తాజ్ఞాన ప్రతిబంధకతావచ్ఛేదికాయా ప్రకారిత్వావచ్ఛిన్నప్రకారితాతచ్ఛూన్యజ్ఞానాన్యత్వస్య వాచ్యత్వాత్ పర్వతోవహ్నిమాన్న వేతి సంశయే తాదృశప్రకారిత్వా వచ్ఛిన్నప్రకారితాయాం వహ్న్యభావప్రకారితాత్వేన ప్రతిబంధకతావచ్ఛేదకత్వసత్వేన లక్షణసమన్వయః వహ్న్యభావవాన్ పర్వతోఘటవాన్న వేతి సంశయే తాదృశ ప్రకారిత్వావచ్ఛిన్న ప్రకారితావిరహాన్నదోషః. ఏవంచ స్వాశ్రయత్వ సాధ్యవత్తాజ్ఞాన ప్రతిబంధకతావచ్ఛేదక ప్రకారిత్వా వచ్ఛిన్నప్రకారితానాశ్రయత్వోభయసంబన్ధేన పక్షసాధ్యప్రకారతాశాలిత్వం సాధ్యవత్తానిశ్చయత్వం వహ్న్యభావవ్యాప్యాభావవత్తానిశ్చయవృత్తిప్రతిబంధకతాకవహ్న్యభావవ్యాప్యవత్తాసంశయవారణాయ స్వాశ్రయత్వ నివేశః. ఏతేనైతాదృశ సంశయత్వ నివేశేసాధ్యవత్తానిశ్చయ నివర్త్యతాత్వంవ్యర్థం పర్వతోఘటవాన్న వేత్యాదేః సంశయస్య నిరుక్తసంశయత్వా సంభవాదేవ వారణాదిత్యపాస్తం. వహ్నిసాధ్యకేవహ్న్యభావవ్యాప్యవాన్నవేత్యాది సంశయస్యప్రోక్తసంశయత్వవతో వారణాయతస్యావశ్యకత్వాత్. పరంతు సాధ్యవత్తానిశ్చయవృత్తిప్రతిబంధకతాకత్వమేవ సమ్యక్. యద్యపి వహ్నిమాన్ వహ్న్యభావవ్యాప్యాభావవాంశ్చేతి నిశ్చయవృత్తి ప్రతిబంధతాకకత్వ సత్వాత్తద్దోషోదుర్వారఇతి సాధ్యవత్తానిశ్చయత్వావచ్ఛిన్న ప్రతిబంధకతానివేశఆవశ్యకః తథాపి తముపాదానేపి పర్వతోనిర్వహ్నిః వహ్న్యభావవ్యాప్యవాన్న వేతి జ్ఞానవారణాయ స్వావచ్ఛిన్నప్రతిబధ్యతానిరూపితప్రతిబంధకతావచ్ఛేదకత్వేన సాధప్రకారితానివేశ్యాస్వంసంశయత్వ ఘటకసాధ్యవత్తాజ్ఞానప్రతిబంధకతావచ్ఛేదకప్రకారితాస్వావచ్ఛిన్నత్వంచ స్వవ్యాపకత్వం అన్యథాసాధ్యవాన్ వహ్న్యభావవ్యాప్యాభావవాన్ అయంచసాధ్యవానితిజ్ఞానమాదాయదోషః. అత్రచలౌకిక సన్నికర్షాద్యజన్యజ్ఞానీయత్వేన అవ్యా

పకవిషయతాశూన్యత్వవిశిష్టత్వేనచ వ్యాప్యం విశేషణీయం వస్తుతస్తు తాదృశప్రతిబంధకతావ్యాప్యత్వం దేయం ఇత్థం చ, తత్సమానాధికరణప్రతిబంధకతాకత్వనివేశేపి నక్షతిరిత్యాహుః. అత్ర ప్రకృతపక్షే ప్రకృతసాధ్యప్రకారకనిశ్చయత్వవ్యాపక ప్రతిబన్ధకతానిరూపితప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదికాయాః సాధ్యవత్తాజ్ఞానప్రతిబంధకతావచ్ఛేదకప్రకారితావచ్ఛిన్నప్రకారితా తస్యా ఉక్తజ్ఞానవారణాయావశ్యకతయా స్వాతంత్ర్యేణ సాధ్యవత్తానిశ్చయనివర్త్యత్వం వ్యర్థమేవ తద్వత్వనివేశే నైవసామంజస్యే తచ్ఛూన్యజ్ఞానాన్యత్వంనఞ్ద్వయఘటితంచ వ్యర్థమేవేతిబోధ్యం. అత్ర మహానసీయవహ్నిసాధ్యకే వహ్నిమాన్నవేతి సంశయస్యతు నసంగ్రహః సాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రకారితాత్వావచ్ఛిన్నావచ్ఛేదకతాకప్రతిబధ్యతానిరూపితప్రతిబంధకతాయాః సాధ్యవత్తాజ్ఞానప్రతిబంధకతాపదార్థత్వాత్ మహానసీయవహ్నిమాన్ వహ్నిసామాన్యాభావవాన్వేతి సంశయస్త్వేతన్మతే నాస్త్యేవ ఏవంచవహ్నివ్యాప్యసాధ్యపక్షకే వహ్నివ్యాప్యవహ్నిమాన్నవేతి సంశయసంగ్రహోపత్తిరపిన పక్షాత్మకసాధ్యవిషయితాయాః ప్రకారితాత్వేనానవచ్ఛేదకత్వాదితి—.

తర్కాలంకారాస్తు॥ వహ్నివ్యాప్యసాధ్యకానుమితౌ పర్వతోవహ్నిమాన్నవేతి సంశయవారణాయ ప్రకృతపక్షవిషయతాబహిర్భూతసాధ్యవిషయతాఘటితధర్మావచ్ఛిన్నం యత్ప్రకృతపక్షధర్మికసాధ్యవత్తానిశ్చయనివర్తనీయత్వం తన్నివేశనీయం తత్ర సాధ్యవత్తానిశ్చయనివర్త్యతాయాః పర్వతధర్మికవహ్న్యభావప్రకారకత్వేనైవావచ్ఛిన్నత్వాత్ వ్యుదాసః వహ్నివ్యాప్యవత్సధర్మా పర్వతోవహ్నివ్యాప్యవానిత్యాదౌ తాదృశపక్షే వహ్నిమాన్నవేతి సంశయవారణాయ భూతాంతం అప్రామాణ్యజ్ఞానాస్కందితబాధనిశ్చయవారణాయ సంశయత్వనివేశః సంశయత్వంచ పక్షధర్మికసాధ్యవత్తానిశ్చయప్రతిబన్ధకతావచ్ఛేదకవిషయతాశూన్యజ్ఞానత్వం తేన వహ్న్యభావవాన్ పర్వతోరూపవాన్నవేతి సంశయస్య సాధ్యవత్తానిర్ణయనివర్త్యత్వసంశయత్వోభయసత్వేపి నపక్షతాత్వం నాపి అప్రామాణ్యజ్ఞానాస్కందితస్య బాధనిశ్చయస్య. యత్తు సాధ్యాభావనిశ్చయనివర్త్యత్వం తదితి. తత్తుచ్ఛం. పర్వతత్వావచ్ఛేదేన వహ్నేః సాధ్యత్వే వహ్న్యభావవత్పర్వతసధర్మావహ్నిమ

త్పర్వతోఽద్రవ్యం న వేతి సంశయే అతివ్యాప్తేః పర్వతత్వావచ్ఛేదేన వహ్నిత
దభావనిశ్చయయోః ప్రతిబధ్యత్వాత్. వస్తుతస్తు సాధ్యాభావప్రకారిత్వ
సాధ్యవిశేష్యకత్వాన్యతరధర్మావచ్ఛిన్నం ప్రతిబధ్యత్వం వాచ్యం తేన వహ్ని
పక్షకవహ్నిసాధ్యకే తాదృశపక్షవిషయతాబహిర్భూతత్వాప్రసిద్ధావపి న క్ష
తిరిత్యాహుః—అత్రేదం విచార్యతే. న తావత్పక్షవిషయతాబహిర్భూతత్వం
తద్భిన్నత్వం వహ్నిర్వహ్నిమాన్న వేతి సంశయే ప్రతియోగిత్వసంబంధావ
చ్ఛిన్నవహ్నివిషయతాయాః పక్షవిషయతాభిన్నత్వాభావేన వహ్నిర్వహ్ని
మాన్న వేతి గ్రంథసంగమనేపి వహ్నివ్యాప్యవత్పధర్మా పర్వతో వహ్నివ్యాప్య
వానిత్యాదౌ పక్షతావచ్ఛేదకవిషయతాయాస్తథాత్వేన తాదృశపర్వతో వ
హ్నిమాన్న వేతి సంశయే అతివ్యాప్తేః పక్షతావచ్ఛేదకవిషయతాన్యత్వమపి
నివేశ్యం చేత్ తత్రైవ తాదృశపర్వతో వహ్నివ్యాప్యవాన్న వేతి సంశయే అ
వ్యాప్తేః నాపి పక్షవిషయత్వావ్యాపకత్వం వహ్న్యభావప్రకారతానిరూపిత
విశేష్యతావచ్ఛేదకకోటిప్రవిష్టవహ్నివ్యాప్యవిషయతాయాః పక్షవిషయత్వా
వ్యాపకత్వేన తాదృశపర్వతో వహ్నిమాన్న వేతి సంశయసంగ్రహాపత్తేః త
స్య వహ్నివ్యాప్యవత్సధర్మా పర్వతో ఘటవాన్న వేతి జ్ఞానే గతత్వాత్. నాపి ప
క్షవిషయత్వావ్యాప్యత్వం, తత్రైవ తాదృశపర్వతో వహ్నివ్యాప్యవాన్న వేత్యా
దిసంశయసంగ్రహాపత్తేః పరస్పరనిరూప్యనిరూపకభావాపన్నసాధ్యవిషయ
తాయాః పక్షవిషయత్వావ్యాప్యత్వాభావాత్. నాపి తదఘటకత్వం తచ్చ
యది స్వావిషయకప్రతీతివిషయపక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవిషయతాకత్వం
తదా ఉక్తస్థలే వహ్నివ్యాప్యవత్సధర్మా పర్వతో వహ్నిమాన్న వేతి సంశ
యస్య పక్షతాపత్తిః నిరూప్యనిరూపకభావాపన్నవహ్నివ్యాప్యవిషయి
త్వావిషయికాయాం వహ్నివ్యాప్యవత్సధర్మా పర్వతే ఘటం జానామీతి ప్రతీ
తౌ ప్రకృతపక్షవిషయతావిషయిత్వసత్త్వాత్ తస్యా నిరూప్యనిరూపకభావాప
న్నవహ్నివ్యాప్యవిషయితావిషయకత్వే మానాభావాత్. అత్ర కేచిత్. ప
క్షతావచ్ఛేదకవృత్తిధర్మితావచ్ఛేదకతాఖ్యవిషయితాభిన్నత్వే సతి పక్షతావ
చ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవిషయితాన్యత్వం బహిర్భూతత్వార్థ ఇతి న కోపి దోష ఇ
త్యాహుః. పక్షతావచ్ఛేదకతావ్యాప్యాయా విషయతాతద్భిన్నత్వే సతి పక్ష

తావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవిశేష్యతాభిన్నత్వం తదర్థ ఇత్యప్యాహుః. పరేతు పక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవిషయిత్వావిషయికా సతీ ధర్మితావచ్ఛేదకతాఖ్యవిషయిత్వావిషయికా యా ప్రతీతిః తద్విషయత్వం తదర్థ ఇత్యాహుః. అపరేతు పక్షవిషయిత్వావ్యాపకత్వం తత్ యత్తు పక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవిశేష్యతాసమానాధికరణాభావప్రతియోగితావచ్ఛేదక స్వనిరూపకనిరూపిత విషయితాత్వకత్వం తదర్థః తథా చ వహ్నివ్యాప్యవత్సధర్మా వహ్నివ్యాప్యవాన్న వేతి సంశయాసంగ్రహ ఇతి తన్న పక్షతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవిశేష్యతాయాః సాక్షాత్పరంపరాసాధారణావచ్ఛేదకతానిరూపకవిషయతాన్యత్వవిశిష్టతాదృశవిషయితాత్వే తాదృశప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వస్య నివేశనీయత్వాదిత్యాహుః. అన్యేతు పక్షవిషయతాబహిర్భూతత్వం నపక్షవిషయతాన్యత్వం పక్షవిషయత్వావ్యాపకత్వం వా ఉక్తదోషాత్ కింతు పక్షతావచ్ఛేదకవిశిష్టవైశిష్ట్యబోధజనకతావచ్ఛేదకప్రకారతాన్యత్వం అతఏవ వహ్నౌ పక్షే వహ్నౌ సాధ్యే తదప్రసిద్ధ్యభిధానసంగతిః అన్యథా తత్ర ప్రతియోగిత్వసంబంధావచ్ఛిన్నవహ్నిప్రకారతాయా అవ్యాపకత్వాత్తదసంగతిః అతఏవ పక్షవిశేష్యతాన్యత్వమపి ప్రత్యుక్తమిత్యాహుః. తత్ర పక్షతావచ్ఛేదకవిశిష్టముఖ్యవిశేష్యత్వాఘటకత్వం తద్బహిర్భూతత్వం వహ్నౌ సాధ్యే పక్షే చేతి గ్రంథస్త్వశుద్ధః వహ్నివ్యాప్యో వహ్నిమాన్న వేతి సంశయస్య తు నసంగ్రహః వ్యాప్యవిశేష్యతాయాః పక్షముఖ్యవిశేష్యత్వఘటకత్వాత్ అతఏవ మథురానాథేన వహ్నౌ పక్షే వహ్నౌ సాధ్య ఇత్యాదికం నోక్తమిత్యతరే. నను జగదీశమతే సాధ్యవత్తానిశ్చయప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదికా సాధ్యాభావవత్తానిశ్చయప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదికాయా విషయితా తద్వత్త్వమేవ సంశయత్వం కుతో నోక్తం తథాసతి తాదృశసాధ్యవిషయతాఘటితధర్మావచ్ఛిన్నత్వేన ప్రతిబధ్యతాయా అవిశేషణీయతయా లాఘవానపాయాదితి చేదత్ర కేచిత్. వహ్నివ్యాప్యసాధ్యకే వహ్నివ్యాప్యవాన్ వహ్నిసామాన్యాభావవాన్వేతి జ్ఞానస్య సంగ్రహాపత్తిరితి. తన్మందం తాదృశజ్ఞానస్య విరుద్ధోభయప్రకారకత్వాభావేన సంశయత్వానుపగమాత్. వస్తుతస్తు తత్రైవ వహ్నివ్యాప్యవహ్నిమాన్ వహ్నిసామాన్యాభావవాన్వేతి సంశయస్య సంగ్రహాపత్తిః సాధ్యవత్తానిశ్చ